คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลี เมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวกัน และต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบ เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษา ซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหากุฎราชวิทยาลัย

๒๒ สิงหาคม ๒๔๘๑

๒๔. ตัณหาวรรค วรรณนา

๑. เรื่องปลาชื่อกปิละ* [๒๔๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปลาชื่อกปิละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มนุชสฺส"** เป็นต้น.

[สองพี่น้องออกบวช]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป ปรินิพพานแล้ว กุลบุตร ๒ คนพี่น้อง ออกบวชในสำนักแห่งพระสาวกทั้งหลาย.

บรรดากุลบุตร ๒ คนนั้น คนพี่ได้ชื่อว่าโสธนะ, คนน้องชื่อกปิละ. ส่วนมารดาของคนทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าสาธนี, น้องสาวชื่อตาปนา. แม้หญิงทั้ง ๒ นั้น ก็บวชแล้วใน (สำนัก) ภิกษุณี. เมื่อคนเหล่านั้นบวชแล้วอย่างนั้น พี่น้องทั้ง ๒ ทำวัตรและปฏิวัตรแก่พระอาจารย์และพระอุปัชฌายะอยู่ วันหนึ่ง ถามว่า "ท่านขอรับ ธุระในพระศาสดานี้มีเท่าไร ?" ได้ยินว่า[๑] "ธุระมี ๒ อย่าง คือ คันถธุระ ๑ วิปัสสนาธุระ ๑," ภิกษุผู้เป็นพี่ คิดว่า "เราจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ" อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และพระอุปัชฌายะ ๕ พรรษาแล้ว เรียน

* พระมหาใจ ป. ธ. ๖ (ปัจจุบันเป็นที่พระญาณรักขิต) วัดบรมนิวาส แปล.

๑. สุตฺวา เป็นกิริยาปธานนัย.

กัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัต เข้าไปสู่ป่า พยายามอยู่ก็บรรลุพระอรหัตผล.

[น้องชายเมาในคันถธุระ]

ภิกษุน้องชาย คิดว่า "เรายังหนุ่มก่อน, ในเวลาแก่ จึงจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ" จึงเริ่มตั้งคันถธุระ เรียนพระไตรปิฎก. บริวารเป็นอันมากได้เกิดขึ้น เพราะอาศัยปริยัติของเธอ, ลาภก็ได้เกิดขึ้นเพราะอาศัยบริวาร. เธอเมาแล้วด้วยความเมาในความเป็นผู้สดับมาก อันความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว เพราะเป็นผู้สำคัญตัวว่าฉลาดยิ่ง ย่อมกล่าวแม้สิ่งที่เป็นอกัปปิยะ อันคนเหล่าอื่นกล่าวแล้วว่า "เป็นอกัปปิยะ," กล่าวแม้สิ่งที่เป็นอกัปปิยะว่า "เป็นกัปปิยะ," กล่าวแม้สิ่งที่มีโทษว่า "ไม่มีโทษ," กล่าวแม้สิ่งไม่มีโทษว่า "มีโทษ." เธอแม้อันภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลายกล่าวว่า "คุณกปิละ คุณอย่าได้กล่าวอย่างนี้" แล้ว แสดงธรรมและวินัยกล่าวสอนอยู่ ก็กล่าวว่า "พวกท่านจะรู้อะไร ? พวกท่านเช่นกับกำมือเปล่า" เป็นต้นแล้วก็เที่ยวขู่ตวาดภิกษุทั้งหลายอยู่.

[น้องชายไม่เชื่อพี่]

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย บอกเบื้อความนั้นแม้แก่พระโสธนเถระผู้เป็นพี่ชายของเธอแล้ว. แม้พระโสธนเถระ เข้าไปหาเธอแล้ว ตักเตือนว่า "คุณกปิละ ก็การปฏิบัติชอบของภิกษุทั้งหลายผู้เช่นเธอชื่อว่าเป็นอายุพระศาสนา; เพราะฉะนั้น เธออย่าได้ละการปฏิบัติชอบแล้ว กล่าวคัดค้านสิ่งที่เป็นกัปปิยะเป็นต้นอย่างนั้นเลย." เธอมิได้เอื้อเฟื้อถ้อยคำแม้ของท่าน. แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ พระเถระก็ตักเตือนเธอ

๒-๓ ครั้ง ทราบเธอผู้ไม่รับคำตักเตือนว่า "ภิกษุนี้ไม่ทำตามคำของเรา" จึงกล่าวว่า "คุณ ถ้าดังนั้น เธอจักปรากฏด้วยกรรมของตน" ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[น้องชายเสียคนเพราะถูกทอดทิ้ง]

จำเดิมแต่นั้น ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก แม้เหล่าอื่น ทอดทิ้งเธอแล้ว. เธอเป็นผู้มีความประพฤติชั่ว อันพวกผู้มีความประพฤติชั่วแวดล้อมอยู่ วันหนึ่ง คิดว่า "เราจักสวดปาฏิโมกข์" จึงถือพัดไปนั่งบนธรรมาสน์ในโรงอุโบสถแล้ว ถามว่า "ผู้มีอายุ ปาฏิโมกข์ย่อมเป็นไปเพื่อภิกษุทั้งหลายผู้ประชุมกันแล้วในที่นี้หรือ ?" เห็นภิกษุทั้งหลายนิ่งเสีย ด้วยคิดว่า "ประโยชน์อะไร ด้วยคำโต้ตอบที่เราให้แก่ภิกษุ ?" จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ไม่มี, ประโยชน์อะไรด้วยปาฏิโมกข์ ที่พวกท่านจะฟังหรือไม่ฟัง" ดังนี้แล้วก็ลุกไปจากอาสนะ. เธอยังศาสนาคือปริยัติของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปให้เสื่อมลงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้. แม้พระโสธนเถระ ก็ปรินิพพานในวันนั้นเอง.

ในกาลสิ้นอายุ ภิกษุกปิละ เกิดในอเวจีมหานรก. มารดาและน้องสาวของเธอแม้นั้น ถึงทิฏฐานุคติของเธอนั่นแล ด่าปริภาษภิกษุทั้งหลาย ผู้มีศีลเป็นที่รักแล้ว ก็บังเกิดในอเวจีมหานรกนั้นเหมือนกัน.

[โจรเกิดในเทวโลกด้วยอำนาจของศีล]

ก็ในกาลนั้น บุรุษ ๕๐๐ คน ทำโจรกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น เป็นอยู่ด้วยกิริยาของโจร ถูกพวกมนุษย์ในชนบทตามจับแล้ว

หนีเข้าป่า ไม่เห็นที่พึ่งอะไรในป่านั้น เห็นภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง ไหว้แล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้าเถิด."

พระเถระ กล่าวว่า "ชื่อว่าที่พึ่งเช่นกับศีล ย่อมไม่มีแก่ท่านทั้งหลาย, พวกท่านแม้ทั้งหมดจงสมาทานศีล ๕ เถิด."

โจรเหล่านั้น รับว่า "ดีละ" ดังนี้แล้ว สมาทานศีลทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พระเถระ ตักเตือนโจรเหล่านั้นว่า "บัดนี้ พวกท่านเป็นผู้มีศีล; พวกท่าน ไม่ควรล่วงศีลแม้เพราะเหตุแห่งชีวิตเลย; ความประทุษร้ายทางใจ ก็ไม่ควรทำ." โจรเหล่านั้น รับว่า "ดีละ" แล้ว

ครั้งนั้น ชาวชนบทเหล่านั้น (มา) ถึงที่นั้นแล้ว ค้นหาข้างโน้นข้างนี้ พบโจรเหล่านั้นแล้ว ก็ช่วยกันปลงชีวิตเสียทั้งหมด. พวกโจรเหล่านั้น ทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในเทวโลก. หัวหน้าโจร ได้เป็นหัวหน้าเทพบุตร.

[เทพบุตรถือปฏิสนธิในตระกุลเกวัฏฏะ]

เทพบุตรเหล่านั้น ท่องเที่ยวไปในเทวโลกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ด้วยอำนาจอนุโลมและปฏิโลม ในพุทธุปบาทกาลนี้ บังเกิดแล้วในบ้านชาวประมง ๕๐๐ ตระกูล ใกล้ประตูพระนครสาวัตถี. หัวหน้าเทพบุตรถือปฏิสนธิในเรือนของหัวหน้าชาวประมง, พวกเทพบุตรนอกนี้ ถือปฏิสนธิในเรือนชาวประมงนอกนี้. การถือปฏิสนธิและการออกจากท้องมารดาแห่งชนเหล่านั้น ได้มีแล้วในวันเดียวกันทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

หัวหน้าชาวประมง ให้คนเที่ยวแสวงหาว่า "พวกทารกแม้เหล่าอื่นในบ้านนี้ เกิดแล้วในวันนี้มีอยู่บ้างไหม ?" ได้ยินความที่ทารกเหล่านั้นเกิดแล้ว จึงสั่งให้ ๆ ทรัพย์ค่าเลี้ยงดู แก่ชาวประมงเหล่านั้น ด้วยตั้งใจว่า "พวกทารกนั่น จักเป็นสหายของบุตรเรา." ทารกเหล่านั้นแม้ทุกคน เป็นสหายเล่นฝุ่นร่วมกัน ได้เป็นผู้เจริญวัยโดยลำดับแล้ว. บรรดาเด็กเหล่านั้น บุตรของหัวหน้าชาวประมง ได้เป็นผู้เยี่ยมโดยยศและอำนาจ.

[กปิละเกิดเป็นปลาใหญ่]

แม้ภิกษุกปิละ ไหม้ในนรกสิ้นพุทธันดรหนึ่งแล้ว ในกาลนั้นบังเกิดเป็นปลาใหญ่ในแม่น้ำอจิรวดี มีสีเหมือนทองคำ มีปากเหม็นด้วยเศษแห่งวิบาก.

ต่อมาวันหนึ่ง สหายเหล่านั้น ปรึกษากันว่า "เราจักจับปลา" จึงถือเอาเครื่องจับสัตว์น้ำมีแหเป็นต้น ทอดไปในแม่น้ำ. ทีนั้นปลานั้นได้เข้าไปสู่ภายในแหของคนเหล่านั้น. ชาวบ้านประมงทั้งหมด เห็นปลานั้นแล้ว ได้ส่งเสียงเอ็ดอึงว่า "ลูกของพวกเราเมื่อจับปลาครั้งแรก จับได้ปลาทองแล้ว, คราวนี้ พระราชาจักพระราชทานทรัพย์แก่เราเพียงพอ." สหายแม้เหล่านั้นแล เอาปลาใส่เรือ ยกเรือขึ้นแล้วก็ได้ไปสู่พระราชสำนัก.

แม้เมื่อพระราชา ทอดพระเนตรเห็นปลานั้น ตรัสว่า "นั่นอะไร ?" พวกเขาได้กราบทูลว่า "ปลา พระเจ้าข้า." พระราชาทอดพระเนตรเห็นปลามีสีเหมือนทองคำ ทรงดำริว่า "พระศาสดาจักทรง

ทราบเหตุที่ปลานั่นเป็นทองคำ" ดังนี้แล้ว รับสั่งให้คนถือปลา ได้เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค. เมื่อปากอันปลาพออ้าเท่านั้น พระเชตวันทั้งสิ้น ได้มีกลิ่นเหม็นเหลือเกิน.

พระราชา ทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า เพราะเหตุไร ปลาจึงมีสีเหมือนทองคำ ? และเพราะเหตุไร กลิ่นเหม็นจึงฟุ้งออกจากปากของมัน ?"

พระศาสดา. มหาบพิตร ปลานี้ ได้เป็นภิกษุชื่อกปิละ เป็นพหุสูต มีบริวารมาก ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป, ถูกความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว ด่าปริภาษพวกภิกษุผู้ไม่ถือคำของตน ยังพระศาสดา ของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป ให้เสื่อมลงแล้ว. เขาบังเกิดในอเวจีด้วยกรรมนั้นแล้ว บัดนี้เกิดเป็นปลาด้วยเศษแห่งวิบาก; ก็เพราะเธอบอกพระพุทธวจนะ กล่าวสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้าสิ้นกาลนาน, จึงได้อัตตภาพมีสีเหมือนทองคำนี้ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น, เธอได้เป็นผู้ด่าปริภาษภิกษุทั้งหลาย กลิ่นเหม็นจึงฟุ้งออกจากปากของเธอ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น; มหาบพิตร อาตมภาพจะให้ปลานั้นพูด.

พระราชา. ให้พูดเถิด พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามปลาว่า "เจ้าชื่อกปิละหรือ ?"

ปลา. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ชื่อกปิละ.

พระศาสดา. เจ้ามาจากที่ไหน ?

ปลา. มาจากอเวจีมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พระโสธนะพี่ชายใหญ่ของเจ้าไปไหน ?

ปลา. ปรินิพพานแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็นางสาธนีมารดาของเจ้าเล่า ไปไหน ?

ปลา. เกิดในนรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางตาปนาน้องสาวของเจ้า ไปไหน ?

ปลา. เกิดในมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. บัดนี้เจ้าจักไปที่ไหน ?

ปลาชื่อกปิละกราบทูลว่า "จักไปสู่อเวจีมหานรกดังเดิม พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว อันความเดือดร้อนครอบงำแล้ว เอาศีรษะฟาดเรือ ทำกาละในทันทีนั่นเอง เกิดในนรกแล้ว. มหาชน ได้สลดใจมีโลมชาติชูชันแล้ว.

[พระศาสดาตรัสกปิลสูตร]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูวารจิตของบริษัทผู้ประชุมกันในขณะนั้น เพื่อจะทรงแสดงธรรมให้สมควรแก่ขณะนั้น จึงตรัสกปิลสูตรในสุตตนิบาต[๑]ว่า "นักปราชญ์ทั้งหลาย ได้กล่าวการประพฤติธรรม ๑ การประพฤติพรหมจรรย์ ๑ นั่น ว่าเป็นแก้วอันสูงสุด" ดังนี้เป็นต้นแล้ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ตัณหา ดุจเถาย่านทราย ย่อมเจริญแก่คนผู้มี

ปกติประพฤติประมาท. เขาย่อมเร่ร่อนไปสู่ภพน้อย

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๒๗๙. ตตฺถ ธมฺมจริยสุตฺตนฺติ ทิสฺสติ. ฌ. ว.

ใหญ่ ดังวานรตัวปรารถนาผลไม้อยู่โลดไปในป่า ฉะนั้น. ตัณหานั่นเป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลก ย่อมครอบงำบุคคลใดได้, ความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น, ดุจหญ้าคมบางอันฝนตกรดแล้วเจริญอยู่ ฉะนั้น, แต่ผู้ใด ย่อมย่ำยีตัณหานั่นซึ่งเป็นธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลกจะล่วงไปได้, ความโศกทั้งหลาย ย่อมตกไปจากผู้นั้นเหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัว ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น เราบอกกะท่านทั้งหลายว่า ความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาที่ประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลายจงขุดรากตัณหาเสียเถิด, ประหนึ่งผู้ต้องการแฝก ขุดหญ้าคมบางเสีย ฉะนั้น[๑], มารอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อย ๆ ดุจกระแสน้ำระรานไม้อ้อ ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปมตฺตจาริโน** ความว่า ฌานไม่เจริญเทียว วิปัสสนา มรรค และผล ก็ไม่เจริญ แก่บุคคลผู้มีปกติ

๑. แปลกันมาอย่างนี้ แต่น่าจะแปลว่า ประหนึ่งผู้ต้องการรากแฝก ขุดต้นแฝกฉะนั้น เพราะศัพท์ว่า วีรณ หมายเอาต้น ส่วน อุสีร เป็นชื่อของราก โดยนัยอภิธานัปปทีปิกา คาถา ๖๐๑.

ประพฤติประมาท ด้วยความประมาท มีการปล่อยสติเป็นลักษณะ. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า เครือเถาย่านทรายร้อยรัด รึงรัดต้นไม้อยู่ ย่อมเจริญเพื่อความพินาศแห่งต้นไม้นั้นฉันใด, ตัณหาก็ฉันนั้น ชื่อว่า เจริญแก่บุคคลนั้น เพราะอาศัยทวารทั้ง ๖ เกิดขึ้นบ่อย ๆ.

บาทพระคาถาว่า **โส ปริปฺลวติ หุราหุรํ** ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เป็นไปในคติแห่งตัณหา ย่อมเร่ร่อนคือแล่นไปในภพน้อยใหญ่. ถามว่า "เขาย่อมเร่ร่อนไปเหมือนอะไร ?" แก้ว่า "เหมือนวานรตัว ปรารถนาผลไม้ โลดไปในป่าฉะนั้น." อธิบายว่า วานรเมื่อปรารถนา ผลไม้ ย่อมโลดไปในป่า, มันจับกิ่งไม้นั้น ๆ ปล่อยกิ่งนั้นแล้ว จับกิ่ง อื่น, ปล่อยกิ่งแม้นั้นแล้ว จับกิ่งอื่น ย่อมไม่ถึงความเป็นสัตว์ที่บุคคล ควรกล่าวได้ว่า "มันไม่ได้กิ่งไม้จึงนั่งเจ่าแล้ว" ฉันใด; บุคคลผู้เป็น ไปในคติแห่งตัณหา ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เร่รอนไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ย่อมไม่ถึงความเป็นผู้ที่ใคร ๆ ควรพูดได้ว่า "เขาไม่ได้อารมณ์แล้ว จึงถึงความไม่เป็นไปตามความทะเยอทะยาน."

บทว่า **ยํ** เป็นต้น ความว่า ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ชื่อว่า ลามก เพราะความเป็นของชั่ว ถึงซึ่งอันนับว่า 'วิสตฺติกา' เพราะ ความที่ตัณหานั้น เป็นธรรมชาติซ่านไป คือว่า ข้องอยู่ในอารมณ์มี รูปเป็นต้น โดยความเป็นดุจอาหารเจือด้วยพิษ โดยความเป็นดุจดอกไม้ เจือด้วยพิษ โดยความเป็นดุจผลไม้เจือด้วยพิษ โดยความเป็นดุจเครื่อง บริโภคเจือด้วยพิษ ย่อมครอบงำบุคคลใด, ความโศกทั้งหลายมีวัฏฏะ เป็นมูล ย่อมเจริญยิ่งในภายในของบุคคลนั้น เหมือนหญ้าคมบางที่ฝน

ตกรดอยู่บ่อย ๆ ย่อมงอกงามในป่าฉะนั้น.

บทว่า **ทุรจฺจยํ** เป็นต้น ความว่า ก็บุคคลใด ย่อมข่ม คือ ย่อมครอบงำตัณหานั่น คือมีประการที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ชื่อว่ายากที่ใครจะล่วงได้ เพราะเป็นของยากจะก้าวล่วงคือละได้, ความโศกทั้งหลายมีวัฏฏะเป็นมูล ย่อมตกไปจากบุคคลนั้น; คือไม่ตั้งอยู่ได้ เหมือนหยาดน้ำตกไปบนใบบัว คือบนใบดอกปทุม ไม่ติดอยู่ได้ฉะนั้น.

หลายบทว่า **ตํ โว วทามิ** คือ เพราะเหตุนั้น เราขอกล่าวกะท่านทั้งหลาย.

สองบทว่า **ภทฺทํ โว** ความว่า ความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย, อธิบายว่า ท่านทั้งหลาย อย่าได้ถึงความพินาศ ดุจกปิลภิกษุรูปนี้.

บทว่า **มูลํ** เป็นต้น ความว่า ท่านทั้งหลายจงขุดรากแห่งตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยพระอรหัตตมรรค. ถามว่า "ขุดรากแห่งตัณหานั้น เหมือนอะไร ? แก้ว่า "เหมือนผู้ต้องการแฝก ขุดหญ้าคมบางฉะนั้น." อธิบายว่าบุรุษผู้ต้องการแฝก ย่อมขุดหญ้าคมบางด้วยจอบใหญ่ฉันใด; ท่านทั้งหลาย จงขุดรากแห่งตัณหานั้นเสีย ฉันนั้น.

สองบาทคาถาว่า[๑] **มา โว นฬํว โสโตว มาโร ภญฺชิ ปุนปฺปุนํ** ความว่า กิเลสมาร มรณมาร และเทวบุตรมาร จงอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อย ๆ เหมือนกระแสน้ำพัดมาโดยกำลังแรง ระรานไม้อ้อซึ่งเกิดอยู่ริมกระแสน้ำ ฉะนั้น.

๑. กึ่งพระคาถาสุดท้าย.

ในกาลจบเทศนา บุตรของชาวประมงทั้ง ๕๐๐ ถึงความสังเวช ปรารถนาการทำที่สุดแห่งทุกข์ บวชในสำนักพระศาสดา ทำที่สุดแห่งทุกข์ ต่อกาลไม่นานเท่าไร ได้เป็นผู้มีการบริโภคเป็นอันเดียว โดยธรรมเป็นเครื่องบริโภคคืออเนญชาวิหารธรรมและสมาปัตติธรรมร่วมกับพระศาสดา ดังนี้แล.

เรื่องปลาชื่อกปิละ จบ.

๒. เรื่องนางลูกสุกร* [๒๔๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางลูกสุกรกินคูถตัวหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยถาปิ มูเล"** เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของนางลูกสุกร]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ทอดพระเนตรเห็นนางลูกสุกรตัวหนึ่ง จึงได้ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) ให้ปรากฏ. เมื่อพระองค์ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) อยู่ พระอานนทเถระ ได้เห็นมณฑลแห่งทัสสโนภาษ ซึ่งเปล่งออกจากช่องพระโอษฐ์ จึงทูลถามเหตุแห่งการแย้ม (พระโอษฐ์) ว่า "พระเจ้าข้า อะไรหนอแล เป็นเหตุ ? อะไร ? เป็นปัจจัยแห่งการทำการแย้มให้ปรากฏ."

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระอานนท์นั้นว่า "อานนท์ เธอเห็นนางลูกสุกรนั่นไหม ?"

พระอานนท์. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางลูกสุกรนั่น ได้เกิดเป็นแม่ไก่ อยู่ในที่ใกล้โรงฉันแห่งหนึ่ง ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากกุสันธ, นางไก่นั้น ฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นโยคาวจรรูปหนึ่ง สาธยายวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ได้เกิดในราชตระกูล เป็นราชธิดาพระนามว่า อุพพรี, ในกาลต่อมา พระนาง

* พระมหาใจ ป. ธ. ๖ (ปัจจุบันเป็นที่พระญาณรักขิต) วัดบรมนิวาส แปล.

เสด็จเข้าไปยังสถานเป็นที่ถ่ายอุจจาระ ทอดพระเนตรเห็นหมู่หนอนแล้ว ยังปุฬวกสัญญาให้เกิดขึ้นในที่นั้น ได้ปฐมฌานแล้ว, พระนางดำรงอยู่ในอัตตภาพนั้นจนสิ้นอายุ จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในพรหมโลก, ก็แลพระนางครั้นจุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว สับสนอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงเกิดแล้วในกำเนิดสุกรในบัดนี้, เราเห็นเหตุนี้ จึงได้ทำการแย้มให้ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนทเถระเป็นประมุข สดับเรื่องนั้นแล้ว ได้ความสังเวชเป็นอันมาก.

[ราคตัณหาให้โทษมาก]

พระศาสดา ทรงยังความสังเวชให้เกิดแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศโทษแห่งราคตัณหา ประทับยืนอยู่ระหว่างถนนนั่นเอง ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

"ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึง
บุคคลตัดแล้ว ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว แม้
ฉันใด, ทุกข์นี้ เมื่อตัณหานุสัย อันบุคคลยัง
ขจัดไม่ได้แล้ว ย่อมเกิดขึ้นร่ำไป แม้ฉันนั้น.
กระแส (แห่งตัณหา) ๓๖ อันไหลไปในอารมณ์
เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติกล้า ย่อมมีแก่
บุคคลใด, ความดำริทั้งหลายอันใหญ่ อาศัย
ราคะย่อมนำบุคคลนั้น ผู้มีทิฏฐิชั่วไป. กระแส
(แห่งตัณหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์

ทั้งปวง ตัณหาดุจเถาวัลย์แตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่, ก็ท่านทั้งหลายเห็นตัณหานั้น เป็นดังเถาวัลย์เกิดแล้ว จงตัดรากเสียด้วยปัญญาเถิด. โสมนัสทั้งหลายที่ซ่านไป และเปื้อนตัณหาดุจยางเหนียว[๑] ย่อมมีแก่สัตว์, สัตว์ทั้งหลายนั้น อาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข, นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติชรา. หมู่สัตว์อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้วย่อมกระเสือกกระสน เหมือนกระต่าย อันนายพรานดักได้แล้ว ฉะนั้น, หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และกิเลสเครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ อยู่ช้านาน. หมู่สัตว์ อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว ย่อมกระเสือกกระสนเหมือนกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้ว ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุหวังธรรมเป็นที่สำรอกกิเลสแก่ตน พึงบรรเทาตัณหาผู้ทำความดิ้นรนเสีย."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มูเล** เป็นต้น ความว่า เมื่อรากทั้ง ๕ (ของต้นไม้ใด) ซึ่งทอดตรงแน่วไปใน ๔ ทิศ และในภายใต้

๑. โดยพยัญชนะแปลว่า เป็นไปแล้วกับด้วยตัณหาดุจยางเหนียว.

ชื่อว่าไม่มีอันตราย เพราะอันตรายชนิดใดชนิดหนึ่ง บรรดาอันตรายมีการตัด การผ่า และการเจาะเป็นต้น ชื่อว่ามั่นคง เพราะถึงความเป็นของมั่นคง ต้นไม้ (นั้น) แม้ถูกบุคคลรานแล้ว ณ เบื้องบน ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว ด้วยอำนาจกิ่งใหญ่น้อย ฉันใด, ทุกข์นี้ ที่ต่างด้วยทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น เมื่ออนุสัยคือความนอนเนื่องแห่งตัณหาคันเป็นไปทางทวาร ๖ อันพระอรหัตมรรคญาณยังไม่ขจัดคือยังตัดไม่ขาดแล้วย่อมเกิดร่ำไป ในภพนั้น ๆ จนได้ ฉันนั้นนั่นแล.

บทว่า **ยสฺส** เป็นต้น ความว่า ตัณหาประกอบด้วยกระแส ๓๖ ด้วยสามารถแห่งตัณหาวิจริตเหล่านี้ คือ ตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายใน ๑๘[๑] ตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายนอก ๑๘[๒] ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่าไหลไปในอารมณ์เป็นที่ชอบใจ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไหลไปคือเป็นไป ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น อันเป็นที่ชอบใจ เป็นธรรมชาติกล้า คือมีกำลัง ย่อมมีแก่บุคคลใด, ความดำริทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นธรรมชาติใหญ่ เพราะความเป็นของใหญ่ โดยอันเกิดขึ้นบ่อย ๆ ไม่อาศัยฌานหรือวิปัสสนา อาศัยราคะ ย่อมนำบุคคลนั้นผู้ชื่อว่ามีทิฏฐิชั่ว เพราะความเป็นผู้มีญาณวิบัติไป.

บาทพระคาถาว่า **สวนฺติ สพฺพธี โสตา** ความว่า กระแสตัณหาเหล่านี้ ชื่อว่าย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง เพราะไหลไปในอารมณ์ทั้งปวงมีรูปเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งทวารมีจักษุทวารเป็นต้น หรือเพราะตัณหาทั้งหมด คือรูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา

๑. ๒. ดูความพิสดารใน อภิ. วิ. ๓๕/๔๓๐.

รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา ไหลไปในภพทั้งปวง.

บทว่า **ลตา** ความว่า ตัณหาได้ชื่อว่า ลดา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเหมือนเครือเถา โดยอรรถว่า เป็นเครื่องพัวพันและโดยอรรถว่า เป็นเครื่องรึงรัดไว้.

สองบทว่า **อุพฺภิชฺช ติฏฺฐติ** ความว่า ตัณหาดุจเถาวัลย์เกิดขึ้นโดยทวาร ๖ แล้ว ย่อมตั้งอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น.

สองบทว่า **ตญฺจ ทิสฺวา** ความว่า ก็ท่านเห็นตัณหาดังเครือเถานั้น ด้วยอำนาจแห่งที่มันเกิดแล้วว่า "ตัณหานี้ เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในปิยรูปและสาตรูปนี้."

บทว่า **ปญฺญาย** ความว่า ท่านทั้งหลายจงตัดที่ราก ด้วยมรรคปัญญา ดุจบุคคลตัดซึ่งเครือเถาที่เกิดในป่าด้วยมี ฉะนั้น.

บทว่า **สริตานิ** คือแผ่ซ่านไป ได้แก่ซึมซาบไป.

บทว่า **สิเนหิตานิ** ความว่า และเปื้อนตัณหาเพียงดังยางเหนียวด้วยอำนาจตัณหาเพียงดังยางเหนียวอันเป็นไป ในบริขารมีจีวรเป็นต้น, อธิบายว่า อันยางเหนียวคือตัณหาฉาบทาแล้ว.

บทว่า **โสมนสฺสานิ** ความว่า โสมนัสทั้งหลายเห็นปานนั้นย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นไปในอำนาจตัณหา.

สองบทว่า **เต สาตสิตา** ความว่า บุคคลเหล่านั้น คือผู้เป็นไปในอำนาจแห่งตัณหา เป็นผู้อาศัยความสำราญ คืออาศัยความสุขนั่นเอง จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข คือเป็นผู้เสาะหาความสุข.

บทว่า **เต เว** เป็นต้น ความว่า เหล่านระผู้เห็นปานนี้ย่อมเข้า

ถึงความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายแท้ ฉะนั้นจึงเป็นผู้ชื่อว่าเข้าถึงชาติและชรา.

บทว่า **ปชา** เป็นต้น ความว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้อันตัณหาที่ถึงซึ่งอันนับว่า **"ตสิณา"** (ความดิ้นรน) เพราะทำซึ่งความสะดุ้งแวดล้อม คือห้อมล้อมแล้ว.

บทว่า **พาธิโต** ความว่า (สัตว์เหล่านั้น) ย่อมกระเสือกกระสน คือ หวาดกลัว ดุจกระต่ายตัวที่นายพรานดักได้ในป่าฉะนั้น.

บทว่า **สํโยชนสงฺคสตฺตา** ความว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้อันสังโยชน์ ๑๐ อย่าง และกิเลสเครื่องข้องคือราคะเป็นต้นผูกไว้แล้ว หรือเป็นผู้ติดแล้วในสังโยชน์เป็นต้นนั้น.

บทว่า **จิราย** ความว่า สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงทุกข์มีชาติเป็นต้นร่ำไปสิ้นกาลนาน คือตลอดระยะกาลยืดยาว.

บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้อันตัณหาซึ่งทำความสะดุ้งล้อมไว้ คือ รึงรัดไว้แล้ว, ฉะนั้น เมื่อภิกษุปรารถนาหวังอยู่ซึ่งธรรมที่สิ้นกำหนัด คือพระนิพพานอันเป็นที่ไปปราศกิเลสมีราคะเป็นต้นเพื่อตน พึงบรรเทา คือพึงขับไล่ นำออกทิ้งเสียซึ่งตัณหาผู้ทำความสะดุ้งนั้น ด้วยพระอรหัตตมรรคนั่นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

นางลูกสุกรแม้นั้นแล จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในราชตระกูลในสุวรรณภูมิ, จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในกรุงพาราณสี

เหมือนอย่างนั้นแหละ, จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนพ่อค้าม้าที่ท่าสุปปารกะ, จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของนายเรือที่ท่าคาวิระ, จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของอิสรชน ในเมืองอนุราธบุรี, จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดเป็นธิดาในเรือนของกุฎุมพีชื่อสุมนะ ในเภกกันตคาม ในทิศทักษิณของเมืองนั้นแล้วชื่อสุมนา ตามชื่อ (ของกุฎุมพีนั้น). ต่อมา บิดาของนาง เมื่อชนทั้งหลายทิ้งบ้านนั้นแล้ว ได้ไปสู่แคว้นทีฆวาปีอยู่ในบ้านชื่อมหามุนีคาม. อำมาตย์ของพระเจ้าทุฏฐคามณี นามว่าลกุณฏกอติมพระ ไปที่บ้านนั้นด้วยกรณียกิจบางอย่าง เห็นนางแล้ว ทำการมงคลอย่างใหญ่ พานางไปสู่บ้านมหาปุณณคามแล้ว. ครั้งนั้น พระมหาอตุลเถระผู้อยู่ในมหาวิหารชื่อโกฏิบรรพต เที่ยวไปในบ้านนั้น เพื่อบิณฑบาต ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนาง เห็นนางแล้ว จึงกล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อว่านางลูกสุกร ถึงความเป็นภรรยาของมหาอำมาตย์ชื่อลกุณฏกอติมพระแล้ว, โอ ! น่าอัศจรรย์จริง." นางฟังคำนั้นแล้วเพิกภพในอดีตขึ้นได้ กลับได้ญาณอันเป็นเหตุระลึกชาติ. ในขณะนั้นนั่นเอง นางมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว อ้อนวอนสามีบวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ ๕ ด้วยอิสริยศอย่างใหญ่ ได้ฟังกถาพรรณนามหาสติปัฏฐานสูตร ในติสสมหาวิหารแล้ว ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, ภายหลัง เมื่อพระเจ้าทุฏฐคามณีทรงปราบทมิฬได้แล้ว พระสุมนาเถรี ไปสู่บ้านเภกกันตคาม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดานั่นเทียว อยู่ในบ้านนั้น ฟังอาสีวิสูปมสูตรในกัลลกมหาวิหาร

บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ในวันปรินิพพาน นางถูกพวกภิกษุณีซักถามแล้ว ได้เล่าประวัติทั้งหมดนี้อย่างละเอียด[๑] แก่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วสนทนากับพระมหาติสสเถระผู้กล่าวบทแห่งธรรม ผู้มีปกติอยู่ในมณฑลาราม ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ผู้ประชุมกันแล้ว กล่าวว่า "ในกาลก่อน ข้าพเจ้าจุติจากกำเนิดมนุษย์แล้ว เป็นแม่ไก่ ถึงการตัดศีรษะจากสำนักเหยี่ยวในอัตตภาพนั้นแล้ว (ไป) เกิดในกรุงราชคฤห์ แล้วบวชในสำนักนางปริพาชิกาทั้งหลาย แล้วเกิดในภูมิปฐมฌาน จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในตระกูลเศรษฐี ต่อกาลไม่นานนัก จุติแล้ว ไปสู่กำเนิดสุกร จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ไปสู่สุวรรณภูมิ จุติจาก-อัตตภาพนั้นแล้ว ไปสู่เมืองพาราณสี จุติจากอัตตภาพนั้นแล้วไปสู่ท่าสุปปารกะ จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ไปสู่ท่าคาวิระ จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ไปสู่เมืองอนุราธบุรี จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ไปสู่บ้านเภกกันตคาม, ข้าพเจ้าได้ถึงอัตตภาพ ๑๓ อันสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ บัดนี้ เกิดในอัตตภาพอันอุตกฤษฏ์แล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายแม้ทั้งหมด จงยังธรรมเป็นกุศลทั้งหลายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด." ดังนี้แล้ว ยังบริษัท ๔ ให้สังเวชแล้ว ปรินิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องนางลูกสุกร จบ.

๑. นิรนฺตรํ แปล หาระหว่างมิได้ ถือความแปลตามนั้น.

๓. เรื่องวิพภันตกภิกษุ* [๒๔๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภวิพภันตกภิกษุ[๑] รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย นิพฺพนฏฺโฐ"** เป็นต้น.

[เธอสึกออกไปทำโจรกรรมเลี้ยงชีพ]

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นสัทธิวาหาริกของพระมหากัสสปเถระ แม้ยังฌาน ๔ ให้เกิดขึ้นแล้ว เห็นรูปารมณ์อันเป็นวิสภาค (ข้าศึก) ในเรือนของนายช่างทองผู้เป็นลุงของตน มีจิตปฏิพัทธ์ในรูปารมณ์นั้น สึกแล้ว.

ต่อมา เพราะความเป็นผู้เกียจคร้าน พวกมนุษย์จึงไล่เขาผู้ไม่ปรารถนาจะทำการงาน ออกเสียจากเรือน. เขาเที่ยวเลี้ยงชีพอยู่ด้วยโจรกรรม เพราะการคลุกคลีด้วยมิตรชั่ว.

ต่อมา ในวันหนึ่ง พวกราชบุรุษจับเขาได้แล้ว มัดแขนไพล่หลังผูกอย่างมั่นคง เฆี่ยนด้วยหวายทุก ๆ ทาง ๔ แพร่ง แล้วนำไปสู่-ตะแลงแกง.

พระเถระ เข้าไปเพื่อเที่ยวบิณฑบาต เห็นเขาถูกพวกราชบุรุษนำไปโดยประตูด้านทักษิณ จึงขอให้พวกราชบุรุษผ่อนเครื่องจองจำให้หย่อนแล้ว พูดว่า "เธอจงระลึกถึงกัมมัฏฐานที่เธอเคยสั่งสมแล้ว

* พระมหาใจ ป. ธ. ๖ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นที่พระญาณรักขิต) แปล.
๑. ภิกษุผู้หมุนไปผิด (สัก).

ในก่อนอีก." เขาได้ความเกิดขึ้นแห่งสติเพราะโอวาทนั้นแล้ว ได้ยังจตุตถฌานให้เกิดขึ้นอีก.

ลำดับนั้น พวกราชบุรุษนำเขาไปสู่ตะแลงแกง ให้เขานอนหงายบนหลาว ด้วยคิดว่า "พวกเราจักฆ่าเสีย." เขาไม่กลัว ไม่สะดุ้ง.

[พวกมนุษย์ประหลาดใจเพราะเห็นเขาไม่กลัว]

ลำดับนั้น มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ในทิศาภาคนั้น ๆ แม้เงือดเงื้อเครื่องประหารทั้งหลายมีดาบ หอก และโตมร[๑]เป็นต้นแก่เขา เห็นเขามิได้สะดุ้งเลย ต่างพูดว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงดูบุรุษคนนี้เถิด, เขาไม่หวั่นไหว ไม่สะทกสะท้านในท่ามกลางแห่งบุรุษผู้มีอาวุธในมือ แม้หลายร้อยคน, โอ ! น่าอัศจรรย์จริง" ดังนี้แล้วเกิดมีความอัศจรรย์และประหลาดใจ[๒] บันลือสั่นสนั่น (ไป) กราบทูลเรื่องนั่นแด่พระราชา.

พระราชา ทรงสดับเหตุนั้นแล้ว ตรัสว่า "พวกท่านจงปล่อยเขาเสียเถิด" ดังนี้แล้ว เสด็จไปแม้ยังสำนักพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว.

พระศาสดา ทรงเปล่งพระโอภาสไปแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลใด มีอาลัยดุจหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่า
ออกแล้ว น้อมไปในป่า (คือตปธรรม) พ้น

๑. โตมร หอกซัด ๒. Full of wonder and surprise เต็มไปด้วยความอัศจรรย์และประหลาดใจ.

จากป่าแล้ว ยังเล่นไปสู่ป่าตามเดิม, ท่านทั้ง หลายจงดูบุคคลนั้นนั่นแล; เขาพ้นแล้ว (จาก เครื่องผูก) ยังแล่นไปสู่เครื่องผูกตามเดิม."

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า "บุคคลใด ชื่อว่ามีอาลัยดุจหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่าออกแล้ว เพราะความที่ตนละทิ้งหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่า กล่าวคืออาลัยในความเป็นคฤหัสถ์แล้วบวช น้อมไปในป่าคือตปะ กล่าวคือวิหารธรรม เป็นผู้พ้นจากป่าคือตัณหา ซึ่งจัดเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังแล่นไปหาป่าคือตัณหานั่นแหละ อันเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนนั้นอีก, ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้นอย่างนั้น; บุคคลนั่น พ้นจากเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังแล่นไปสู่เครื่องผูกคือการครองเรือนอีกทีเดียว.

เขานั่งฟังธรรมเทศนานี้ อยู่บนปลายหลาว ในระหว่างพวกราชบุรุษนั่นแล เริ่มตั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว ยก (จิต) ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เสวยสุขเกิดแต่สมาบัติอยู่ เหาะขึ้นสู่เวหาสมาสู่สำนักพระศาสดาโดยอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วบวช ได้บรรลุพระอรหัต ณ ท่ามกลางบริษัทพร้อมด้วยพระราชานั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องวิพภันตกภิกษุ จบ.

๔. เรื่องเรือนจำ* [๒๔๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเรือนจำ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ตํ ทฬฺหํ"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นโจรถูกจองจำนึกแปลกใจ]

ดังได้สดับมา ในกาลครั้งหนึ่ง พวกราชบุรุษ นำพวกโจร ผู้ตัดช่อง ผู้ปล้นในหนทางเปลี่ยว และผู้ฆ่ามนุษย์เป็นอันมากมา ทูลเสนอแก่พระเจ้าโกศลแล้ว. พระราชา รับสั่งให้จองจำโจรเหล่านั้นไว้ ด้วยเครื่องจองจำคือขื่อ เครื่องจองจำคือเชือก และเครื่องจองจำคือตรวนทั้งหลาย. พวกภิกษุชาวชนบท แม้มีประมาณ ๓๐ รูปแล ใคร่จะเฝ้าพระศาสดา มาเฝ้าถวายบังคมแล้ว ในวันรุ่งขึ้นเที่ยวไปในกรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต ไปถึงเรือนจำเห็นโจรเหล่านั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้าในเวลาเย็น กราบทูลถามว่า "พระเจ้าข้า วันนี้ พวกข้าพระองค์ กำลังเที่ยวไปบิณฑบาต เห็นโจรเป็นอันมาก ในเรือนจำ ถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำคือขื่อเป็นต้น เสวยทุกข์มาก, พวกเขา ย่อมไม่อาจเพื่อจะตัดเครื่องจองจำเหล่านั้นหนีไปได้; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าเครื่องจองจำชนิดอื่น ที่มั่นคงกว่าเครื่องจองจำเหล่านั้น มีอยู่หรือหนอ ?"

* พระมหาใจ ป. ธ. ๖ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นที่พระญาณรักขิต) แปล.

[เครื่องจองจำคือกิเลสตัดได้ยากยิ่งนัก]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เครื่องจองจำเหล่านั้น จะชื่อว่าเครื่องจองจำอะไร ; ส่วนเครื่องจองจำคือกิเลส กล่าวคือ ตัณหา ในสวิญญาณกทรัพย์และอวิญญาณกทรัพย์ทั้งหลาย มีทรัพย์ คือ ข้าวเปลือก บุตร และภรรยาเป็นต้น เป็นเครื่องจองจำที่มั่นคงกว่า เครื่องจองจำคือขื่อเป็นต้นเหล่านั้น ด้วยอันคูณด้วยร้อย คูณด้วยพัน คูณด้วยแสน, แต่โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ตัดเครื่องจองจำนั่นแม้ ชนิดใหญ่ ที่ตัดได้ยาก ด้วยประการดังนี้แล้ว เข้าสู่ป่าหิมพานต์ บวช." ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

"ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุง พาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดแล้วในตระกูลคฤหบดีตกยากตระกูล หนึ่ง. เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัย บิดาได้ทำกาละแล้ว. พระ โพธิสัตว์นั้นทำการรับจ้างเลี้ยงมารดา. ต่อมา มารดา กระทำนาง กุลธิดาคนหนึ่งไว้ในเรือน เพื่อพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ไม่ปรารถนาเลย ในกาลต่อมา ก็ได้ทำกาละแล้ว. ฝ่ายภรรยาของพระโพธิสัตว์นั้นตั้ง ครรภ์แล้ว. พระโพธิสัตว์นั้น ไม่ทราบว่าครรภ์ตั้งขึ้นเลย จึงกล่าวว่า "นางผู้เจริญ หล่อนจงทำการรับจ้างเลี้ยงชีพเถิด, ฉันจักบวช."

นางกล่าวว่า "นาย ครรภ์ตั้งขึ้นแล้วแก่ดิฉันมิใช่หรือ ? เมื่อ ดิฉันคลอดแล้ว ท่านจักเห็นทารกแล้ว จึงบวช." พระโพธิสัตว์ นั้น รับว่า "ดีละ" ในกาลแห่งนางคลอดแล้ว จึงอำลาว่า "นาง ผู้เจริญ หล่อนคลอดโดยสวัสดีแล้ว, บัดนี้ ฉันจักบวชละ." ทีนั้น

นางกล่าวกะพระโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านจงรอ เวลาที่ลูกน้อยของท่านหย่านมก่อน" แล้วก็ตั้งครรภ์อีก.

พระโพธิสัตว์นั้น ดำริว่า "เราไม่สามารถจะให้นางคนนี้ยินยอมแล้วไปได้, เราจักไม่บอกแก่นางละ จักหนีไปบวช." ท่านไม่บอกแก่นางเลย ลุกขึ้นแล้วในส่วนราตรี หนีไปแล้ว.

ครั้งนั้น คนรักษาพระนคร ได้จับท่านไว้แล้ว. ท่านกล่าวว่า "นาย ข้าพเจ้าชื่อว่าเป็นผู้เลี้ยงมารดา, ขอท่านทั้งหลายจงปล่อยข้าพเจ้าเสียเถิด" ให้เขาปล่อยตนแล้ว พักอยู่ในที่แห่งหนึ่ง แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ บวชเป็นฤษี ยังอภิญญาและสมาบัติให้เกิดแล้วเล่นฌานอยู่. ท่านอยู่ในที่นั้นนั่นเอง เปล่งอุทานขึ้นว่า "เครื่องผูกคือบุตรและภรรยา เครื่องผูกคือกิเลส อันบุคคลตัดได้โดยยาก ชื่อแม้เห็นปานนั้น เราตัดได้แล้ว."

[พระศาสดาทรงแสดงเครื่องจองจำ ๒ อย่าง]

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประกาศอุทานที่พระโพธิสัตว์นั้นเปล่งแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"เครื่องจองจำใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้
และเกิดแต่หญ้าปล้อง ผู้มีปัญญาทั้งหลาย
หากล่าวเครื่องจองจำนั้น ว่าเป็นของมั่นคงไม่.
ความกำหนัดใด ของชนทั้งหลายผู้กำหนัด
ยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลาย
และความเยื่อใยในบุตร[๑] แลในภรรยาทั้งหลาย

๑. แปลเติมอย่างอรรถกถา.

ใด, นักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวความกำหนัดและ
ความเยื่อใยนั่นว่า เป็นเครื่องจองจำอันมั่นคง
มีปกติเหนี่ยวลง อันหย่อน (แต่) เปลื้องได้
โดยยาก. นักปราชญ์ทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกแม้
นั่นแล้ว เป็นผู้ไม่มีใยดี ละกามสุขแล้วบวช[๑]."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธีรา** เป็นต้น ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น หากล่าวเครื่องจองจำที่เกิดแต่เหล็ก กล่าวคือตรวน ชื่อว่า เกิดแต่เหล็ก ที่เกิดแต่ไม้ กล่าวคือ ขื่อ คา และเครื่องจองจำคือเชือก ที่เขาเอาหญ้าปล้องหรือวัตถุอย่างอื่นมีปอเป็นต้น ฟั่นทำเป็นเชือก ว่า "เป็นของมั่นคง" ไม่, เพราะความเป็นเครื่องจองจำ ที่บุคคลสามารถตัดด้วยศาสตราทั้งหลายมีดาบเป็นต้นได้.

บทว่า **สารตฺตรตฺตา** ได้แก่ เป็นผู้กำหนัดนักแล้ว, อธิบายว่า ผู้กำหนัดด้วยราคะจัด.

บทว่า **มณิกุณฺฑเลสุ** คือในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลาย, อีกอย่างหนึ่ง (คือ) ในตุ้มหูทั้งหลายอันวิจิตรด้วยแก้วมณี.

บทว่า **ทฬฺหํ** ความว่า ความกำหนัดใด ของชนทั้งหลาย ผู้กำหนัดยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลายนั่นแล

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๖๐ ชา. ทุก. ๒๗/๗๓ ตทฏฺฐกถา ๓/๑๘๕. พนฺธนาการชาตกนฺติ ขายติ.

และความเยื่อใย คือความทะยานอยากได้ในบุตรและภรรยาใด, บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกล่าวความกำหนัดและความเยื่อใยนั่น อันเป็นเครื่องผูกซึ่งสำเร็จด้วยกิเลสว่า "มั่น."

บทว่า **โอหารินํ** ความว่า ชื่อว่า มีปกติเหนี่ยวลง เพราะย่อมฉุดลง คือ นำไปในเบื้องต่ำ เพราะคร่ามาแล้วให้ตกไปในอบาย ๔.

บทว่า **สิถิลํ** ความว่า ชื่อว่า หย่อน เพราะย่อมไม่บาดผิวหนังและเนื้อ คือ ย่อมไม่นำโลหิตออกในที่ที่ผูก ได้แก่ ไม่ให้รู้สึกแม้ความเป็นเครื่องผูก ย่อมให้ทำการงานทั้งหลาย ในที่ทั้งหลายมีทางบกและทางน้ำเป็นต้นได้.

บทว่า **ทุปฺปมุญฺจํ** ความว่า ชื่อว่า เปลื้องได้โดยยาก ก็เพราะเครื่องผูกคือกิเลส อันเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งความโลภแม้คราวเดียว ย่อมเป็นกิเลสชาตอันบุคคลเปลื้องได้โดยยาก เหมือนเต่าเปลื้องจากที่เป็นที่ผูกได้ยากฉะนั้น.

สองบทว่า **เอตํปิ เฉตฺวาน** ความว่า นักปราชญ์ทั้งหลายตัดเครื่องผูกคือกิเลสนั่น แม้อันมั่นอย่างนั้น ด้วยพระขรรค์คือญาณ เป็นผู้หมดความเยื่อใย ละกามสุขแล้ว เว้นรอบ คือหลีกออก, อธิบายว่า ย่อมบวช.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเรือนจำ จบ.

เรื่องพระนางเขมา* [๒๔๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร พระนามว่าเขมา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เย ราครตฺตา"** เป็นต้น.

[หนามบ่งหนาม]

ดังได้สดับมา พระนางเขมานั้น ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระปทุมุตรพุทธเจ้า ได้เป็นผู้มีพระรูปงดงามน่าเลื่อมใสอย่างเหลือเกิน. ก็พระนางได้ทรงสดับว่า "ทราบว่า พระศาสดาตรัสติโทษของรูป" จึงไม่ปรารถนาจะเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา. พระราชาทรงทราบความที่พระอัครมเหสีนั้นมัวเมาอยู่ในรูป จึงตรัสให้พวกนักกวีแต่งเพลงขับเกี่ยวไปในทางพรรณนาพระเวฬุวัน แล้วก็รับสั่งให้พระราชทานแก่พวกนักฟ้อนเป็นต้น. เมื่อนักฟ้อนเหล่านั้นขับเพลงเหล่านั้นอยู่ พระนางทรงสดับแล้ว พระเวฬุวัน ได้เป็นประหนึ่งไม่เคยทอดพระเนตรและทรงสดับแล้ว. พระนางตรัสถามว่า "พวกท่านขับหมายถึงอุทยานแห่งไหน ?" เมื่อพวกนักขับ ทูลว่า "หมายอุทยานเวฬุวันของพระองค์ พระเทวี" ก็ได้ทรงปรารถนาจะเสด็จไปพระอุทยาน. พระศาสดา ทรงทราบการเสด็จมาของพระนาง เมื่อประดับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัทแล จึงทรงนิรมิตหญิงรูปงาม ยืนถือพัดก้านตาลพัดอยู่ที่ข้างพระองค์.

* พระมหาเพียร ป. ธ. ๙ วัดกันมาตุยาราม แปล.

ฝ่ายพระนางเขมาเทวี เสด็จเข้าไปอยู่แล ทอดพระเนตรเห็นหญิงนั้น จึงทรงดำริว่า "ชนทั้งหลาย ย่อมพูดกันว่า 'พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสโทษของรูป,' ก็หญิงนี้ ยืนพัดอยู่ในสำนักของพระองค์, เราไม่เข้าถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยวของหญิงนี้, รูปหญิงเช่นนี้ เราไม่เคยเห็น, ชนทั้งหลาย เห็นจะกล่าวตู่พระศาสดา ด้วยคำไม่จริง' ดังนี้แล้ว ก็มิใส่ใจถึงเสียงพระดำรัสของพระตถาคต ได้ประทับยืนทอดพระเนตรดูหญิงนั้นนั่นแล.

[ในร่างกายนี้ไม่มีสาระ]

พระศาสดา ทรงทราบความที่พระนางมีมานะจัดเกิดขึ้นในรูปนั้น เมื่อจะทรงแสดงรูปนั้นด้วยอำนาจวัยมีปฐมวัยเป็นต้น จึงทรงแสดงทำให้เหลือเพียงกระดูกในที่สุด โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

พระนางเขมา พอทอดพระเนตรเห็นรูปนั้น จึงทรงดำริว่า "รูปนั้น แม้เห็นปานนี้ ก็ถึงความสิ้นความเสื่อมไปโดยครู่เดียวเท่านั้น, สาระในรูปนี้ ไม่มีหนอ ?"

พระศาสดา ทรงตรวจดูวารจิตของพระนางเขมานั้นแล้ว จึงตรัสว่า "เขมา เธอคิดว่า 'สาระมีอยู่ในรูปนี้หรือ ?" เธอจงดูความที่รูปนั้นหาสาระมิได้ ในบัดนี้" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เขมา เธอจงดูร่างกายอันอาดูร ไม่สะอาด
เน่า ไหลออกทั้งข้างบน ไหลออกทั้งข้างล่าง
อันคนพาลทั้งหลาย ปรารถนายิ่งนัก."

ในกาลจบพระคาถา พระนางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระนางว่า "เขมา สัตว์เหล่านี้ เยิ้มอยู่ด้วยราคะ[๑] ร้อนอยู่ด้วยโทสะ[๒] งงงวยอยู่ด้วยโมหะ จึงไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสตัณหาของตนไปได้ ต้องข้องอยู่ในกระแสตัณหานั้นนั่นเอง" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"สัตว์ผู้กำหนัดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแส
ตัณหา เหมือนแมลงมุม ตกไปยังใยที่ตัว
ทำไว้เองฉะนั้น. ธีรชนทั้งหลาย ตัดกระแส
ตัณหาแม้นั้นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์
ทั้งปวงไป."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มกฺกฏโกว ชาลํ** ความว่า เหมือนอย่างว่า แมลงมุม ทำข่ายคือใยแล้ว ก็นอนอยู่ในศูนย์ไส้ในที่ท่ามกลาง แล้วก็รีบวิ่งไปฆ่าตั๊กแตน หรือตัวแมลง ที่ตกไปในริมสายใย สูบกินรสของมันแล้ว ก็กลับมานอนอยู่ในที่นั้นอย่างเดิมฉันใด; สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้กำหนัดแล้วด้วยราคะ โกรธแล้วด้วยโทสะ หลงแล้วด้วยโมหะ, สัตว์เหล่านั้น ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหาที่ตัวทำไว้เอง คือ เขาไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสตัณหานั้นไปได้ ฉันนั้นเหมือนกัน; กระแสตัณหา บุคคลล่วงได้ยากอย่างนี้.

๑. ผู้อันราคะย้อมแล้ว ๒. อันโทสะประทุษร้ายแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา** ความว่า บัณฑิตทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกนั่นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย คือไม่มีอาลัย ละทุกข์ทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรคแล้ว ก็เว้น คือไป.

ในกาลจบเทศนา พระนางเขมาทรงดำรงอยู่ในพระอรหัต. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว. พระศาสดา ตรัสกะพระราชาว่า "มหาบพิตร พระนางเขมาจะบวชหรือจะปรินิพพาน จึงควร ?"

พระราชา. โปรดให้พระนางบวชเถิด พระเจ้าข้า, อย่าเลยด้วยการปรินิพพาน.

พระนางบรรพชาแล้ว ก็ได้เป็นสาวิกาผู้เลิศ ดังนี้แล.

เรื่องพระนางเขมา จบ.

๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน* [๒๔๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอุคคเสน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มุญฺจ ปุเร"** เป็นต้น.

[อุคคเสนรักใคร่หญิงนักฟ้อน]

ได้ยินว่า เมื่อครบปีหรือ ๖ เดือนแล้ว พวกนักฟ้อนประมาณ ๕๐๐ ไปยังกรุงราชคฤห์ ทำมหรสพ (ถวาย) แด่พระราชาตลอด ๗ วัน ได้เงินและทองเป็นอันมาก, การตกรางวัลในระหว่าง ๆ ไม่มีสิ้นสุด. มหาชน ต่างก็ยืนบนเตียงเป็นต้น ดูมหรสพ.

ลำดับนั้น ธิดานักหกคะเมนคนหนึ่ง ขึ้นไปสู่ไม้แป้น หกคะเมนเบื้องบนของไม้แป้นนั้น เดินฟ้อนและขับร้องบนอากาศ ณ ที่สุดแห่งไม้แป้นนั้น.

สมัยนั้น บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ยืนอยู่บนเตียงที่ (ตั้ง) ซ้อน ๆ กันกับด้วยสหาย แลดูหญิงนั้น มีความรักเกิดขึ้นในอาการทั้งหลายมีการแกว่งมือและเท้าเป็นต้นของนาง ไปสู่เรือนแล้ว คิดว่า "เราเมื่อได้นาง จึงจักเป็นอยู่, เมื่อเราไม่ได้ ก็จะตายเสียในที่นี้แหละ" ดังนี้แล้ว ก็ทำการตัดอาหาร นอนอยู่บนเตียง; แม้ถูกมารดาบิดาถามว่า "พ่อ เจ้าเป็นโรคอะไร ?" ก็บอกว่า "เมื่อฉันได้ลูกสาวของนักฟ้อนคนนั้น ก็จะมีชีวิตอยู่, เมื่อฉันไม่ได้ ก็จะตาย

* พระมหาลัภ ป. ธ. ๘ (ปัจจุบันเป็นที่พระปิยทัสสี) วัดบรมนิวาส แปล.

เสียในที่นี้นี่แหละ," แม้เมื่อมารดา ปลอบว่า "พ่อ เจ้าอย่าทำอย่างนี้เลย, พวกเราจัดนำนางกุมาริกาคนอื่น ซึ่งสมควรแก่ตระกูลและโภคะของพวกเรา มาให้แก่เจ้า" ก็ยังนอนกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

[อุคคเสนได้นางนักฟ้อนสมประสงค์]

ลำดับนั้นบิดาของเขา แม้อ้อนวอนเป็นอันมาก เมื่อไม่สามารถจะให้เขายินยอมได้ จึงเรียกสหายของนักฟ้อนมา ให้ทรัพย์พันกหาปณะแล้ว ส่งไปด้วยสั่งว่า "ท่านจงรับเอากหาปณะเหล่านี้แล้วให้ลูกสาวของท่าน แก่บุตรชายของฉันเถิด."

นักฟ้อนนั้น กล่าวว่า "ข้าพเจ้ารับเอากหาปณะแล้วก็ให้ไม่ได้; ก็ถ้าว่าบุตรชาย (ของท่าน) นั้น ไม่ได้ลูกสาว (ของข้าพเจ้า) นี้แล้วไม่อาจจะเป็นอยู่ไซร้, ถ้ากระนั้น บุตรของท่าน จงเที่ยวไปกับด้วยพวกข้าพเจ้าเถิด, ข้าพเจ้าจักให้ลูกสาวแก่เขา." มารดาบิดาบอกความนั้นแก่บุตรแล้ว. เขาพูดว่า "ฉันจักเที่ยวไปกับพวกนักฟ้อนนั้น" ไม่เอื้อเฟื้อถ้อยคำของมารดาบิดาเหล่านั้น แม้ผู้อ้อนวอนอยู่ได้ออกไปยังสำนักของนักฟ้อนแล้ว.

นักฟ้อนนั้น ให้ลูกสาวแก่เขาแล้ว เที่ยวแสดงศิลปะในบ้านนิคมและราชธานี กับด้วยเขานั่นแหละ

ฝ่ายนางนั้น อาศัยการอยู่ร่วมกับบุตรเศรษฐีนั้น ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บุตร เมื่อจะเย้าบุตรนั้น จึงพูดว่า "ลูก ของคนเฝ้าเกวียน, ลูก ของคนหาบของ, ลูก ของคนไม่รู้อะไร ๆ."

ฝ่ายบุตรเศรษฐีนั้น ขนหญ้ามาให้โคทั้งหลาย ในที่แห่งชนเหล่านั้นทำการกลับเกวียนพักอยู่แล้ว, (และ) ยกเอาสิ่งของที่ได้ในที่แสดงศิลปะแล้วนำไป, นัยว่า หญิงนั้นหมายเอาบุตรเศรษฐีนั้นนั่นเอง เมื่อจะเย้าบุตร จึงกล่าวอย่างนั้นนั่นแล. บุตรเศรษฐีนั้น ทราบความที่นางขับร้องปรารภตน จึงถามว่า "หล่อนพูดหมายถึงฉันหรือ ?"

ภรรยา. จ๊ะ ฉันพูดหมายถึงท่าน.

บุตรเศรษฐี. เมื่อเช่นนั้นฉันจักหนีละ.

นางกล่าวว่า "ก็จะประโยชน์อะไรของฉัน ด้วยท่านผู้หนีไปหรือมาแล้ว ดังนี้แล้ว ก็ขับเพลงบทนั้นนั่นแลเรื่อยไป.

ได้ยินว่า นางอาศัยรูปสมบัติของตน และทรัพย์ซึ่งเป็นรายได้ จึงมิได้เกรงใจบุตรเศรษฐีนั้น ในเรื่องอะไร ๆ.

บุตรเศรษฐีนั้น คิดอยู่ว่า "นางนี้ มีการถือตัวเช่นนี้ เพราะอาศัยอะไรเล่าหนอ ?" ทราบว่า "เพราะอาศัยศิลปะ" จึงคิดว่า "ช่างเถิด, เราก็จักเรียนศิลปะ" แล้วก็เข้าไปหาพ่อตา เรียนศิลปะอันเป็นความรู้ของพ่อตานั้น แสดงศิลปะ ในบ้านนิคมเป็นต้นอยู่ มาถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ ให้ป่าวร้องว่า "ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน จักแสดงศิลปะแก่ชาวพระนคร."

[อุคคเสนแสดงศิลปะ]

ชาวพระนคร ให้ผูกเตียงซ้อน ๆ กันเป็นต้นแล้ว ประชุมกันในวันที่ ๗.

ฝ่ายอุคคเสนนั้น ได้ขึ้นไปสู่ไม้แป้น (สูง) ๖๐ ศอก ยืนอยู่บนปลายไม้แป้นนั้น.

ในวันนั้น พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตวโลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุคคเสนนั้น เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ จึงทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "เหตุอะไรหนอ ? จักมี" ได้ทราบว่า "พรุ่งนี้บุตรเศรษฐีจักยืนบนปลายไม้แป้น ด้วยหวังว่า 'จักแสดงศิลปะ' มหาชนจักประชุมกันเพื่อดูเขา, เราจักแสดงคาถาประกอบด้วย ๔ บท ในสมาคมนั้น; การบรรลุธรรม จักมีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน เพราะฟังธรรมนั้น, แม้อุคคเสน ก็จักตั้งอยู่ในพระอรหัต."

ในวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงกำหนดเวลาแล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต. ฝ่ายอุคคเสน เมื่อพระศาสดายังไม่ทันเสด็จเข้าไปภายในพระนครนั่นแล จึงให้สัญญาด้วยนิ้วมือแก่มหาชน เพื่อต้องการให้เอิกเกริก ยืนบนปลายไม้แป้น หกคะเมนในอากาศนั่นเองสิ้น ๗ ครั้ง ลงมาแล้วได้ยืนบนปลายไม้แป้นอีก.

[อุคคเสนแสดงศิลปะแก่พระมหาโมคคัลลานะ]

ขณะนั้น พระศาสดา กำลังเสด็จไปสู่พระนคร, ทรงกระทำโดยอาการที่บริษัทไม่แลดูเขา, ให้ดูเฉพาะพระองค์เท่านั้น. อุคคเสนแลดูบริษัทแล้ว ถึงความเสียใจว่า "บริษัทจะไม่แลดูเรา" จึงคิดว่า "ศิลปะนี้เราพึ่งแสดง (ประจำ) ปี, ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปยังพระนคร บริษัทไม่แลดูเรา แลดูแต่พระศาสดาเท่านั้น;

การแสดงศิลปะของเรา เปล่า (ประโยชน์) แล้วหนอ."

พระศาสดา ทรงทราบความคิดของเขา จึงตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาแล้ว ตรัสว่า "โมคคัลลานะ เธอจงไป, พูดกะบุตรเศรษฐีว่า 'นัยว่า ท่าน[๑]จงแสดงศิลปะ." พระเถระ ไปยืนอยู่ ณ ภายใต้ไม้แป้นนั่นแล เรียกบุตรเศรษฐีมาแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า:-

"เชิญเถิด อุคคเสน บุตรคนฟ้อน ผู้มีกำลัง
มาก เชิญท่านดูเถิด, เชิญท่านทำความยินดี
แก่บริษัทเถิด, เชิญท่านทำให้มหาชนร่าเริงเถิด."

เขาได้ยินถ้อยคำของพระเถระแล้ว เป็นผู้มีใจยินดี หวังว่า "พระ-ศาสดามีพระประสงค์จะดูศิลปะของเรา" จึงยืนบนปลายไม้แป้นแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

"เชิญเถิด ท่านโมคคัลลานะ ผู้มีปัญญามาก มี
ฤทธิ์มาก เชิญท่านจงดู, กระผมจะทำความ
ยินดีแก่บริษัท, จะยังมหาชนให้ร่าเริง."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็กระโดดจากปลายไม้แป้น ขึ้นสู่อากาศ หกคะเมน ๑๔ ครั้งในอากาศแล้ว ลงมายืนอยู่บนปลายไม้แป้น (ตามเดิม).

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะเขาว่า "อุคคเสน ธรรมดาบัณฑิต ต้องละความอาลัยรักใคร่ในขันธ์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต

๑. คำว่า 'ท่าน' ในที่นี้ เป็นปฐมบุรษ.

อนาคตและปัจจุบันเสียแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้นจึงควร ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จงเปลื้อง
(อาลัย) ข้างหลังเสีย, จงเปลื้อง (อาลัย) ใน
ท่ามกลางเสีย, จึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ มีใจ
หลุดพ้นในธรรมทั้งปวง จะไม่เข้าถึงชาติและ
ชราอีก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มุญฺจ ปุเร** ความว่า จงเปลื้อง อาลัย คือ ความยินดี หมกมุ่น ปรารถนา ขลุกขลุ่ย ความถือ ลูบคลำ ความอยาก ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอดีตเสีย.

บทว่า **ปจฺฉโต** ความว่า จงเปลื้องอาลัยเป็นต้น ในขันธ์ ทั้งหลายที่เป็นอนาคตเสีย.

บทว่า **มชฺเฌ** ความว่า จงเปลื้องอาลัยเหล่านั้น ในขันธ์ ทั้งหลายแม้ในที่เป็นปัจจุบันเสีย.

สองบทว่า **ภวสฺส ปารคู** ความว่า เมื่อปฏิบัติได้อย่างนั้น จักเป็นผู้ถึงฝั่ง คือไปแล้วสู่ฝั่งแห่งภพแม้ทั้ง ๓ อย่างได้ ด้วยอำนาจ แห่งอันกำหนดรู้ ละ เจริญ และทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง มีใจ พ้นแล้วในสังขตธรรมทั้งปวง ต่างด้วยขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น อยู่ ต่อไปไม่ต้องเข้าถึงชาติ ชรา และมรณะ.

๑. ตั้งแต่นี้ไป พระอมรโมลี (อาบ) วัดบวรนิเวศวิหาร แปลออกสอบในสนามหลวง

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน แล้ว.

[อุคคเสนทูลขอบรรพชาอุปสมบท]

ฝ่ายบุตรเศรษฐี กำลังยืนอยู่บนปลายไม้แป้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว ลงจากไม้แป้นมาสู่ที่ใกล้พระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา. ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาตรัสกะนายอุคคเสนนั้นว่า "ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด." อุคคเสนนั้นได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริขาร ๘ ประหนึ่งพระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ ในขณะนั้นนั่นเอง.

ต่อมา พวกภิกษุ ถามท่านว่า "คุณอุคคเสน เมื่อคุณลงจากปลายไม้แป้น (สูง) ตั้ง ๖๐ ศอก ขึ้นชื่อว่าความกลัว ไม่ได้มีหรือ ?" เมื่อท่านตอบว่า "คุณ ความกลัวย่อมไม่มีแก่ผมเลย," จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระอุคคเสนพูดอยู่ว่า 'ผมไม่กลัว' เธอพูดไม่จริง ย่อมอวดคุณพิเศษ." พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุผู้มีสังโยชน์อันตัดได้แล้ว เช่นกับอุคคเสนผู้บุตรของเรา หากลัว หาพรั่นพรึงไม่" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า :-

"เพราะตัดสังโยชน์ได้ หมด, ชน ใดเอย
ย่อมไม่สะดุ้งดิ้นรน ไป่ขยั้น
เราย่อมกล่าวซึ่งชน ข้ามเครื่อง ข้องแฮ
ปราศจากสังโยชน์นั้น ว่าผู้เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา การบรรลุธรรมพิเศษ ได้มีแล้ว แก่ชนเป็นอันมาก.

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย เหตุคือการอาศัยลูกสาวนักฟ้อน เที่ยวไปกับด้วยนักฟ้อนของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตอย่างนี้ เป็นอย่างไรหนอแล ? เหตุแห่งอุปนิสัยพระอรหัตเป็นอย่างไร ?"

[พระศาสดาตรัสบอกอุปนิสัยของพระอุคคเสน]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เหตุแม้ทั้ง ๒ นั่น อันอุคคเสนนี้ผู้เดียวทำไว้แล้ว" เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงชักอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

"ดังได้สดับมา ในอดีตกาล เมื่อสุพรรณเจดีย์สำหรับพระกัสสปทศพล อันเขากระทำอยู่ พวกกุลบุตรชาวพระนครพาราณสีบรรทุกของเคี้ยวของบริโภคเป็นอันมากในยานทั้งหลาย กำลังไปสู่เจติยสถาน ด้วยตั้งใจว่า "พวกเราจักทำหัตถกรรม" พบพระเถระองค์หนึ่ง กำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาตในระหว่างทางแล้ว. ลำดับนั้นนางกุลธิดาคนหนึ่ง และเห็นพระเถระแล้ว จึงกล่าวกะสามีว่า "นายพระผู้เป็นเจ้าของเราเข้ามาอยู่ เพื่อบิณฑบาต, อนึ่ง ของเคี้ยวของบริโภคของเรา ในยาน มีเป็นอันมาก, นายจงนำบาตรของท่านมา, เราทั้ง ๒ จักถวายภิกษา." สามีนำบาตรมาแล้ว. ภรรยายังบาตรนั้น

ให้เต็มด้วยของควรเคี้ยวของควรบริโภคแล้ว ให้สามีวางลงในมือของพระเถระ แม้ทั้ง ๒ คน ทำความปรารถนาว่า "ท่านเจ้าข้า ดิฉันทั้ง ๒ คนพึงมีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วนั่นเทียว." พระเถระแม้นั้น เป็นพระขีณาสพ, เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเล็งดู ทราบภาวะคือ อันจะสำเร็จความปรารถนาของเขาทั้ง ๒ นั้นแล้ว ได้ทำการยิ้ม. หญิงนั้นเห็นอาการนั้นเข้า จึงพูดกะสามีว่า "นาย พระคุณเจ้าของเรา ย่อมทำอาการยิ้ม, ท่านจักเป็นเด็กนักฟ้อน." ฝ่ายสามีของนางตอบว่า "นางผู้เจริญ ก็จักเป็นอย่างนั้น" ดังนี้แล้ว หลีกไป. นี้เป็นบุรพกรรมของเขาทั้ง ๒ นั้น.

สามีภรรยานั้น ดำรงอยู่ในอัตตภาพนั้นชั่วอายุแล้ว ก็เกิดในเทวโลก เคลื่อนจากที่นั้นแล้ว, หญิงนั้น เกิดในเรือนของคนนักฟ้อน, ชายเกิดในเรือนของเศรษฐี. พระอุคคเสนนั้น เพราะความที่ให้คำตอบแก่ภรรยานั้นว่า "จักเป็นอย่างนั้น นางผู้เจริญ" จึงต้องเที่ยวไปกับพวกนักฟ้อน, อาศัยบิณฑบาตที่ถวายแล้วแก่พระเถระขีณาสพ จึงบรรลุพระอรหัตแล้ว.

ฝ่ายธิดาของนักฟ้อนนั้น คิดว่า "อันใดเป็นคติของสามีของเรา, อันนั้นเอง ก็เป็นคติแม้ของเรา" ดังนี้แล้ว บรรพชาในสำนักของภิกษุณีทั้งหลายแล้ว ดำรงอยู่ในพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน จบ.

๗. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต* [๒๔๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"วิตกฺกมถิตสฺส"** เป็นต้น

[ภิกษุหนุ่มรักใคร่หญิงรุ่นสาว]

ดังได้สดับมา ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง จับสลากของตนในโรงสลาก ถือเอาข้าวต้มตามสลาก ไปสู่โรงฉัน ดื่มอยู่. ภิกษุนั้น ไม่ได้น้ำในโรงฉันนั้น ได้ไปยืนยังเรือนหลังหนึ่ง เพื่อต้องการน้ำ. หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งในเรือนนั้น พอเห็นภิกษุนั้น ก็เกิดความสิเนหา กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ เมื่อมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม ท่านพึงมาในเรือนนี้แหละ แม้อีก"

ตั้งแต่นั้น ภิกษุนั้น ไม่ได้น้ำดื่มในกาลใด, ก็ไปในเรือนนั้นนั่นแล ในกาลนั้น.

ฝ่ายหญิงนั้น รับบาตรของเธอแล้ว ถวายน้ำดื่ม. เมื่อกาลล่วงไปด้วยอาการอย่างนั้น รุ่งขึ้นวันหนึ่ง นางถวายแม้ข้าวต้มแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือนนั้นแล ได้ถวายข้าวสวยแล้ว. นางนั่ง ณ ที่ใกล้ภิกษุนั้นแล้ว เอ่ยถ้อยคำขึ้นว่า "ท่านผู้เจริญ ในเรือนนี้ อะไร ๆ ชื่อว่า ย่อมไม่มี หามีไม่, ดิฉันยังไม่ได้แต่คนจัดการเท่านั้น.

ภิกษุนั้น สดับถ้อยคำของหญิงนั้นแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ก็กระสันแล้ว.

[ภิกษุหนุ่มถูกนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา]

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะพบภิกษุนั้น จึงถามว่า "ผู้มีอายุ เหตุไร ? ท่านจึงเป็นผู้ผอมเหลืองหนักขึ้น," เมื่อภิกษุนั้นตอบว่า "ผู้มีอายุ ผมเป็นผู้กระสัน," จึงนำไปสู่สำนักพระอาจารย์และอุปัชฌายะ. อาจารย์และอุปัชฌายะแม้เหล่านั้น ก็นำภิกษุนั้นไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลความนั้นแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุหนุ่มนั้น]

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ภิกษุ นัยว่า เธอเป็นผู้กระสันจริงหรือ ?" เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า "จริง," จึงตรัสว่า "ภิกษุ เหตุไร ? เธอบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ปรารภความเพียรเช่นดังเรา จึงไม่ให้เขาเรียกตนว่า 'พระโสดาบัน' หรือ 'พระสกทาคามี' จึงทรงซักถามว่า "เพราะเหตุไร ? เธอจึงเป็นผู้กระสัน" เมื่อภิกษุนั้น ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงคนหนึ่ง พูดกะข้าพระองค์อย่างนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุ กิริยาของนางนั่น ไม่น่าอัศจรรย์: เพราะในกาลก่อน นางละบัณฑิตผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว ยังความสิเนหาในบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นให้เกิดขึ้น ทำบัณฑิตผู้เลิศนั้น ให้ถึงความสิ้นชีวิต" อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้น จึงทรงทำให้แจ้งซึ่งความที่จพธนุคคหบัณฑิต เรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในกรุงตักกสิลา

พาธิดาผู้อันอาจารย์นั้นยินดีให้แล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี เมื่อตนฆ่าโจรตาย ๔๙ คน ด้วยลูกศร ๔๙ ลูก ที่ปากดงแห่งหนึ่ง, เมื่อลูกศรหมดแล้ว จึงจับโจรผู้หัวหน้าฟาดให้ล้มลงที่พื้นดิน, กล่าวว่า "นางผู้เจริญ หล่อนจงนำดาบมา," นาง (กลับ) ทำความสิเนหาในโจรซึ่งตนเห็นในขณะนั้นแล้ว วางด้ามดาบไว้ในมือโจร ให้โจรฆ่าแล้วในกาลเป็นจูฬธนุคคหบัณฑิต ในอดีตกาล และภาวะคือโจรพาหญิงนั้นไป พลางคิดว่า "หญิงนี้เห็นชายอื่นแล้ว จักให้เขาฆ่าเราบ้างเช่นเดียวกับสามีของตน, เราจักต้องการอะไรด้วยหญิงนี้" เห็นแม่น้ำสายหนึ่ง จึงพักนางไว้ที่ฝั่งนี้ ถือเอาห่อภัณฑะของนางไป สั่งว่า หล่อนจงรออยู่ ณ ที่นี่แหละ จนกว่าฉันจะนำห่อภัณฑะข้ามไป" ละนางไว้ ณ ที่นั้นนั่นเอง (หนี) ไปเสีย แล้วตรัสจูฬธนุคคหชาดก[๑]นี้ในปัญจกนิบาต ให้พิสดารว่า :-

"พราหมณ์ ท่านถือเอาภัณฑะทั้งหมด ข้ามฝั่งได้แล้ว, จงรีบกลับมา รับฉันให้ข้ามไปในบัดนี้โดยเร็วบ้างนะ ผู้เจริญ."

"แม่นางงาม ยอมแลกฉัน ผู้ไม่ใช่ผัว ไม่ได้เชยชิด ด้วยผัวผู้เชยชิดมานาน, แม่นางงาม พึงแลกชายอื่นแม้ด้วยฉัน, ฉันจักไปจากที่นี้ให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้."

"ใครนี้ ทำการหัวเราะอยู่ที่กอตะไคร้น้ำ,

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๘๔ ตทฏฺฐกถา ๔/๕๐๖.

ในที่นี้ การฟ้อนก็ดี การขับก็ดี การประโคมก็ดี ที่บุคคลจัดตั้งขึ้น มิได้มี, แม่นางงาม ผู้มีตะโพกอันผึ่งผาย ทำไมเล่า ? แม่จึงซิกซี้ในกาลเป็นที่ร้องไห้๑."

"สุนัขจิ้งจอก ชาติชัมพุกะ ผู้โง่เขลา ทรามปัญญา เจ้ามีปัญญาน้อย, เจ้าเสื่อมจากปลาและชิ้น (เนื้อ) แล้วก็ซบเซาอยู่ ดุจสัตว์กำพร้า."

"โทษของคนเหล่าอื่น เห็นได้ง่าย, ส่วนโทษของตน เห็นได้ยาก; หล่อนนั่นเอง เสื่อมทั้งผัวทั้งชู้ ซบเซาอยู่ แม้ (ยิ่ง) กว่าเรา."

"พระยาเนื้อ ชาติชัมพุกะ เรื่องนั่น เป็นเหมือนเจ้ากล่าว. ฉันนั้น ไปจากที่นี้แล้ว จักเป็นผู้ไปตามอำนาจของภัสดาแน่แท้."

"ผู้ใดพึงนำภาชนะเดินไปได้, แม้ภาชนะสำริดผู้นั้นก็พึงนำไปได้; หล่อนทำชั่วจนชำ, ก็จักทำชั่วอย่างนั้นแม้อีก."

แล้วตรัสว่า "ในกาลนั้น จูฬธนุคคหบัณฑิต ได้เป็นเธอ, หญิงนั้นได้เป็นหญิงรุ่นสาวนี้ ในบัดนี้, ท้าวสักกเทวราช ผู้มาโดยรูปสุนัขจิ้งจอก ทำการข่มขี่นางนั้น เป็นเรานี่แหละ" แล้วทรงโอวาท

๑. โดยพยัญชนะ แปลว่า ในกาลใช่กาลเป็นที่หัวเราะ.

ภิกษุนั้นว่า "หญิงนั้น ปลงบัณฑิตผู้เลิศ ในชมพูทวีปทั้งสิ้น จาก ชีวิต เพราะความสิเนหาในชายคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นอย่างนี้; ภิกษุ เธอจงตัดตัณหาของเธอ อันปรารภหญิงนั้นเกิดขึ้นเสีย" ดังนี้ แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ทรงภาษิตพระคาถา เหล่านี้ว่า :-

"ตัณหา ย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิตกย่ำยี มี
ราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างาม, บุคคลนั่นแล
ย่อมทำเครื่องผูกให้มั่น. ส่วนภิกษุใด ยินดีใน
ธรรมเป็นที่เข้าไประงับวิตก เจริญอสุภฌานอยู่
มีสติทุกเมื่อ, ภิกษุนั่นแล จักทำตัณหาให้สูบ
สิ้นได้ ภิกษุนั่น จะตัดเครื่องผูกแห่งมารได้."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิตกฺกมถิตสฺส** ได้แก่ ผู้ถูกวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้นย่ำยี.

บทว่า **ติพฺพราคสฺส** คือ ผู้มีราคะหนาแน่น.

บทว่า **สุภานุปสฺสิโน** ความว่า ชื่อว่า ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า "งาม" เพราะความเป็นผู้มีใจอันตนปล่อยไปในอารมณ์อันน่าปรารถนา ทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการยึดถือมีการยึดถือโดยสุภนิมิตเป็นต้น.

บทว่า **ตณฺหา** เป็นต้น ความว่า บรรดาฌานเป็นต้น แม้ฌาน หนึ่ง ย่อมได้เจริญแก่บุคคลผู้เห็นปานนั้น, โดยที่แท้ ตัณหาเกิด ทางทวาร ๖ ย่อมเจริญยิ่ง.

บทว่า **เอส โข** ความว่า บุคคลนั่นแล ย่อมทำเครื่องผูกคือตัณหา ชื่อว่า ให้มั่น.

บทว่า **วิตกฺกูปสเม** ความว่า บรรดาอสุภะ ๑๐ ในปฐมฌาน กล่าวคือธรรมเป็นที่ระงับมิจฉาวิตกทั้งหลาย.

สองบทว่า **สทา สโต** ความว่า ภิกษุใด เป็นผู้ยินดียิ่งในปฐมฌานนี้ ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นเป็นนิตย์ เจริญอสุภฌานนั้นอยู่.

บทว่า **พยนฺติกาหติ** ความว่า ภิกษุนั่น จักทำตัณหาอันจะให้เกิดในภพ ๓ ให้ไปปราศได้.

บทว่า **มารพนฺธนํ** ความว่า ภิกษุนั่น จักตัดแม้เครื่องผูกแห่งมาร กล่าวคือวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ เสียได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต จบ.

๘. เรื่องมาร* [๒๔๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"นิฏฺฐํ คโต"** เป็นต้น.

[มารแปลงเป็นช้างรัดกระหม่อมพระราหุล]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง เวลาวิกาล พระเถระเป็นอันมาก เข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ไปถึงที่เป็นที่อยู่ของพระราหุลเถระแล้ว ก็ไล่ท่านให้ลุกขึ้น. ท่านเมื่อไม่เห็นที่เป็นที่อยู่ในที่อื่น จึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีของพระตถาคต. คราวนั้น ท่านผู้มีอายุนั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้เป็นผู้ยังไม่มีพรรษาเลย.

มารชื่อวสวัดดี ดำรงอยู่ในภพนั่นแหละ เห็นท่านผู้มีอายุนั้น นอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี จึงคิดว่า "พระหน่อน้อยผู้แทงใจของพระสมณโคดมนอนข้างนอก, ส่วนพระองค์ผะทมในภายในพระคันธกุฎี; เมื่อเราบีบคั้นพระหน่อน้อย พระองค์เอง ก็จัก (เป็นเหมือน) ถูกบีบคั้น (ด้วย)." มารนั้น นิรมิตเพศเป็นพระยาช้างใหญ่มาเอางวงรัดกระหม่อมพระเถระแล้วร้องดุจจนกกะเรียนด้วยเสียงดัง.

[พระศาสดาทรงแสดงเหตุที่พระราหุลไม่กลัว]

พระศาสดาผะทมในพระคันธกุฎี ทรงทราบว่าช้างนั้นเป็นมาร จึงตรัสว่า "มาร คนเช่นท่านแม้ตั้งแสน ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้

* พระมหานาค ป. ธ ๙ วัดบรมนิวาส แปล.

ความกลัวเกิดแก่บุตรของเราได้, เพราะว่า บุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง มีตัณหาไปปราศแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญามาก" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :

"(ผู้ใด) ถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มี
ตัณหาไปปราศแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวนใจ
ได้ตัด ลูกศรอัน ให้ไปสู่ ภพ ทั้งหลาย เสียแล้ว,
กาย[๑]นี้ (ของผู้นั้น) ชื่อว่ามีในที่สุด. (ผู้ใด) มี
ตัณหาไปปราศแล้ว ไม่มีความถือมั่น ฉลาด
ในบทแห่งนิรุตติ รู้ที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย
และรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอักษรทั้งหลาย,
ผู้นั้นแล มีสรีระมีในที่สุด เราย่อมเรียกว่าผู้มี
ปัญญามาก (เป็นมหาบุรุษ).

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **นิฏฺฐํ คโต** ความว่า พระอรหัต ชื่อว่า ความสำเร็จ ของบรรพชิตทั้งหลาย ในพระศาสนานี้, ถึง คือบรรลุ พระอรหัตนั้น.

บทว่า **อสนฺตสี** คือ ผู้ชื่อว่าไม่สะดุ้ง เพราะไม่มีกิเลสเครื่องสะดุ้งคือราคะเป็นต้น ในภายใน.

บาทพระคาถาว่า **อจฺฉินฺทิ ภวสลฺลานิ** คือ ได้ตัดลูกศรอันมีปกติให้ไปสู่ภพทั้งสิ้น.

๑. สมุสฺสโย กายอันกระดูกก่อขึ้น. สํ. อุ. บทหน้า สิ ธาตุ ในความก่อ. ความประชุม อ. ปัจจัย. อภิ. หน้า ๘๑๐.

บทว่า **สมุสฺสโย** คือ ร่างกาย[1]นี้ ของผู้นั้น มีในที่สุด.

บทว่า **อนาทาโน** คือ ผู้ไม่มีการยึดถือในขันธ์เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **นิรุตฺติปทโกวิโท** ความว่า ผู้ฉลาดในปฏิสัมภิทาแม้ทั้ง ๔ คือ ในนิรุตติ และบทที่เหลือ.

สองบาทพระคาถาว่า **อกฺขรานํ สนฺนิปาตํ ชญฺญา ปุพฺพาปรานิ จ** ความว่า ย่อมรู้หมวดหมู่แห่งอักษร กล่าวคือที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย และรู้อักษรเบื้องปลายด้วยอักษรเบื้องต้น และอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องปลาย. ชื่อว่า รู้จักอักษรเบื้องปลายด้วยอักษรเบื้องต้น คือ เมื่อเบื้องต้นปรากฏอยู่ ในท่ามกลางและที่สุด แม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า "นี้เป็นท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี้เป็นที่สุด," ชื่อว่า ย่อมรู้จักอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องปลาย คือเมื่อที่สุดปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและท่ามกลางแม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า "นี้เป็นท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี้เป็นเบื้องต้น" เมื่อท่ามกลางปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและที่สุดแม้ไม่ปรากฏ, ย่อมทราบได้เหมือนกันว่า "นี้เป็นเบื้องต้นแห่งอักษรเหล่านี้, นี้เป็นที่สุด."

บทว่า **มหาปญฺโญ** ความว่า ท่านผู้มีสรีระตั้งอยู่ในที่สุดนั่น พระศาสดาตรัสเรียกว่า ผู้มีปัญญามาก เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา อันกำหนดถือเอาซึ่งอรรถ ธรรม นิรุตติ และปฏิภาณ และศีลขันธ์เป็นต้น อันใหญ่ และตรัสเรียกว่าเป็นมหาบุรุษ เพราะ

๑. เทโห กายที่สั่งสมขึ้นแห่งกุสลากุสล ทิห ธาตุ ในความสั่งสม ณ ปัจจัย. อภิ. หน้า ๕๒๕.

ความเป็นผู้มีจิตพ้นแล้ว โดยพระบาลีว่า "สารีบุตร เราเรียกผู้มีจิตพ้นแล้วแล ว่า "มหาบุรุษ."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

ฝ่ายมารผู้มีบาป คิดว่า "พระสมณโคดม ย่อมทรงรู้จักเรา" แล้วอันตรธานไปในที่นั้นนั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๙. เรื่องอุปกาชีวก* [๒๔๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา ทรงปรารภอาชีวกชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สพฺพาภิภู** เป็นต้น.

[อุปกาชีวกทูลถามพระศาสดา]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระศาสดา ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงยังกาลให้ล่วงไปที่ควรไม้โพธิ์ ๗ สัปดาห์ ทรงถือบาตรและจีวรของพระองค์ เสด็จดำเนินไปสิ้นทางประมาณ ๑๘ โยชน์มุ่งกรุงพาราณสี เพื่อทรงยังพระธรรมจักรให้เป็นไป ได้ทอดพระเนตรเห็นอาชีวกชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง.

ฝ่ายอุปกาชีวกนั้น เห็นพระศาสดาแล้ว ทูลถามว่า "ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสแล, ผิวพรรณก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง; ผู้มีอายุ ท่านบวชเฉพาะใคร ? ใครเป็นศาสดาของท่าน ? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ?"

[พระศาสดาตรัสตอบอุปกาชีวก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า "เราไม่มีอุปัชฌาย์หรืออาจารย์" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้แก่อุปกาชีวกนั้น ว่า :-

"เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรมทุก

* พระมหานาค ป. ธ. ๙ วัดบรมนิวาส แปล.

อย่าง ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง ละธรรมได้
ทุกอย่าง พ้นแล้ว ในเพราะธรรมเป็นที่สิ้นไป
แห่งตัณหา รู้เองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า ? (ว่า
เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์)."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพาภิภู** คือ ครอบงำธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ได้ทั้งหมด.

บทว่า **สพฺพวิทู** คือ ผู้มีธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๔ ทั้งปวงอันรู้แล้ว.

สองบทว่า **สพฺเพสุ ธมฺเมสุ** ความว่า ผู้อันตัณหาและทิฏฐิทั้งหลายฉาบทาไม่ได้ ในธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ แม้ทั้งสิ้น.

บทว่า **สพฺพญฺชโห** คือ ผู้ละธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมดดำรงอยู่.

สองบทว่า **ตณฺหกฺขเย วิมุตฺโต** คือ ผู้พ้นแล้วในเพราะพระอรหัต กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา ที่ตนให้เกิดขึ้นแล้ว ในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหา ด้วยวิมุตติอันเป็นของพระอเสขะ.

สองบทว่า **สยํ อภิญฺญาย** คือ รู้ธรรมต่างด้วยอภิญโญยธรรมเป็นต้นได้เองทีเดียว.

บทว่า **กมุทฺทิเสยฺยํ** ความว่า เราจะพึงอ้างใครเล่าว่า "นี่เป็นอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของเรา."

ในกาลจบเทศนา อุปกาชีวก ไม่ยินดี ไม่คัดค้านพระดำรัสของพระตถาคตเลย, แต่เขาสั่นศีรษะ แลบลิ้น ยึดเอาทางที่เดินไปคนเดียว ได้ไปยังที่เป็นที่อาศัยอยู่ของนายพรานแห่งใดแห่งหนึ่งแล้วดังนี้แล.

เรื่องอุปกาชีวก จบ.

๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช* [๒๔๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท้าวสักกเทวราช ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สพฺพทานํ"** เป็นต้น.

[ปัญหา ๔ ข้อของเทวดา]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เทพดาในดาวดึงสเทวโลกประชุมกันแล้ว ตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า "บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหนหนอแล ? บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม, บรรดารสทั้งหลาย รสชนิดไหน ? บัณฑิตกล่าวว่ายอด, บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน ? บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ, ความสิ้นไปแห่งตัณหาแล บัณฑิตกล่าวว่า ประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร ? แม้เทพดาองค์หนึ่ง ก็มีสามารถจะวินิจฉัยปัญหาเหล่านั้นได้. ก็เทพดาองค์หนึ่ง ถามกะเทพดาองค์หนึ่ง, แม้เทพดาองค์นี้ ด้วยอาการอย่างนี้ ได้ท่องเที่ยวไปในหมื่นจักรวาฬถึง ๑๒ ปี.

[เทวดาพากันไปถามปัญหาท้าวมหาราชทั้ง ๔]

เทพดาในหมื่นจักรวาฬ ไม่เห็นเนื้อความแห่งปัญหาโดยกาลแม้มีประมาณเท่านี้ ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักของท้าวมหาราช

* พระมหานาค ป. ธ. ๙ วัดบรมนิวาส แปล.

ทั้ง ๔, เมื่อท้าวมหาราชกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ทำไม จึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่ ?" จึงกล่าวว่า "พวกผมตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อแล้ว เมื่อไม่สามารถจะวินิจฉัยได้ จึงมายังสำนักของท่าน," เมื่อท้าวมหาราชกล่าวว่า "ชื่อปัญหาอะไรกัน ? พ่อ" (จึงบอกเนื้อความนั้น) ว่า "พวกผมไม่สามารถวินิจฉัยปัญหาเหล่านี้ได้ คือ 'บรรดาทาน รส และความยินดี ทาน รส และความยินดีชนิดไหนหนอแลประเสริฐสุด ? ความสิ้นไปแห่งตัณหาเทียว ประเสริฐสุด เพราะเหตุไร ?" จึงมาหา.

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ กล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย แม้พวกเราก็หารู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ไม่ ; แต่พระราชาของพวกเรา ทรงดำริอรรถที่ชนตั้งพันคิดแล้ว ย่อมทรงทราบโดยขณะเดียวเท่านั้น, พระองค์ประเสริฐวิเศษกว่าพวกเราทั้งหลาย ทั้งทางปัญญาและทางบุญ, พวกเราจงไปยังสำนักของพระองค์เถิด" แล้วพาหมู่เทพดานั้นนั่นแลไปยังสำนักของท้าวสักกเทวราช, ถึงเมื่อท้าวสักกเทวราชนั้นตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย ทำไม จึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่ ?" ก็กราบทูลเนื้อความนั้น.

[ท้าวสักกะทรงพาพวกเทวดาไปเฝ้าพระศาสดา]

ท้าวสักกะ ตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย คนอื่น ย่อมไม่สามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้, ปัญหาเหล่านั่น เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า, แล้วตรัสถามว่า "ก็เดี๋ยวนี้ พระศาสดา ประทับอยู่ ณ ที่

ไหน ?" ทรงสดับว่า "ในพระเชตวันวิหาร" จึงตรัสว่า "พวกเธอมาเถิด, พวกเราจักไปยังสำนักของพระองค์" ทรงพร้อมด้วยหมู่เทพดา ให้พระเชตวันทั้งสิ้นสว่างไสวในส่วนแห่งราตรี เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง, เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า "มหาบพิตร ทำไม พระองค์จึงเสด็จมาพร้อมกับหมู่เทพดามากมาย ?" จึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า หมู่เทพดาพากันตั้งปัญหาชื่อเหล่านี้, คนอื่นที่ชื่อว่าสามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้ หามีไม่, ขอพระองค์ได้ทรงประกาศเนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ แก่พวกข้าพระองค์เถิด.

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหา]

พระศาสดา ตรัสว่า "ดีละ มหาบพิตร อาตมภาพบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ บริจาคมหาบริจาค[๑] แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็เพื่อตัดความสงสัยของชนผู้เช่นพระองค์นี่แหละ, ขอพระองค์จงทรงสดับปัญหาที่พระองค์ถามแล้วเถิด; บรรดาทานทุกชนิดธรรมทานเป็นเยี่ยม, บรรดารสทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอด, บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ, ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหาประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลุพระอรหัต" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

ธรรมทาน ย่อมชนะทานทั้งปวง, รสแห่ง

๑. หมายถึงบริจาค ๕ คือ :- ๑. องฺคปริจฺจาค บริจาคอวัยวะ. ๒. ธนปริจฺจาค บริจาคทรัพย์. ๓. ปุตฺตปริจฺจาค บริจาคบุตร. ๔. ทารปริจฺจาค บริจาคเมีย. ๕. ชีวิตปริจฺจาค บริจาคชีวิต.

ธรรม ย่อมชนะรสทั้งปวง, ความยินดีในธรรม
ย่อมชนะความยินดีทั้งปวง, ความสิ้นไปแห่งตัณหา
ย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพทานํ** เป็นต้น ความว่า ก็ถ้าบุคคลพึงถวายไตรจีวรเช่นกับใบตองอ่อน[๑] แด่พระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้นั่งติด ๆ กัน[๒] ในห้องจักรวาฬตลอดถึงพรหมโลก. การอนุโมทนาเทียว ที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงทำด้วยพระคาถา ๔ บาทในสมาคมนั้นประเสริฐ; ก็ทานนั้น หามีค่าถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งพะคาถานั้นไม่; การแสดงก็ดี การกล่าวสอนก็ดี การสดับก็ดี ซึ่งธรรม เป็นของใหญ่ ด้วยประการฉะนี้. อนึ่งบุคคลใด ให้ทำการฟังธรรม, อานิสงส์เป็นอันมากก็ย่อมมีแก่บุคคลนั้นแท้. ธรรมทานนั่นแหละ ที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นให้เป็นไปแล้ว แม้ด้วยอำนาจอนุโมทนา โดยที่สุดด้วยพระคาถา ๔ บาท ประเสริฐที่สุดกว่าทานที่ทายกบรรจุบาตให้เต็มด้วยบิณฑบาตอันประณีตแล้วถวายแก่บริษัทเห็นปานนั้นนั่นแหละบ้าง กว่าเภสัชทานที่ทายกบรรจุบาตรให้เต็มด้วยเนยใสและน้ำมันเป็นต้นแล้วถวายบ้าง กว่าเสนาสนทานที่ทายกให้สร้างวิหารเช่นกับมหาวิหาร และปราสาทเช่นกับโลหปราสาทตั้งหลายแสนแล้วถวายบ้าง กว่าการบริจาคที่อนาถบิณฑิกเศรษฐี

๑. โดยพยัญชนะแปลว่า เช่นกับด้วยใบตองมีในครรภ์แห่งกล้วย.
๒. นิรนฺตรํ กตฺวา ทำให้มีระหว่างไม่มี.

เป็นต้นปรารภวิหารทั้งหลายแล้วทำบ้าง. เพราะเหตุไร ? เพราะว่า ชนทั้งหลาย เมื่อจะทำบุญเห็นปานนั้น ต่อฟังธรรมแล้วเท่านั้น จึงทำได้, ไม่ได้ฟัง ก็หาทำได้ไม่ ; ก็ถ้าว่าสัตว์เหล่านี้ไม่พึงฟังธรรม ไซร้, เขาก็ไม่พึงถวายข้าวยาคูประมาณกระบวยหนึ่งบ้าง ภัตรประมาณ ทัพพีหนึ่งบ้าง; เพราะเหตุนี้ ธรรมทานนั่นแหละ จึงประเสริฐที่สุด กว่าทานทุกชนิด.

อีกอย่างหนึ่ง เว้นพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเสีย แม้ พระสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ผู้ประกอบด้วยปัญญา ว่าง สามารถนับหยาดน้ำได้ ในเมื่อฝนตกตลอดกัปป์ทั้งสิ้น ก็ยังไม่ สามารถจะบรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยธรรมดาของตนได้; ต่อ ฟังธรรมที่พระอัสสชิเถระเป็นต้นแสดงแล้ว จึงทำให้แจ้งซึ่งโสดา-ปัตติผล, และทำให้แจ้งซึ่งสาวกบารมีญาณ ด้วยพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา; เพราะเหตุแม้นี้ มหาบพิตร[๑] ธรรมทานนั่นแหละ จึงประเสริฐที่สุด. เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า **"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ."**

อนึ่ง รสมีรสเกิดแต่ลำต้นเป็นต้นทุกชนิด โดยส่วนสูงแม้รสแห่ง สุธา[๒]โภชนะของเทพดาทั้งหลาย ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยังสัตว์ให้ตก ไปในสังสารวัฏฏ์ แล้วเสวยทุกข์โดยแท้. ส่วนพระธรรมรสกล่าวคือ

๑. น่าจะเป็นบทเกิน, เพราะใครไม่สามารถทำเนื้อความเช่นนี้ ให้เป็นพระดำรัส ของพระศาสดาได้ ๒. Celestial food ambrosia อาหารทิพย์ (อาหารของ เทพดาในเรื่องนิยาย ถือกันว่าทำให้ผู้บริโภคไม่ตาย ให้ความงามและความหนุ่มสาว อยู่ชั่วนิรันดร) ของกินเครื่องดื่มอันโอชารส.

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และกล่าวคือโลกุตตรธรรม ๙ ประการ นี้แหละ ประเสริฐกว่ารสทั้งปวง. เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัส ว่า **"สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ."**

อนึ่ง แม้ความยินดีในบุตร ความยินดีในธิดา ความยินดีในทรัพย์ ความยินดีในสตรี และความยินดีมีประเภทมิใช่อย่างเดียว อันต่างด้วยความยินดีในการฟ้อนการขับการประโคมเป็นต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยังสัตว์ให้ตกไปในสังสารวัฏฏ์ แล้วเสวยทุกข์โดยแท้; ส่วนความอิ่มใจ ซึ่งเกิดขึ้น ณ ภายในของผู้แสดงก็ดี ผู้ฟังก็ดี ผู้กล่าวสอนก็ดี ซึ่งธรรม ย่อมให้เกิดความเบิกบานใจ ให้น้ำตาไหล ให้เกิดขนชูชัน ความอิ่มใจนั้น ย่อมทำที่สุดแห่งสังสารวัฏฏ์ มีพระอรหัตเป็นปริโยสาน; ความยินดีในธรรม เห็นปานนี้แหละ ประเสริฐกว่าความยินดีทั้งปวง. เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า **"สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ."**

ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหา คือพระอรหัตซึ่งเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหา, พระอรหัตนั้น ประเสริฐกว่าทุกอย่างแท้ เพราะครอบงำวัฏฏทุกข์แม้ทั้งสิ้น. เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า **"ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาติ."**

เมื่อพระศาสดา ตรัสเนื้อความแห่งพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้อยู่นั่นแล ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

แม้ท้าวสักกะ ทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลว่า "พระเจ้าข้า เพื่อประโยชน์อะไร พระองค์

จึงไม่รับสั่งให้ ๆ ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ ในธรรมทานอันชื่อว่า เยี่ยมอย่างนี้ ? จำเดิมแต่นี้ไป ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกแก่ภิกษุสงฆ์แล้วรับสั่งให้ ๆ ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า." พระศาสดา ทรงสดับคำของท้าวเธอแล้ว รับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกเธอทำการฟังธรรมใหญ่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดี กล่าวอุปนิสินนกถาก็ดี โดยที่สุดแม้การอนุโมทนา แล้วพึงให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง."

เรื่องท้าวสักกเทวราช จบ.

๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร* [๒๕๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีผู้ชื่อว่าอปุตตกะตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"หนนฺติ โภคา ทุมฺเมธํ"** เป็นต้น.

[ประวัติครั้งยังมีชีวิตของอปุตตกเศรษฐี]

ดังได้สดับมา พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสดับการทำกาละของเศรษฐีนั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า "ทรัพย์สมบัติที่ไร้บุตร จะถึงแก่ใคร ?" ทรงสดับว่า "ถึงแก่พระราชา" จึงให้นำทรัพย์จากเรือนของเศรษฐีนั้น มาสู่ราชตระกูล (กินเวลาถึง) ๗ วัน แล้วจึงเสด็จเข้าไปสู่นำนักพระศาสดา เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า "ขอเชิญมหาบพิตร พระองค์เสด็จมากจากไหนหนอ ? แต่ยังวัน" จึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า คฤหบดีผู้เป็นเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีนี้ ทำกาละเสียแล้ว, ข้าพระองค์นำทรัพย์สมบัติซึ่งไร้บุตรนั้น ไปภายในราชสำนักแล้วจึงมา."

เรื่องทั้งปวง พึงทราบตามนัยที่มาในพระสูตรนั่นแหละ.

เมื่อพระราชา กราบทูลข้อความอย่างนี้ว่า "ได้ยินว่า เศรษฐีนั้น เมื่อเขานำโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ เข้าไปให้ด้วยถาดทอง ก็กล่าวว่า 'พวกมนุษย์ ย่อมกินโภชนะชื่อว่าเห็นปานนี้ (เทียวหรือ ?),

๑. พระมหาบุญรอด ป. ธ. ๗ (ต่อมาเป็นพระศรีวิสุทธิญาณ ป. ธ. ๙) วัดกันมาตุยาราม แปล.

พวกเจ้าจะทำการเยาะเย้ยกับเราในเรือนนี้หรือ ?' เมื่อเขาเข้าไปตั้งโภชนะไว้ให้ก็ประหาร (มนุษย์เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว บริโภคข้าวปลายเกรียน มีน้ำผักดองเป็นที่ ๒ ด้วยกล่าวว่า 'นี้จึงเป็นโภชนะของพวกมนุษย์,' แม้เมื่อเขาเข้าไปตั้งผ้า ยาน และร่มที่น่าพอใจไว้ให้ ก็ประหารมนุษย์ (เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว ทรงผ้าป่าน, มีร่มใบไม้อันทรงไว้ (ถือไว้) อยู่ ย่อมไปด้วยรถเก่า ๆ" พระศาสดาจึงตรัสเล่าบุรพกรรมของอปุตตกเศรษฐีนั้นว่า :-

[บุรพกรรมของอปุตตกเศรษฐี]

"มหาบพิตร เรื่องเคยมีมาแล้ว คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิขี ด้วยบิณฑบาต, กล่าวว่า ' ท่านทั้งหลายจงให้บิณฑะแก่สมณะ' ดังนี้แล้ว ก็ลุกจากอาสนะหลีกไป. ได้ยินว่า เมื่อเศรษฐีนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้โง่เขลา กล่าวอย่างนั้นแล้วหลีกไป ภรรยาของเขาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส คิดว่า 'นานเทียวหนอ เราจึงได้ยินคำว่า 'จงให้' จากปากของเศรษฐีนี้, มโนรถของเรา จะเต็มในวันนี้, เราจักถวายบิณฑบาต' แล้วรับบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ให้เต็มด้วยโภชนะอันประณีตแล้วถวาย. ฝ่ายเศรษฐีนั้น กลับมา เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น จึงถามว่า "สมณะท่านได้อะไร ๆ แล้วหรือ ?" แล้วจับบาตร เห็นบิณฑบาตอันประณีตก็มีความเดือดร้อน จึงคิดอย่างนี้ว่า "พวกทาสหรือพวกกรรมกรพึงกินบิณฑบาตนี้ ยังดีกว่า, เพราะว่า พวกเขา ครั้นกินบิณฑบาต

นี้แล้ว จักทำการงานให้เรา; ส่วนสมณะนี้ ครั้นไปกินแล้ว ก็จักนอน หลับ; บิณฑบาตของเราฉิบหายเสียแล้ว' อนึ่ง เศรษฐีนั้น ปลง แล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งของพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ. ได้ยินว่า เด็กนั้น จับนิ้วมือของเศรษฐีนั้น เที่ยวไปอยู่กล่าวว่า "ยานนี้ เป็นของบิดาฉัน, โคนี้ก็ของท่าน." ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า "ในบัดนี้ เด็กนี้ยังกล่าวอย่างนี้ก่อน, ก็ในกาลที่เด็กนี้ถึงความเจริญแล้ว ใครจัก รักษาโภคทรัพย์ทั้งหลายในเรือนนี้ได้" จึงนำเด็กนั้นไปสู่ป่า จับที่คอ แล้วบีบคอเหมือนบีบหัวมัน ให้ตายแล้วที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง แล้วทิ้ง เด็กนั้นไว้ในที่นั้นนั่นแหละ." นี้เป็นบุรพกรรมของเศรษฐีนั้น.

[สรูปกรรมและผลแห่งกรรมของเศรษฐี]

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำนี้ว่า "มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐี ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านาม ว่าตครสิขีด้วยบิณฑบาตนั้นแล เศรษฐีนั้น จึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถึง ๗ ครั้ง; ด้วยผลที่เหลืออยู่แห่งกรรมนั้นนั่นแล เศรษฐีจึงครอง ความเป็นเศรษฐีอยู่ในกรุงสาวัตถีนี้แล ถึง ๗ ครั้ง. มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นให้ทานแล้ว มีความเดือดร้อน ในภายหลังว่า 'พวกทาสหรือกรรมกร พึงบริโภคบิณฑบาตนี้ยังดี กว่า,' จิตของเศรษฐีนั้น จึงไม่น้อมไปเพื่อการบริโภคภัตรอย่าง ฟุ่มเฟือย, ไม่น้อมไปเพื่อการใช้สอยผ้าอย่างฟุ่มเฟือย, ไม่น้อมไปเพื่อ การใช้สอยยานอย่างฟุ่มเฟือย ไม่น้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ ๕ อันดียิ่ง. มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น ปลงแล้วซึ่งบุตร

น้อยคนหนึ่งของพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ; เศรษฐีนั้น จึงไหม้แล้วในนรกสิ้นปีเป็นอันมาก สิ้น ๑๐๐ ปีเป็นอันมาก สิ้นพันปีเป็นอันมาก สิ้นแสนปีเป็นอันมาก. ชนทั้งหลาย ยังทรัพย์สมบัติที่ไร้บุตร ครั้งที่ ๗ นี้ ให้เข้าสู่พระคลังหลวง ด้วยผลอันเหลืออยู่แห่งกรรมนั้นแล. มหาบพิตร อนึ่งเล่า บุญเก่าของคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นแล หมดสิ้นแล้ว และบุญใหม่อันคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นไม่สั่งสมแล้ว, มหาบพิตร ก็ในวันนี้ คฤหบดีผู้เศรษฐีไหม้อยู่ในมหาโรรุวนรก."

[โภคะย่อมฆ่าคนผู้รามปัญญา]

พระราชา ทรงสดับพระดำรัสของพระศาสดาแล้วจึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า น่าอัศจรรย์ นี้เป็นกรรมอันหนัก, เศรษฐีนั้น เมื่อโภคะชื่อว่ามีประมาณเท่านี้ มีอยู่ ไม่ใช้สอยด้วยตนเองเลย, เมื่อพระพุทธเจ้าเช่นกับพระองค์ ประทับอยู่ในวิหารใกล้ ๆ ก็มิได้ทำบุญกรรม."

พระศาสดา ตรัสว่า "จริงเช่นนั้น มหาบพิตร ชื่อว่าบุคคลผู้มีปัญญาทราม ได้โภคะทั้งหลายแล้วย่อมไม่แสวงหานิพพาน, อนึ่ง ตัณหาซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโภคะทั้งหลาย ย่อมฆ่าคนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"โภคะทั้งหลาย ย่อมฆ่าคนทรามปัญญา, แต่
ไม่ฆ่าคนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ; คนทราม
ปัญญา ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความ
ทะยานอยากในโภคะ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **โน จ ปารคเวสิโน** ความว่า แต่โภคะทั้งหลาย ย่อมไม่ฆ่าบุคคลผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานโดยปกติ.

บาทพระคาถาว่า **หนฺติ อญฺเญว อตฺตนํ** ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาทราม ย่อมฆ่าตนเองดุจฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยากซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโภคะทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร จบ

๑๒. เรื่องอังกุรเทพบุตร* [๒๕๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่บนแท่นบัณฑุกัมพลศิลา ทรงปรารภอังกุรเทพบุตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ติณโทสานิ เขตฺตานิ"** เป็นต้น.

[ทานที่เลือกให้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญ]

ข้าพเจ้า ทำเรื่องให้พิสดารแล้วแล ในพระคาถาว่า **"เย ฌานปฺปสุตา ธีรา"** เป็นต้น. สมจริงดังคำที่ข้าพเจ้าปรารภอินทกเทพบุตรกล่าวไว้ในเรื่องนั้นดังนี้ว่า: "ได้ยินว่า อินทกเทพบุตรนั้นยังภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน ให้ถึง[๑] แล้วแก่พระอนุรุทธเถระผู้เข้าไปสู่ภายในหมู่บ้าน เพื่อบิณฑบาต. บุญนั้นของอินทกเทพบุตรนั้น มีผลมากกว่าทานที่อังกุรเทพบุตร ทำระเบียบแห่งเตาประมาณ ๑๒ โยชน์ ถวายแล้วสิ้นหมื่นปี; เพราะเหตุนั้น อินทกเทพบุตร จึงกล่าวอย่างนั้น[๒]. เมื่ออินทกเทพบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า "อังกุระ ชื่อว่าการเลือกให้ทาน ย่อมควร, ทาน (ของอินทกะ) นั้น เป็นของมีผลมาก ดังพืชที่หว่านดีแล้วในนาดี อย่างนี้, แต่ท่านไม่ได้ทำอย่างนั้น, เพราะฉะนั้น ทานของท่านจึงไม่มีผลมาก" เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ จึงตรัสว่า:-

* พระมหาบุญรอด ป. ธ. ๗ (ต่อมา เป็นพระศรีสุทธิญาณ ป.ธ. ๙) วัดกันมาตุยาราม แปล.

๑. ได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน แก่พระ...

๒. คือกล่าวคาถาว่า อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต เป็นต้น. ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๖/๒๑๗-๒๑๘.

"บุคคลควรเลือกให้ทาน ในเขตที่ตนให้แล้ว
จะมีผลมาก. เพราะการเลือกให้ พระสุคตทรง
สรรเสริญแล้ว; ทานที่ให้ในท่านผู้เป็นทักขิ-
ไณยบุคคลในชีวโลกนี้ เป็นของมีผลมาก
เหมือนพืชที่หว่านในนาดีฉะนั้น."

เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

"นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มี
ราคะเป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้
ปราศจากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก. นาทั้ง
หลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีโทสะเป็น
โทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจาก
โทสะ จึงเป็นของมีผลมาก. นาทั้งหลายมี
หญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีโมหะเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโมหะ
จึงเป็นของมีผลมาก. นาทั้งหลายมีหญ้าเป็น
โทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีความอยากเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากความ
อยากจึงเป็นของมีผลมาก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติณโทสานิ** ความว่า ความจริง หญ้าทั้งหลายมีข้าวฟ่างเป็นต้น เมื่องอกขึ้น ย่อมประทุษร้ายนาแห่ง

บุพพัณณชาติ[๑] และอปรัณณชาติ[๒], เพราะเหตุนั้น นาเหล่านั้น จึงไม่งอกงามมากได้ ; ราคะ เมื่อเกิดขึ้นในภายในแม้แห่งสัตว์ทั้งหลาย ย่อมประทุษร้ายสัตว์ทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้น ทานที่ให้ในคนที่ถูกราคะประทุษร้ายเหล่านั้น จึงเป็นของไม่มีผลมาก; ส่วนทานที่ให้ในพระขีณาสพทั้งหลาย เป็นของมีผลมาก; เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า "นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก."

แม้ในคาถาที่เหลือ ก็นัยนี้แหละ.

ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตร และอินทกเทพบุตร ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล, เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่เหล่าเทพบุตรผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอังกุรเทพบุตร จบ.

ตัณหาวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๔ จบ.

๑. บุพพัณณชาติ = พืชที่จะพึงกินก่อน ได้แก่ข้าวทุกชนิด. ๒. อปรัณณชาติ = พืชที่จะพึงกินทีหลัง หรืออาหาร คือถั่วและผักอื่น ๆ.

[๒๕. ภิกขุวรรค วรรณนา]

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป* [๒๕๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จกฺขุนา สํวโร สาธุ"** เป็นต้น,

[ภิกษุ ๕ รูปรักษาทวารต่างกัน]

ดังได้สดับมา บรรดาภิกษุ ๕ รูปนั้น รูปหนึ่ง ๆ ย่อมรักษาทวารทั้ง ๕ มีจักษุทวารเป็นต้น รูปละทวารเท่านั้น.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกเธอประชุมกันแล้ว เถียงกันว่า "ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาได้ยาก, ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาได้ยาก" แล้วกล่าวว่า "พวกเราทูลถามพระศาสดาแล้ว จักรู้เนื้อความนี้" จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลถามว่า 'พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์รักษาทวารมีจักษุทวารเป็นต้นอยู่ ย่อมสำคัญว่า 'ทวารที่ตน ๆ รักษานั่นแล เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยาก, บรรดาพวกข้าพระองค์ ใครหนอแล ? ย่อมรักษาทวารที่รักษาได้โดยยาก."

[พระศาสดาทรงแก้ความเข้าใจผิดของภิกษุ ๕ รูป]

พระศาสดา ไม่ทรงยังภิกษุแม้รูปหนึ่งให้น้อยใจแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทวารเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่รักษาได้โดย

* พระมหาอินทร์ ป.ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล.

ยากแท้; อีกอย่างหนึ่งแล พวกเธอไม่สำรวมแล้วในทวารทั้ง ๕ ใน บัดนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ไม่สำรวมแล้ว; ก็ พวกเธอไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย ถึงความสิ้นไป แห่งชีวิต ก็เพราะความที่ทวารเหล่านั้น อันตนไม่สำรวมแล้วนั่น แล" อันภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอนว่า "เมื่อไร ? พระเจ้าข้า" จึงทรง ยังเรื่องตักกสิลชาดก[๑]ให้พิสดาร แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"เราทั้งหลาย ไม่ได้ถึงอำนาจแห่งรากษสทั้ง-
หลายเลย เพราะความเป็นผู้ตั้งมั่น ด้วยความ
เพียรอันมั่น ในอุบายเครื่องแนะนำของท่านผู้
ฉลาด และเพราะความเป็นผู้ขลาดต่อภัย,
ความสวัสดี จากภัยใหญ่นั้น ได้มีแล้วแก่เรา."

ซึ่งพระมหาสัตว์ผู้ได้รับอภิเษกแล้ว ในเมื่อราชตระกูลถึงความสิ้นไป แห่งชีวิต เพราะอำนาจแห่งรากษสทั้งหลาย ประทับนั่งเหนือราช-อาสน์ ณ ภายใต้เสวตฉัตร ทอดพระเนตรดูสิริสมบัติของพระองค์ แล้ว ตรัสว่า "ชื่อว่าความเพียรนี่ สัตว์ทั้งหลายควรทำแท้" แล้ว ทรงเปล่งด้วยอำนาจแห่งความเบิกบาน ทรงประชุมชาดกว่า "แม้ กาลนั้น เธอทั้งหลายเป็นชน ๕ คน มีอาวุธในมือ แวดล้อมพระ มหาสัตว์ซึ่งเสด็จออกไปเพื่อประโยชน์จะยึดเอา ราชสมบัติในเมือง ตักกสิลา เดินทางไปไม่สำรวมแล้ว ในอารมณ์มีรูปารมณ์เป็นต้น ที่ รากษสทั้งหลายนำเข้ามา ด้วยอำนาจแห่งทวารที่จักษุทวารเป็นต้น

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๔๘ ตทฏฺฐกถา ๒/๓๕๓.

ในระหว่างทาง ไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิต แลดูอยู่ ถูกรากษสทั้งหลายเคี้ยวกิน ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต, ส่วนพระราชาผู้ทรงสำรวมในอารมณ์เหล่านั้น ไม่เอื้อเฟื้อถึงนางยักษิณี ผู้มีเพศดุจเทพดา แม้ติดตามไปอยู่ข้างหลัง ๆ เสด็จถึงเมืองตักกสิลาโดยสวัสดิภาพ แล้วถึงความเป็นพระราชา คือเราแล" แล้วตรัสว่า "ธรรมดาภิกษุ ควรสำรวมทวารแม้ทั้งหมด, เพราะว่า ภิกษุสำรวมทวารเหล่านั้นนั่นแล ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

"ความสำรวมทางตา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางหู เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางจมูก เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางลิ้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางกาย เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางวาจา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางใจ เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมในทวารทั้งปวงเป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้."

[แก้อรรถ]

พึงทราบวินิจฉันในบทว่า **จกฺขุนา** เป็นต้น ในพระคาถานั้น ดังต่อไปนี้:-

ก็ในกาลใด รูปารมณ์มาสู่คลองในจักษุทวารของภิกษุ, ในกาลนั้น เมื่อภิกษุไม่ยินดีในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ไม่ยินร้ายในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่ยังความหลงให้เกิดขึ้นในเพราะความเพ่งเล็งอันไม่สม่ำเสมอ, ความสำรวม คือ ความกั้น ได้แก่ความปิด หมายถึงความคุ้มครอง ชื่อว่า เป็นกิริยาอันภิกษุทำแล้วในทวารนั้น; ความสำรวมทางจักษุนั้นเห็นปานนั้น ของภิกษุนั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ. นัยแม้ในทวารอื่นมีโสตทวารเป็นต้น ก็เหมือนกับนัยนี้.

ก็ความสำรวมหรือความไม่สำรวม ย่อมไม่เกิดในทวารทั้งหลายมีจักษุทวารเป็นต้นเลย, แต่ความสำรวมหรือความไม่สำรวมนี้ ย่อมได้ในวิถีแห่งชวนจิตข้างหน้า; จริงอยู่ คือ "ความไม่เชื่อ ความไม่อดทน ความเกียจคร้าน ความหลงลืมสติ ความไม่รู้" ย่อมได้ในอกุศลวิถี. ความสำรวม เมื่อเกิดขึ้นเป็นกุศลธรรม ๕ อย่างนี้ คือ 'ความเชื่อ ความอดทน ความเพียร ความระลึกได้ ความรู้' ย่อมได้ในกุศลวิถี.

ก็ปสาทกายก็ดี โจปนกายก็ดี ย่อมได้ใน ๒ บทนี้ว่า **"กาเยน สํวโร"** ก็คำว่าปสาทกายและโจปนกาย แม้ทั้ง ๒ นั่น คือกายทวารนั่นเอง. ในทวารทั้ง ๒ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสความสำรวมและความ

ไม่สำรวมไว้ในปสาททวารเทียว. ตรัสปาณาติบาต อทินนาทาน และมิจฉาจารซึ่งมีปสาททวารนั้นเป็นที่ตั้งไว้แม้ในโจปนทวาร. ทวารนั้น ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะอกุศลธรรมเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในอกุศลวิถี พร้อมด้วยปสาททวารและโจปนทวารเหล่านั้น, ทวารนั้น ชื่อว่าเป็นอันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะวิรัติทั้งหลาย มีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในกุศลวิถี.

โจปนวาจา ตรัสไว้แม้ใน ๒ บทนี้ว่า **"สาธุ วาจาย"** ทวารนั้น ชื่อว่า อันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะวจีทุจริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ พร้อมด้วยโจปนวาจานั้น, ชื่อว่า อันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะวิรัติทั้งหลายมีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น.

มโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น กับด้วยใจอื่นจากในที่แล่นไป ย่อมไม่มีแม้ใน ๒ บทนี้ว่า **"มนสา สํวโร:"** แต่ทวารนั้นชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะมโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้นซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในขณะแห่งชวนจิตในมโนทวาร, ชื่อว่า อันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะมโนสุจริตทั้งหลายมีอนภิชฌาเป็นต้น (ซึ่งเกิดขึ้นในขณะแห่งชวนจิตในมโนทวาร)

สองบทว่า **สาธุ สพฺพตฺถ** ความว่า ความสำรวมแม้ในทวารทั้งปวงมีจักษุทวารเป็นต้นเหล่านั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ก็พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทวารที่ภิกษุสำรวม ๘ อย่าง และทวารที่ภิกษุไม่สำรวม ๘ อย่าง ด้วยพระพุทธพจน์เพียงเท่านี้. ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวาร

ที่ไม่สำรวม ๘ อย่างนั้น ย่อมไม่พ้น จากทุกข์ซึ่งมีวัฏฏะเป็นมูลทั้งสิ้น, ส่วนภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวารที่สำรวม ย่อมพ้นจากทุกข์ซึ่งมีวัฏฏะเป็นมูล แม้ทั้งสิ้น; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **"สพฺพตฺถ สํวุโต ภิกฺขุ สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ"**

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕ รูป ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์* [๒๕๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าหงส์รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"หตฺถสญฺญโต"** เป็นต้น

[สองสหายออกบวช]

ดังได้สดับมา สหาย ๒ คน ชาวกรุงสาวัตถี ได้บรรพชาอุปสมบทใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลายแล้ว โดยมากเที่ยวไปด้วยกัน

ในวันหนึ่ง ภิกษุ ๒ รูปนั้น ไปสู่แม่น้ำอจิรวดี สรงน้ำแล้วผิงแดดอยู่ ได้ยืนพูดกันถึงสาราณียกถา. ในขณะนั้น หงส์ ๒ ตัวบินมาโดยอากาศ.

[ภิกษุรูปหนึ่งดีดตาหงส์ด้วยก้อนกรวด]

ขณะนั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง หยิบก้อนกรวดแล้วพูดว่า "ผมจักดีดตาของหงส์ตัวหนึ่ง," ภิกษุนอกนี้ กล่าวว่า "ท่านจักไม่สามารถ."

ภิกษุรูปที่ ๑. ตาข้างนี้ จงยกไว้, ผมจักดีดตาข้างโน้น.

ภิกษุรูปที่ ๒. แม้ตาข้างนี้ ท่านก็จักไม่สามารถ (ดีด) เหมือนกัน.

ภิกษุรูปที่ ๑. พูดว่า "ถ้าอย่างนั้น ท่านจงคอยดู" แล้วหยิบกรวดก้อนที่ ๒ ดีดไปทางข้างหลังของหงส์. หงส์ได้ยินเสียงก้อนกรวดจึงเหลียวดู. ขณะนั้น เธอหยิบก้อนกรวดกลมอีกก้อนหนึ่ง แล้วดีดหงส์ตัวนั้นที่ตาข้างโน้น ให้ทะลุออกตาข้างนี้. หงส์ร้อง ม้วนตกลงแทบเท้าของภิกษุเหล่านั้นนั่นแล.

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นที่พระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล.

[ภิกษุทั้งหลายติเตียนแล้วทูลแด่พระศาสดา]

ภิกษุทั้งหลาย ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ เห็นแล้ว จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ เธอบวชในพระพุทธศาสนา ทำปาณาติบาต (นับว่า) ทำกรรมไม่สมควร" แล้วพาภิกษุทั้ง ๒ รูปนั้นไปเฝ้าพระตถาคต.

[พระศาสดาประทานโอวาท]

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ภิกษุ ได้ยินว่า เธอทำปาณาติบาตจริงหรือ ?" เมื่อเธอกราบทูลว่า "จริง พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า "ภิกษุเธอบวช ในพระศาสนาที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ได้ทำแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ? บัณฑิตในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ อยู่ในท่ามกลางเรือน ทำความรังเกียจในฐานะแม้มีประมาณน้อย, ส่วนเธอ บวชในพระพุทธศาสนาเห็นปานนี้ หาได้ทำแม้มาตรว่าความรังเกียจไม่" อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

[ศีล ๕ ชื่อกุรุธรรม]

"ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าธนญชัย เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครชื่ออินทปัตต์ ในแคว้นกุรุ, พระโพธิสัตว์ ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชานั้น ถึงความเป็นผู้รู้เดียงสาแล้วโดยลำดับ ทรงเรียนศิลปะทั้งหลายในเมืองตักกสิลาแล้ว อันพระบิดาทรงให้ดำรงในตำแหน่งอุปราช ในกาลต่อมา โดยกาลเป็นที่ล่วงไปแห่งพระบิดา ได้รับราชสมบัติแล้ว ไม่ทรงละเมิดราชธรรม

ทั้ง ๑๐ ประการ[๑] ทรงประพฤติอยู่ในกุรุธรรมแล้ว. ศีล ๕ ชื่อว่า กุรุธรรม. พระโพธิสัตว์ทรงรักษาศีล ๕ นั้น ทำให้บริสุทธิ์ พระชนนี พระอัครมเหสี พระอนุชา อุปราช พราหมณ์ปุโรหิต อำมาตย์ผู้ถือเชือก[๒] นายสารถี เศรษฐี มหาอำมาตย์ผู้เป็นขุนคลัง[๓] คนรักษาประตู นางวรรณทาสี[๔] ผู้เป็นหญิงงามเมือง ของพระโพธิสัตว์นั้น ย่อมรักษาศีล ๕ เหมือนพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

[แคว้นกาลิงค์เกิดฝนแล้ง]

เมื่อชนทั้ง ๑๑ คนนี้ รักษากุรุธรรมอยู่อย่างนั้น, เมื่อพระราชาทรงพระนามว่ากาลิงค์ เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครทันตบุรี ในแคว้นกาลิงค์ ฝนมิได้ตกในแคว้นของพระองค์แล้ว. ก็ช้างมงคลชื่อว่าอัญชนาสภะของพระมหาสัตว์ เป็นสัตว์มีบุญมาก. ชาวแคว้นพากันกราบทูล ด้วยสำคัญว่า "เมื่อนำช้างนั้นมาแล้ว ฝนจักตก."

พระราชา ทรงส่งพวกพราหมณ์ไป เพื่อต้องการนำช้างนั้นมา. พราหมณ์เหล่านั้น ไปแล้ว ทูลขอช้างกะพระมหาสัตว์แล้ว. เพื่อจะทรงแสดงอาการขอนี้ของพราหมณ์เหล่านั้น พระศาสดา จึงตรัสชาดก[๑]ในติกนิบาตนี้เป็นต้นว่า :-

"ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งชน ข้าพระ-

๑. ราชธรรม ๑๐ คือ :- ทานํ การให้ ๑ สีลํ ศีล ๑ ปริจฺจาคํ การบริจาค ๑ อาชฺชวํ ความซื่อตรง ๑ มทฺทวํ ความอ่อนโยน ๑ ตปํ ความเพียร ๑ อกฺโกธํ ความไม่โกรธ ๑ อวิหิงฺสา ความไม่เบียดเบียน ๑ ขนฺติ ความอดทน ๑ อวิโรธนํ ความไม่พิโรธ ๑
๒. King's land surveyor พนักงานรางวัด. ๓. โทณมาปโก ผู้ตวงวัตถุด้วยทะนาน. โทณะหนึ่งเท่ากับ ๔ อาฬหก. ๔. Slave of beauty หญิงคนใช้รูปงาม.
๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๑๒. ตทฏฺฐกถา ๔/๑๑๙.

พุทธเจ้าทั้งหลาย ทราบศรัทธาและศีลของ
พระองค์แล้ว ขอพระราชทานแลกทองด้วย
ช้างซึ่งมีสีดุจดอกอัญชัญ ไปในแคว้นกาลิงค์."

ก็เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายแม้นำช้างมาแล้ว, เมื่อฝนไม่ตก, ด้วยทรงสำคัญว่า "พระราชานั้นทรงรักษากุรุธรรม; เพราะฉะนั้น ฝนจึงตกในแคว้นของพระองค์" พระเจ้ากาลิงค์ จึงทรงส่งพวกพราหมณ์และอำมาตย์ไปอีก ด้วยพระดำรัสว่า "พวกท่านจงจารึกกุรุธรรมที่พระราชานั้นรักษา ลงในแผ่นทองคำแล้วนำมา." เมื่อพราหมณ์และอำมาตย์เหล่านั้นไปทูลขออยู่, ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด นับแต่พระราชาเป็นต้น กระทำอาการสักว่าความรังเกียจบางอย่างในศีลทั้งหลายของตน ๆ แล้ว ห้ามว่า "ศีลของพวกเราไม่บริสุทธิ์" ถูกพราหมณ์และอำมาตย์เหล่านั้นอ้อนวอนหนักเข้าว่า "ความทำลายแห่งศีล หาได้มีด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่" จึงได้บอกศีลทั้งหลายของตน ๆ แล้ว.

[พระเจ้ากาลิงค์ทรงรักษากุรุธรรมฝนจึงตก]

พระเจ้ากาลิงค์ ได้ทอดพระเนตรกุรุธรรมที่พวกพราหมณ์และอำมาตย์จารึกลงในแผ่นทองคำนำมา ทรงสมาทานบำเพ็ญให้บริบูรณ์ด้วยดี. ฝนจึงตกในแคว้นของพระองค์, แว่นแคว้นได้เกษม มีภิกษาหาได้โดยง่ายแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า :-

"หญิงแพศยาในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบล-
วรรณา, คนรักษาประตูได้เป็นภิกษุชื่อว่าปุณณะ;
อำมาตย์ผู้ถือเชือก ได้เป็นกัจจานภิกษุ, และ
อำมาตย์ผู้เป็นขุนคลัง ได้เป็นโกลิต, เศรษฐี
ในครั้งนั้น ได้เป็นสารีบุตร, นายสารถี ได้เป็น
อนุรุทธ, พราหมณ์ได้เป็นกัสสปเถระ, อุปราช
ได้เป็นนันทบัณฑิต, พระมเหสี ได้เป็นมารดา
ของราหุล, พระชนนี ได้เป็นพระนางมายาเทวี,
พระเจ้ากุรุ ได้เป็นพระโพธิสัตว์; พวกเธอจง
จำชาดกไว้ด้วยอาการอย่างนี้"

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุ บัณฑิตในครั้งก่อน เมื่อความรำคาญแม้มีประมาณน้อยเกิดขึ้นแล้ว, ทำสีลเภทของตนให้เป็นเครื่องรังเกียจแล้วอย่างนี้, ส่วนเธอ บวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยเรา ยังทำปาณาติบาตอยู่ (นับว่า) ได้ทำกรรมอันหนักยิ่งนัก; ธรรมดาภิกษุ ควรเป็นผู้สำรวมด้วยมือ เท้า และวาจา" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวบุคคลผู้มีมือสำรวม
แล้ว มีเท้าสำรวมแล้ว มีวาจาสำรวมแล้ว มี
ตนสำรวมแล้ว ยินดีในธรรมอันเป็นไปภายใน
มีจิตตั้งมั่นแล้ว เป็นคนโดดเดี่ยว สันโดษ
ว่า "เป็นภิกษุ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หตฺถสญฺญโต** ความว่า ชื่อว่า ผู้มีมืออันสำรวมแล้ว เพราะความไม่มีการคนองมือ[๑]เป็นต้น หรือการประหารสัตว์เหล่าอื่นเป็นต้นด้วยมือ.

นัยแม้ในบทที่ ๒ ก็เหมือนนัยนี้.

ก็ ชื่อว่าผู้มีวาจาอันสำรวมแล้ว เพราะไม่ทำวจีทุจริต มีพูดเท็จทางวาจาเป็นต้น.

บทว่า **ศญฺญตตฺตโม** คือ ผู้มีอัตภาพอันสำรวมแล้ว, อธิบายว่า ผู้ไม่ทำอาการแปลก มีโคลงกาย สั่งศีรษะ และยักคิ้วเป็นต้น.

บทว่า **อชฺฌตฺตรโต** ความว่า ผู้ยินดีในการเจริญกัมมัฏฐาน กล่าวคือโคจรธรรมอันเป็นไป ณ ภายใน.

บทว่า **สมาหิโต** คือ ผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีแล้ว.

สองบทว่า **เอโก สนฺตุสิโต** ความว่า เป็นผู้มีปกติอยู่ผู้เดียว ยินดีแล้วด้วยดี คือ มีใจยินดีแล้วด้วยอธิคมแห่งตน จำเดิมแต่การประพฤติในวิปัสสนา. จริงอยู่ พระเสขบุคคลแม้ทุกจำพวก ตั้งต้นแต่กัลยาณปุถุชน ย่อมยินดีด้วยอธิคมแห่งตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้สันโดษ, ส่วนพระอรหันต์ เป็นผู้ยินดีแล้วโดยส่วนเดียวแล; พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาพระอรหันต์นั้น จึงตรัสคำนั่นว่า **"เอโก สนฺตุสิโต."**

๑. การยังมือให้เล่นเป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ จบ.

๓. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ* [๒๕๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชื่อโกกาลิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย มุขสญฺญโต"** เป็นต้น.

[พระโกกาลิกะเกิดในนรกเพราะด่าพระอัครสาวก]

เรื่องมาแล้วในพระสูตรว่า "ครั้งนั้นแล ภิกษุชื่อโกกาลิกะได้เข้าไปเฝ้าโดยสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่" เป็นต้น. แม้เนื้อความแห่งเรื่องนั้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้แล้วในอรรถกถานั่นแล.

ก็เมื่อพระโกกาลิกะเกิดในปทุมนรก, ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า "โอ ! ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ถึงความพินาศแล้วเพราะอาศัยปากของตน, ก็เมื่อเธอด่าพระอัครสาวกทั้ง ๒ อยู่นั่นแล, แผ่นดินได้ให้ช่องแล้ว."

พระศาสดา เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไร ในกาลบัดนี้ ?" เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ฉิบหายเพราะอาศัยปากของตนในบัดนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ในกาลก่อน โกกาลิกะก็ฉิบหายแล้วเพราะอาศัยปากของตนเหมือน

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล. ๑. สํ. ส. ๑๕/๒๑๙ ขุ. สุ. ๒๕/๔๕๘.

กัน" อันภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่จะสดับเนื้อความนั้นทูลอ้อนวอนแล้ว เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ได้ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

[หงส์ ๒ ตัวพาเต่าผู้สหายไปถ้ำของตน]

ในอดีตกาล เต่าอาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ. ลูกหงส์ ๒ ตัว เที่ยวไปเพื่อหากินอยู่ ทำความคุ้นเคยกับเต่านั้น เป็นผู้สนิทสนมอย่างแน่นแฟ้น ในวันหนึ่ง จึงถามเต่าว่า "เพื่อนเอ๋ย ที่อยู่ของพวกเราในถ้ำทอง บนพื้นแห่งภูเขาชื่อจิตตกูฏ ในหิมวันตประเทศ เป็นประเทศที่น่ารื่นรมย์, ท่านจักไปกับพวกเราไหม ?."

เต่า. ฉันจักไปได้อย่างไร ?.

หงส์. พวกเราจักนำท่านไป, ถ้าว่าท่านสามารถเพื่อจะรักษาปากไว้ได้.

เต่า. เพื่อนเอ๋ย ฉันจักอาจ, ขอท่านทั้งหลายจงพาฉันไปเถิด.

หงส์ทั้ง ๒ พูดว่า "ดีละ" แล้วให้เต่าคาบท่อนไม้ท่อนหนึ่ง ส่วนตนคาบปลายทั้ง ๒ แห่งท่อนไม้นั้น แล้วบินไปสู่อากาศ.

[เต่าหลุดจากท่อนไม้ที่คาบตากลงตาย]

พวกเด็กชาวบ้าน เห็นเต่าถูกหงส์นำไปอยู่อย่างนั้น จึงพูดกันว่า "หงส์ ๒ ตัวนำเต่าไปอยู่ด้วยท่อนไม้." เต่าใคร่จะพูดว่า "ผิว่าสหายทั้ง ๒ นำเราไปอยู่, ประโยชน์อะไร ของพวกเอง ในเพราะข้อนี้ อ้ายพวกเด็กเปรตชั่วร้าย" จึงปล่อยท่อนไม้จากที่ตนคาบไว้ ในเวลาถึงส่วนเบื้องบนพระราชนิเวศน์ ในพระนครพาราณสี เพราะ

ความที่หงส์ทั้ง ๒ เป็นสัตว์มีกำลังเร็ว จึงตกลงไปในพระลานหลวงแตกเป็น ๒ ภาค.

[การพูดมากไม่ถูกเวลาให้โทษ]

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงยังพหุภาณิชาดก[๑] ในทุกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

"เต่า เปล่งวาจา ได้ฆ่าตนแล้วหนอ, เมื่อท่อน
ไม้ที่ตนคาบไว้ดีแล้ว, ก็ฆ่า (ตน) ด้วยวาจาอัน
เป็นของ ๆ ตน. ข้าแต่พระองค์ผู้แกล้วกล้า
ประเสริฐในหมู่คน บุคคลเห็นเหตุแม้นั่น
แล้ว ควรเปล่งวาจาที่ดี ไม่ควรเปล่งวาจาที่
ล่วงเลยเวลา. พระองค์ย่อมทอดพระเนตรเห็น
เต่าตัวถึงความฉิบหายเพราะพูดมาก (มิใช่
หรือ)"

แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้สำรวมปาก ประพฤติสม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งซ่าน[๒] มีจิตสงบ" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

ภิกษุใด สำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญา
ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงอรรถและธรรม, ภาษิตของ
ภิกษุนั้น ย่อมไพเราะ."

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๗๑ ตทฏฺฐกถา ๓/๒๓๕ ตตฺถ 'กจฺฉปชาตกนฺติ' ขายติ. ๒. not proud ไม่เย่อหยิ่ง, ไม่เห่อเหิมก็ได้.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุขสญฺญโต** ความว่า ชื่อว่าผู้สำรวมแล้วด้วยปาก เพราะไม่พูดคำเป็นต้นว่า "เจ้าเป็นคนชาติชั่ว เจ้าเป็นคนทุศีล" แม้กะคนทั้งหลายมีทาสและคนจัณฑาลเป็นต้น.

บทว่า **มนฺตภาณี** ความว่า ปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มันตา, ผู้มีปกติพูดด้วยปัญญานั้น.

บทว่า **อนุทฺธโต** ได้แก่ ผู้มีจิตสงบแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **อตฺถํ ธมฺมญฺจ ทีเปติ** ความว่า ย่อมแสดงอรรถแห่งภาษิตและธรรมคือเทศนา.

บทว่า **มธุรํ** ความว่า ภาษิตของภิกษุเห็นปานนั้น ชื่อว่าไพเราะ.

ส่วนภิกษุใด ให้อรรถอย่างเดียวถึงพร้อม, ไม่ให้พระบาลีถึงพร้อม; ให้พระบาลีอย่างเดียวถึงพร้อม, ไม่ให้อรรถถึงพร้อม; ก็หรือไม่ให้ทั้ง ๒ อย่างถือพร้อม, ภาษิตของภิกษุนั้น หาชื่อว่าเป็นภาษิตที่ไพเราะไม่.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ จบ

๔. เรื่องพระธรรมมารามเถระ* [๒๕๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระธรรมา-รามเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ธมฺมาราโม ธมฺมรโต"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุปรึกษาเรื่องปรินิพพานของพระศาสดา]

ดังได้สดับมา เมื่อพระศาสดาตรัสบอกว่า "การปรินิพพานของเราจักมีโดยล่วงไป ๔ เดือน ตั้งแต่เดือนนี้," ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชน ไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้. ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้ขีณาสพแล้ว. ภิกษุทั้งปวงปรึกษากันว่า "พวกเราจักทำอย่างไรหนอแล ?" ดังนี้แล้ว ก็เที่ยวไปโดยรวมกันเป็นพวก ๆ.

[พระธรรมมารามไม่เกี่ยวข้องด้วย]

ส่วนภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าธรรมารามะ ไม่เข้าไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย, อันภิกษุทั้งหลายพูดว่า "อย่างไร ? ผู้มีอายุ" ก็ไม่ให้แม้คำตอบ คิดว่า "ข่าวว่า พระศาสดาจักปรินิพพาน โดยล่วงไป ๔ เดือน, ส่วนเรา เป็นผู้มีราคะยังไม่ไปปราศแล้ว เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ จักพยายามบรรลุพระอรหัต" ดังนี้

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล.

แล้ว ก็เป็นผู้ ๆ เดียวเท่านั้นอยู่ นึก คิด ระลึก ถึงธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย กราบทูล (เรื่องนั้น) แด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า พระธรรมมารามมิได้มีแม้สักว่าความเยื่อใยในพระองค์, ไม่ทำแม้สักว่าการปรึกษากับพวกข้าพระองค์ว่า "ข่าวว่าพระศาสดาจักปรินิพพาน, พวกเราจักทำอย่างไรกันเล่า ?"

[พระศาสดาทรงรับสั่งให้หาตัว]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้ว ตรัสถามว่า "ข่าวว่าเธอทำอย่างนั้น จริงหรือ ?"

พระธรรมมาราม. จริง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะเหตุอะไร ?.

พระธรรมาราม. ข่าวว่า พระองค์จักปรินิพพาน โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน, ส่วนข้าพระองค์ เป็นผู้มีราคะไม่ไปปราศ, เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ, ข้าพระองค์จักพยายามบรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์จึงนึก คิด ระลึก ถึงธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วอยู่.

[พระศาสดาทรงอนุโมทนาด้วย]

พระศาสดา ประทานสาธุการแก่เธอว่า "ดีละ ๆ" แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีความรักใคร่ในเราแม้รูปอื่น พึงเป็นเช่นภิกษุธรรมารามนี้แหละ, แท้จริง ภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำการบูชาด้วยระเบียบและของหอมเป็นต้น หาชื่อว่าทำการบูชาแก่เราไม่, ผู้

ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเท่านั้น จึงชื่อว่าบูชาเรา" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ภิกษุมีธรรมเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม
ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่ ย่อม
ไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม."

[แก้อรรถ]

พึงทราบวิเคราะห์ในบทเหล่านั้นว่า:- "ธรรมคือสมถะและวิปัสสนา เป็นที่มายินดีของภิกษุนั้น เพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นที่มายินดี, ผู้ยินดีแล้วในธรรมนั้นนั่นแล เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าผู้ยินดีแล้วในธรรม, ชื่อว่าผู้ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม เพราะนึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละบ่อย ๆ, อธิบายว่า ผู้นึกถึงธรรมนั้นอยู่.

บทว่า **อนุสฺสรํ** ได้แก่ ระลึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละอยู่.

บทว่า **สทฺธมฺมา** ความว่า ภิกษุเห็นปานนั้น ย่อมไม่เสื่อมจากโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประเภท และจากโลกุตตรธรรม ๙.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น ตั้งอยู่แล้ว ในพระอรหัต, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมารามเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง[๑] [๒๕๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้คบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สลาภํ นาติมญฺเญยฺย"** เป็นต้น.

[ภิกษุคบภิกษุพวกพระเทวทัตเพราะเห็นแก่ลาภ]

ดังได้สดับมา ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัตรูปหนึ่ง ได้เป็นสหายของภิกษุรูปนั้น. ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัตนั้น เห็นเธอเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย ทำภัตกิจแล้ว (กลับ) มา จึงถามว่า "ท่านไปไหน ?."

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. ผมไปสู่ที่ชื่อโน้นเพื่อเที่ยวบิณฑบาต.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ท่านได้บิณฑบาตแล้วหรือ ?

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. เออ เราได้แล้ว.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ในที่นี้แหละ พวกผมมีลาภและสักการะเป็นอันมาก, ขอท่านจงอยู่ในที่นี้แหละสัก ๒-๓ วันเถิด.

เธออยู่ในที่นั้น ๒-๓ วันตามคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็ได้ไปสู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคตว่า

๑. พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล.

"พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ บริโภคลาภและสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระเทวทัต, เธอเป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต."

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า "ได้ยินว่า เธอได้ทำอย่างนั้น จริงหรือ ?."

ภิกษุ, จริง พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์อาศัยภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในที่นั้น ๒-๓ วัน; ก็แต่ว่า ข้าพระองค์มิได้ชอบใจลัทธิของพระเทวทัต.

[ภิกษุควรยินดีในลาภของตนเท่านั้น]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสกะเธอว่า "เธอไม่ชอบใจลัทธิ (ของพระเทวทัต) ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอเที่ยวไปประหนึ่งว่าชอบใจลัทธิของชนผู้ที่เธอพบเห็นแล้วทีเดียว; เธอทำอย่างนี้ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้, แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้เห็นปานนั้นเหมือนกัน," อันภิกษุทั้งหลายทูลวิงวอนว่า "พระเจ้าข้า ในบัดนี้ พวกข้าพระองค์เห็นภิกษุนี้ด้วยตนเองก่อน, แต่ในกาลก่อน ภิกษุนี่พอใจลัทธิของใครเที่ยวไป ? ขอพระองค์โปรดตรัสบอกแก่พวกข้าพระองค์เถิด," จึงทรงนำอดีตนิทานมา ทรงยังมหิลามุขชาดก[๑]นี้ให้พิสดารว่า :-

"ช้างชื่อมหิลามุข ฟังคำของพวกโจรก่อนแล้ว
เที่ยวฟาดบุคคลผู้ไปตามอยู่, แต่พอฟังคำของ
สมณะผู้สำรวมดีแล้ว ก็เป็นช้างประเสริฐ ตั้ง
อยู่แล้วในคุณทั้งปวง"

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๙. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๗๙.

แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น, การปรารถนาลาภของผู้อื่น ไม่สมควร, เพราะบรรดาฌาน วิปัสสนา มรรค และผลทั้งหลาย แม้ธรรมสักอย่างหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารถนาลาภของผู้อื่น, แต่คุณชาตทั้งหลายมีฌานเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน, ไม่ควรเที่ยว
ปรารถนาลาภของผู้อื่น, ภิกษุเมื่อปรารถนาลาภ
ของผู้อื่น ย่อมไม่ประสบสมาธิ; ถ้าภิกษุ
แม้เป็นผู้มีลาภน้อย ก็ไม่ดูหมิ่นลาภของตน,
เทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญภิกษุนั้นแล (ว่า)
ผู้มีอาชีพหมดจด ไม่เกียจคร้าน."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สลาภํ** ได้แก่ ลาภที่เกิดขึ้นแก่ตน. จริงอยู่ ภิกษุผู้เว้นการเที่ยวไปตามลำดับตรอก เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร ชื่อว่า ดูหมิ่น คือ ดูแคลน ได้แก่ รังเกียจลาภของตน; เพราะเหตุนั้น ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน ด้วยการไม่ทำอย่างนั้น.

สองบทว่า **อญฺเญสํ ปิหยํ** ความว่า ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภของคนเหล่าอื่น.

บาทพระคาถาว่า **สมธึ นาธิคจฺฉติ** ความว่า ก็ภิกษุ เมื่อปรารถนาลาภของชนเหล่าอื่นอยู่ ถึงความขวนขวายในการทำบริขารมีจีวรเป็นต้น แก่ชนเหล่านั้น ย่อมไม่บรรลุอัปปนาสมาธิ หรืออุปจารสมาธิ.

บาทพระคาถาว่า **สลาภํ นาติมญฺญติ** ความว่า ภิกษุ แม้เป็นผู้มีลาภน้อย เมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกโดยลำดับแห่งตระกูลสูงและต่ำ ชื่อว่า ไม่ดูแคลนลาภของตน.

บทว่า **ตํ เว** เป็นต้น ความว่า เทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญคือชมเชย ภิกษุนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่ามีอาชีวะหมดจด เพราะความเป็นผู้มีชีวิตเป็นสาระ ชื่อว่าผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้ไม่ย่อท้อด้วยอาศัยกำลังแข้งเลี้ยงชีพ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์* [๒๕๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ชื่อปัญจัคคทายก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สพฺพโส นามรูปสฺมึ'** เป็นต้น.

[เหตุที่พราหมณ์ได้ชื่อว่าปัญจัคคทายก]

ดังได้สดับมา พราหมณ์นั้น ย่อมถวายทานชื่อเขตตัคคะ[๑] ในเวลาแห่งนาข้าวกล้าอันตนเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วนั่นแล, ในเวลาขนข้าวลาน ก็ถวายชื่อขลัคคะ[๒], ในเวลานวด ก็ถวายทานชื่อขลภัณฑัคคะ[๓], ในเวลาเอาข้าวสารลงในหม้อ ก็ถวายทานชื่ออุกขลิกัคคะ[๔], ในเวลาที่ตนคดข้าวใส่ภาชนะ ก็ถวายทานชื่อปาฏิคคะ[๕], พราหมณ์ย่อมถวายทานอันเลิศทั้ง ๕ อย่างนี้.

พราหมณ์นั้น ชื่อว่า ยังไม่ให้ แก่ปฏิคาหกผู้ที่มาถึงแล้ว ย่อมไม่บริโภค. เพราะเหตุนั้น เขาจึงได้มีชื่อว่า "ปัญจัคคทายก" นั่นแล.

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพราหมณ์และภรรยา]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์นั้นและนางพราหมณีของเขา จึงได้เสด็จไปในเวลาบริโภคของพราหมณ์แล้วประทับยืนอยู่ที่ประตู. แม้พราหมณ์นั้น บ่ายหน้าไปภายในเรือน

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล. ๑ ทานอันเลิศในนา ๒. ทานอันเลิศในลาน. ๓. ทานอันเลิศในคราวนวด. ๔. ทานอันเลิศในคราวเทข้าวสารลงในหม้อข้าว. ๕. ทานอันเลิศในคราวคดข้าวสุกใส่ภาชนะ

นั่งบริโภคอยู่ที่หน้าประตู, เขาไม่เห็นพระศาสดาผู้ประทับยืนอยู่ที่ประตู.

ส่วนนางพราหมณ์ของเขา กำลังเลี้ยงดูเขาอยู่ เห็นพระศาสดา จึงคิดว่า "พราหมณ์นี้ ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ (ก่อน) แล้ว จึงบริโภค, ก็บัดนี้ พระสมณโคดมเสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ประตู; ถ้าว่า พราหมณ์เห็นพระสมณะโคดมนี่แล้ว จักนำภัตรของตนไปถวาย, เราจัก ไม่อาจเพื่อจะหุงต้มเพื่อเขาได้อีก." นางคิดว่า "พราหมณ์นี้จักไม่เห็น พระสมณโคดมด้วยอาการอย่างนี้" จึงหันหลัง[๑]ให้พระศาสดา ได้ยืน ก้มลงบังพระศาสดานั้นไว้ข้างหลังของพราหมณ์นั้น ประดุจบังพระ-จันทร์เต็มดวงด้วยฝ่ามือฉะนั้น. นางพราหมณียืนอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ แล้วก็ชำเลืองดูพระศาสดาด้วยหางตา ด้วยคิดว่า "พระศาสดาเสด็จ ไปแล้วหรือยัง."

[พราหมณ์เห็นพระศาสดา]

พระศาสดา ได้ประทับยืนอยู่ในที่เดิมนั่นเอง. ส่วนนาง มิได้ พูดว่า "นิมนต์พระองค์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด" ก็เพราะกลัวพราหมณ์ จะได้ยิน, แต่นางถอยไป แล้วพูดค่อย ๆ ว่า "นิมนต์โปรดสัตว์ ข้างหน้าเถิด."

พระศาสดา ทรงสั่นพระเศียรด้วยอาการอันทรงแสดงว่า "เรา จักไม่ไป" เมื่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่เคารพของชาวโลก ทรงสั่นพระ

๑. สตฺถุ ปิฏฺฐึ ทตฺวา ให้ซึ่งหลังแด่พระศาสดา. ๒. สตฺถารํ อฑฺฒกฺขิเกน โอโลเกสิ มองดูพระศาสดาด้วยตาครึ่งหนึ่ง. ๓. เพ่งเพื่อจะพูดอย่างเดียว หาใส่ใจถึงเสขิยวัตรไม่.

เศียรด้วยอาการอันแสดงว่า "เราจักไม่ไป," นางไม่อาจอกกลั้นไว้ได้ จึงหัวเราะดั่งลั่นขึ้น.

ขณะนั้น พระศาสดา ทรงเปล่งพระรัศมีไปตรงเรือน. แม้พราหมณ์ นั่งหันหลังให้แล้วนั่นแล ได้ยินเสียงหัวเราะของนางพราหมณี และมองเห็นแสงสว่างแห่งพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ประการ จึงได้เห็นพระศาสดา.

[พราหมณ์ถวายภัตรแด่พระศาสดา]

ธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ทรงแสดงพระองค์แก่ชนทั้งหลายผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยเหตุ ในบ้านหรือในป่าแล้ว ย่อมไม่เสด็จหลีกไป. แม้พราหมณ์ เห็นพระศาสดาแล้ว จึงพูดว่า "นางผู้เจริญ หล่อนไม่บอกพระราชบุตรผู้เสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ประตูแก่เรา ให้เราฉิบหายเสียแล้ว, หล่อนทำกรรมหนัก" ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาภาชนะแห่งโภชนะที่ตนบริโภคแล้วครึ่งหนึ่ง ไปยังสำนักพระศาสดา แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ แล้ว จึงบริโภค; แต่ส่วนแห่งภัตรส่วนหนึ่งเท่านั้น อันข้าพระองค์แบ่งครึ่งจากส่วนนี้บริโภค, ส่วนแห่งภัตรส่วนหนึ่งยังเหลืออยู่; ขอพระองค์ได้โปรดรับภัตรส่วนนี้ของข้าพระองค์เถิด."

[พราหมณ์เลื่อมใสพระดำรัสของพระศาสดา]

พระศาสดา ไม่ตรัสว่า "เราไม่มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นเดนของท่าน" ตรัสว่า "พราหมณ์ ส่วนอันเลิศก็ดี ภัตรที่ท่าน

แบ่งครึ่งบริโภคแล้วก็ดี เป็นของสมควรแก่เราทั้งนั้น, แม้ก้อนภัตร ที่เป็นแดน เป็นของสมควรแก่เราเหมือนกัน, พราหมณ์ เพราะพวกเรา เป็นผู้อาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้เลี้ยงชีพ เป็นเช่นกับพวกเปรต" แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ภิกษุผู้อาศัยอาหารที่บุคคลอื่นให้เลี้ยงชีพ ได้ก้อน
ภัตรอันใดจากส่วนที่เลิศก็ตาม จากส่วนปานกลาง
ก็ตาม จากส่วนที่เหลือก็ตาม. ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่
ควรเพื่อชมก้อนภัตรนั้น, และไม่เป็นผู้ติเตียนแล้ว
ขบฉันก้อนภัตรนั้น, ธีรชนทั้งหลายย่อมสรรเสริญ
แม้ซึ่งภิกษุนั้นว่า เป็นมุนี."

พราหมณ์ พอได้ฟังพระคาถานั้น ก็เป็นผู้มีจิตเลื่อมใส แล้วคิดว่า "โอ ! น่าอัศจรรย์จริง, พระราชบุตรผู้ชื่อว่าเจ้าแห่งดวงประทีป มิได้ ตรัสว่า 'เราไม่มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นเดนของท่าน' ยังตรัส อย่างนั้น" แล้วยืนอยู่ที่ประตูนั่นเอง ทูลถามปัญหากะพระศาสดา ว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พระองค์ตรัสเรียกพวกสาวกของพระองค์ ว่า 'ภิกษุ' ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ? บุคคลชื่อว่า เป็นภิกษุ."

[คนผู้ไม่กำหนัดไม่ติดในนามรูปชื่อว่าภิกษุ]

พระศาสดา ทรงใคร่ครวญว่า "ธรรมเทศนาเช่นไรหนอ ? จึง จะเป็นเครื่องสบายแก่พราหมณ์นี้" ทรงดำริว่า "ชนทั้ง ๒ นี้ ใน กาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ได้ฟังคำของภิกษุทั้งหลาย ผู้กล่าวอยู่ว่า 'นามรูป,' การที่เราไม่ละนามรูปแหละ แล้วแสดง

ธรรมแก่ชนทั้ง ๒ นั้น ย่อมควร" แล้วจึงตรัสว่า "พราหมณ์ บุคคลผู้ไม่กำหนัด ไม่ข้องอยู่ในนามรูป ชื่อว่า เป็นภิกษุ" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ความยึดถือในนามรูปว่าเป็นของ ๆ เรา ไม่มีแก่
ผู้ใดโดยประการทั้งปวง, อนึ่ง ผู้ใด ไม่เศร้าโศก
เพราะนามรูปนั้นไม่มีอยู่, ผู้นั้นแล เราเรียกว่า
"ภิกษุ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพโส** คือ ในนามรูปทั้งปวงที่เป็นไปแล้วด้วยอำนาจขันธ์ ๕ คือ นามขันธ์ ๔ มีเวทนาเป็นต้น และรูปขันธ์.

บทว่า **มมายิตํ** ความว่า ความยึดถือว่า 'เรา' หรือว่า 'ของเรา' ไม่มีแก่ผู้ใด.

บาทพระคาถาว่า **อสตา จ น โสจติ** ความว่า เมื่อนามรูปนั้น ถึงความสิ้นและความเสื่อม ผู้ใด ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่เดือดร้อนว่า "รูปของเราสิ้นไปแล้ว ฯ ล ฯ วิญญาณของเรา สิ้นไปแล้ว คือเห็น (ตามความเป็นจริง) ว่า "นามรูป ซึ่งมีความสิ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดานี่แล สิ้นไปแล้ว."

บทว่า **ส เว** เป็นต้น ความว่า ผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น ได้แก่ผู้เว้นจากความยึดถือในนามรูปซึ่งมีอยู่ว่าเป็นของเราก็ดี ผู้ไม่เศร้าโศกเพราะนามรูปนั้น ซึ่งไม่มีอยู่ก็ดี พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'ภิกษุ'

ในกาลจบเทศนา เมียและผัวทั้ง ๒ ตั้งอยู่ในพระอนาคามิผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์ จบ.

๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ* [๒๕๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมากรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เมตฺตาวิหาริ"** เป็นต้น.

[ประวัติพระโสณกุฏิกัณณะ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อท่านพระมหากัจจานะอาศัยกุรรฆรนคร ในอวันตีชนบท อยู่ที่ภูเขาชื่อปวัตตะ, อุบาสกชื่อโสณกุฏิกัณณะ เลื่อมใสในธรรมกถาของพระเถระ ใคร่จะบวชในสำนักของพระเถระ แม้ถูกพระเถระพูดห้ามถึง ๒ ครั้งว่า "โสณะ พรหมจรรย์มีภัตรหนเดียว นอนผู้เดียว ตลอดชีพ เป็นสิ่งที่บุคคลทำได้ด้วยยากแล" ก็เป็นผู้เกิดอุตสาหะอย่างแรงกล้าในการบรรพชา ในวาระที่ ๓ วิงวอนพระเถระ บรรพชาแล้ว โดยล่วงไป ๓ ปี จึงได้อุปสมบท เพราะทักษิณาปถชนบทมีภิกษุน้อย เป็นผู้ใคร่จะเฝ้าพระศาสดาเฉพาะพระพักตร์ จึงอำลาพระอุปัชฌายะ ถือเอาข่าวที่พระอุปัชฌายะให้แล้วไปสู่พระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา ได้รับการปฏิสันถารแล้ว ผู้อันพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะในพระคันธกุฎีเดียวกันทีเดียว ให้ราตรีส่วนมากล่วงไปอยู่ข้างนอก แล้วเข้าไปสู่พระคันธกุฎีในเวลากลางคืน ให้ส่วนแห่งกลางคืนนั้นล่วงไปแล้วที่เสนาสนะอันถึงแล้วแก่ตน ในเวลาใกล้รุ่งอันพระศาสดาทรงเชื้อเชิญแล้ว ได้สวด

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น) แปล. ๑. อชฺโฌกาเส ในที่กลางแจ้ง.

พระสูตรหมดด้วยกัน ๑๖ สูตร โดยทำนองสรภัญญะที่จัดเป็นอัฏฐกวัคคิกะ[๑].

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงอนุโมทนาเป็นพิเศษ จึงได้ประทานสาธุการแก่ท่านในเวลาจบสรภัญญะว่า "ดีละ ๆ ภิกษุ."

ภุมมัฏฐกเทพดา นาค และสุบรรณ ฟังสาธุการที่พระศาสดาประทานแล้ว ได้ให้สาธุการแล้ว; เสียงสาธุการเป็นอันเดียวกัน ได้มีแล้วตลอดพรหมโลกอย่างนี้ ด้วยประการดังนี้.

ในขณะนั้น แม้เทพดาผู้สิงอยู่ในเรือนของมหาอุบาสิกา ผู้เป็นมารดาของพระเถระ ในกุรรฆรนคร ในที่สุด (ไกล) ประมาณ ๑๒๐ โยชน์ แต่พระเชตวันมหาวิหาร ก็ได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดังแล้ว.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา ถามเทพดานั้นว่า "นั่น ใครให้สาธุการ ?"

เทพดา. เราเอง น้องหญิง.

มหาอุบาสิกา. ท่านเป็นใคร ?

เทพดา. เราเป็นเทพดา สิงอยู่ในเรือนของท่าน.

มหาอุบาสิกา. ในกาลก่อนแต่นี้ ท่านมิได้ให้สาธุการแก่เรา เพราะเหตุไร ? วันนี้ จึงให้.

เทพดา. เรามิได้ให้สาธุการแก่ท่าน.

มหาอุบาสิกา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านให้สาธุการแก่ใคร ?

๑. อฏฺฐกวคฺคิกานีติ : อฏฺฐกวคฺคภูตานิ กามสุตฺตาทีนิ โสฬสสุตฺตานิ พระสูตร ๑๖ สูตร มีกามสูตรเป็นต้น ที่จัดเป็นอัฏฐกวรรค พระสูตรเหล่านี้มีอยู่ใน ขุ. สุ. ๒๕/๔๘๕-๕๒๓.

เทพดา. เราให้แก่พระโสณกุฏิกัณณเถระ ผู้เป็นบุตรของท่าน.

มหาอุบาสิกา. บุตรของเราทำอะไร ?

เทพดา. ในวันนี้ บุตรของท่าน อยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วแสดงธรรมแก่พระศาสดา, พระศาสดา ทรงสดับธรรมแห่งบุตรของท่าน แล้วก็ทรงเลื่อมใส จึงได้ประทานสาธุการ, เพราะเหตุนั้น แม้เรา จึงให้สาธุการแก่พระเถระนั้น, ก็เพราะรับสาธุการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเกิดสาธุการเป็นเสียงเดียวกันไปหมด นับตั้งต้นแต่ภุมมัฏฐกเทพดาตลอดถึงพรหมโลก.

มหาอุบาสิกา. นาย ก็บุตรของเราแสดงธรรมแก่พระศาสดา หรือพระศาสดาแสดงแก่บุตรของเรา.

เทพดา. บุตรของท่านแสดงธรรมแก่พระศาสดา.

เมื่อเทพดากล่าวอยู่อย่างนั้น, ปีติมีวรรณะ ๕ ประการ เกิดขึ้นแก่อุบาสิกา แผ่ไปทั่วสรีระทั้งสิ้น. ครั้งนั้น มหาอุบาสิกานั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "หากว่า บุตรของเราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วยังสามารถแสดงธรรมแก่พระศาสดาได้, ก็จักสามารถให้แสดงธรรมแม้แก่เราได้เหมือนกัน, ในเวลาบุตรมาถึง เราจักให้ทำการฟังธรรมกัน แล้วฟังธรรมกถา."

[พระโสณะทูลขอพร ๕ ประการกะพระศาสดา]

ฝ่ายพระโสณเถระแล เมื่อพระศาสดาประทานสาธุการแล้ว, คิดว่า "เวลานี้ เป็นเวลาสมควรที่จะกราบทูลข่าวที่พระอุปัชฌายะ

ให้มา" ดังนี้แล้ว จึงทูลขอพร ๕ ประการ[๑] กะพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งต้นแต่การอุปสมบทด้วยคณะสงฆ์มีภิกษุผู้ทรงวินัยเป็นที่ ๕ ในชนบททั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ปลายแดนแล้ว อยู่ในสำนักขอพระศาสดา ๒-๓ วันเท่านั้น ทูลลาพระศาสดาว่า "ข้าพระองค์จักเยี่ยมพระอุปัชฌายะ" ได้ออกจากพระเชตวันวิหาร ไปสู่สำนักพระอุปัชฌายะโดยลำดับ.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระพาท่านเที่ยวไปบิณฑบาต ได้ไปถึงประตูเรือนของอุบาสิกาผู้เป็นมารดา.

ฝ่ายอุบาสิกานั้น เห็นบุตรแล้วก็ดีใจ ไหว้แล้ว อังคาสโดยเคารพ แล้วถามว่า "พ่อ ได้ยินว่า คุณอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วแสดงธรรมกถาแก่พระศาสดา จริงหรือ ?"

พระโสณะ. เรื่องนี้ ใครบอกแก่โยม ? อุบาสิกา.

มหาอุบาสิกา. พ่อ เทพดาผู้สิงอยู่ในเรือนนี้ ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง, เมื่อโยมภามว่า 'นั่นใคร" ก็กล่าวว่า 'เราเอง' แล้วบอกอย่างนั้นนั่นแหละ, เพราะฟังเรื่องนั้น โยมจึงได้มีความคิดอย่างนี้ว่า 'ถ้าว่า บุตรของเราแสดงธรรมกถาแก่พระศาสดาได้ไซร้, ก็จักอาจแสดงธรรมแม้แก่เราได้.'

๑. ขอให้อุปสมบทด้วยคณะเพียง ๕ รูปได้ ๑ ขอให้ใช้รองเท้าหลายชั้นได้ ๑ ขอให้อาบน้ำได้เนืองนิตย์ ๑ ขอให้ใช้เครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังได้ ๑ (๔ ข้อนี้เฉพาะในปัจจันตชนบท) มีมนุษย์สั่งถวายจีวรแก่ภิกษุอยู่ภายนอกสีมา ภิกษุผู้รับสั่งจึงมาบอกให้เธอรับ แต่เธอรังเกียจไม่ยอมรับ ด้วยกลัวเป็นนิสสัคคีย์ ขออย่างให้เป็นนิสสัคคีย์ ๑. มหาวัคค์ ๕/๓๔.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา กล่าวกะพระโสณะนั้นว่า "พ่อ เพราะคุณแสดงธรรมเฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาได้แล้ว, คุณก็จักอาจแสดงแม้แก่โยมได้เหมือนกัน, ในวันชื่อโน้น โยมจักให้ทำการฟังธรรมกัน แล้วจักฟังธรรมของคุณ" พระโสณะรับนิมนต์แล้ว.

อุบาสิกา คิดว่า "เราถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ ทำการบูชาแล้วจักฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา" จึงได้ตั้งให้หญิงทาสีคนเดียวเท่านั้นให้เป็นคนเฝ้าเรือน แล้วได้พาเอาบริวารชนทั้งสิ้นไป เพื่อฟังธรรมกถาของบุตรผู้จะก้าวขึ้นสู่ธรรมมาสน์ที่ประดับประดาไว้แล้ว ในมณฑปที่ตนให้สร้างไว้ภายในพระนคร เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม แสดงธรรมอยู่.

[พวกโจรเข้าปล้นเรือนมหาอุบาสิกา]

ก็ในเวลานั้น พวกโจร ๙๐๐ เที่ยวมองหาช่องในเรือนของอุบาสิกานั้นอยู่. ก็เรือนของอุบาสิกนั้น ล้อมด้วยกำแพง ๗ ชั้น ประกอบด้วยซุ้มประตู ๗ ซุ้ม. เขาล่าวสุนัขที่ดุไว้ในที่นั้น ๆ ทุก ๆ ซุ้มประตู; อนึ่ง เขาขุดคูไว้ในที่น้ำตกแห่งชายคาภายในเรือน แล้วก็ใส่ดีบุกจนเต็ม, เวลากลางวัน ดีบุกนั้นปรากฏเป็นประดุจว่าละลายเดือนพล่านอยู่เพราะแสงแดด (เผา), ในเวลากลางคืน ปรากฏเป็นก้อนแข็งกระด้าง, เขาปักขวากเหล็กใหญ่ไว้ที่พื้นในระหว่างคูนั้นติด ๆ กันไป. พวกโจรเหล่านั้นไม่ได้โอกาส เพราะอาศัยการรักษานี้ และเพราะอาศัยความที่อุบาสิกาอยู่ภายในเรือน วันนั้น ทราบความที่อุบาสิกานั้นไปแล้ว จึงขุดอุโมงค์เข้าไปสู่เรือน โดยทางเบื้องล่างแห่งคูดีบุกและขวากเหล็กทีเดียว แล้วส่งหัวหน้าโจรไปสู่สำนักของอุบาสิกา

นั้น ด้วยสั่งว่า "ถ้าว่าอุบาสิกานั้น ได้ยินว่าพวกเราเข้าไปในที่นี้แล้ว กลับมุ่งหน้ามายังเรือน, ท่านจงฟันอุบาสิกานั้นให้ตายเสียด้วยดาบ." หัวหน้าโจรนั้น ได้ไปยืนอยู่ในสำนักของอุบาสิกานั้น.

ฝ่ายพวกโจร จุดไฟให้สว่างในภายในเรือน แล้วเปิดประตูห้องเก็บกหาปณะ. นางทาสีนั้น เห็นพวกโจรแล้ว จึงไปสู่สำนักอุบาสิกา บอกว่า "คุณนาย โจรเป็นอันมาก เข้าไปสู่เรือน งัดประตูห้องเก็บกหาปณะแล้ว."

มหาอุบาสิกา. พวกโจร จงขนเอากหาปณะที่ตนค้นหาแล้วไปเถิด, เราจะฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่ธรรมของเราเลย, เจ้าจงไปเรือนเสียเถิด.

ฝ่ายพวกโจร ทำห้องเก็บกหาปณะไว้ว่างเปล่าแล้ว จึงงัดห้องเก็บเงิน. นางทาสีนั้น ก็มาแจ้งเนื้อความนั้นแม้อีก. อุบาสิกาพูดว่า "พวกโจร จงขนเอาทรัพย์ที่ตนปรารถนาไปเถิด, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย" แล้วก็ส่งนางทาสีนั้นออกไปอีก.

พวกโจร ทำแม้ห้องเก็บเงินให้ว่างเปล่าแล้ว จึงงัดห้องเก็บทอง. นางทาสีนั้นก็ไปแจ้งเนื้อความนั้นแก่อุบาสิกาแม้อีก.

ครั้งนั้น อุบาสิกา เรียกนางทาสีมา แล้วพูดว่า "ชะนางตัวดี เจ้ามาสำนักเราหลายครั้งแล้ว แม้เราสั่งว่า 'พวกโจรจงขนเอาไปตามชอบใจเถิด, เราจะฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย' ก็หาเอื้อเฟื้อถ้อยคำของเราไม่ ยังขืนมาซ้ำ ๆ ซาก ๆ ร่ำไป, ทีนี้ ถ้าเจ้าจักมา, เราจักรู้สิ่งที่ควรทำแก่เจ้า, เจ้าจง

กลับบ้านเสียเถิด" แล้วส่งให้กลับ.

[ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม]

นายโจรฟังถ้อยคำของอุบาสิกานั้นแล้ว คิดว่า "เมื่อพวกเรานำสิ่งของ ๆ หญิงเห็นปานนี้ไป, สายฟ้าพึงตกฟาดกระหม่อม" ดังนี้แล้ว จึงไปสำนักพวกโจร สั่งว่า "พวกท่านจงขนเองสิ่งของๆ อุบาสิกาไปไว้ตามเดิมโดยเร็ว." โจรเหล่านั้น ให้ห้องเก็บกหาปณะเต็มด้วยกหาปณะ ให้ห้องเก็บเงินและทองเต็มด้วยเงินและทองแล้ว. ได้ยินว่า ความที่ธรรมย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติธรรมเป็นธรรมดา, เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :-

"ธรรมแล ย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติธรรม, ธรรม
ที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้, นี้
เป็นอานิสงส์ในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว: ผู้มี
ปกติประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุกคติ."

พวกโจร ได้ไปยืนอยู่ในที่เป็นที่ฟังธรรม. ฝ่ายพระเถระ แสดงธรรมแล้ว เมื่อราตรีสว่าง จึงลงจากอาสนะ. ในขณะนั้น หัวหน้าโจร หมอบลงแทบเท้าของอุบาสิกา พูดว่า "คุณนาย โปรดอดโทษแก่ผมเถิด."

อุบาสิกา. นี่อะไรกัน ? พ่อ.

หัวหน้าโจร. ผมผูกอาฆาตในคุณนาย ประสงค์จะฆ่าคุณนาย จึงได้ยืน (คุม) อยู่.

อุบาสิกา. พ่อ ถ้าเช่นนั้น ฉันอดโทษให้.

[พวกโจรเลื่อมใสขอบวชกะพระโสณะ]

แม้พวกโจรที่เหลือ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน เมื่ออุบาสิกา พูดว่า "พ่อทั้งหลาย ฉันอดโทษให้" จึงพูดว่า "คุณนาย ถ้าว่า คุณนายอดโทษแก่พวกผมไซร้, ขอคุณนายให้ ๆ บรรพชาแก่พวกผม ในสำนักแห่งบุตรของคุณนายเถิด." อุบาสิกานั้น ไหว้บุตรแล้ว พูดว่า "พ่อ โจรพวกนี้เลื่อมใสในคุณของโยม และธรรมกถาของคุณแล้ว จึงพากันขอบรรพชา, ขอคุณจงให้โจรพวกนี้บวชเถิด."

พระเถระ พูดว่า "ดีละ" แล้วให้ตัดชายผ้าที่โจรเหล่านั้นนุ่ง แล้ว ให้ย้อมด้วยดินแดง ให้พวกเขาบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล. แม้ใน เวลาที่พวกเขาอุปสมบทแล้ว พระเถระได้ให้พระกัมมัฏฐานต่าง ๆ แก่ภิกษุเหล่านั้นร้อยละอย่าง. ภิกษุ ๙๐๐ รูปนั้นเรียนพระกัมมัฏฐาน ๙ อย่างต่าง ๆ กัน แล้วพากันขึ้นไปสู่ภูเขาลูกหนึ่ง นั่งทำสมณธรรม ใต้ร่มไม้นั้น ๆ แล้ว.

พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารอันไกลกัน ได้ ๑๒๐ โยชน์นั่นแล ทรงเล็งดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงกำหนดพระ ธรรมเทศนาด้วยอำนาจแห่งความประพฤติของเธอเหล่านั้น ทรงเปล่ง พระรัศมีไป ประหนึ่งว่าประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้า ได้ทรง ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ภิกษุใด มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระ-
พุทธศาสนา, ภิกษุนั้น พึงบรรลุอันสงบ เป็น
ที่เข้าไประงับสังขาร อันเป็นสุข. ภิกษุ เธอจงวิด

เรือนี้, เรือที่เธอวิดแล้ว จักถึงเร็ว; เธอตัดราคะและโทสะได้แล้ว แต่นั้นจักถึงพระนิพพาน. ภิกษุพึงตัดธรรม ๕ อย่าง พึงละธรรม ๕ อย่างและพึงยังคุณธรรม ๕ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น, ภิกษุผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้แล้ว เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้. ภิกษุ เธอจงเพ่งและอย่าประมาท, จิตของเธออย่าหมุนไปในกามคุณ, เธออย่าเป็นผู้ประมาทกลืนกินก้อนแห่งโลหะ, เธออย่าเป็นผู้อันกรรมแผดเผาอยู่ คร่ำครวญว่า 'นี้ทุกข์.' ฌานย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา, ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน, ฌานและปัญญาย่อมมีในบุคคลใด, บุคคลนั้นแล ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้พระนิพพาน. ความยินดีมิใช่ของมีอยู่แห่งมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เจ้าไปแล้วสู่เรือนว่าง ผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้เห็นแจ้งธรรมอยู่โดยชอบ. ภิกษุพิจารณาอยู่ ซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธ์ทั้งหลายโดยอาการใด ๆ, เธอย่อมได้ปีติและปราโมทย์โดยอาการนั้น ๆ, การได้ปีติและปราโมทย์นั้น เป็นธรรมอันไม่ตายของผู้รู้แจ้งทั้งหลาย. ธรรมนี้ คือความคุ้มครองซึ่งอินทรีย์ ๑ ความสันโดษ ๑ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ เป็นเบื้องต้นในธรรมอันไม่ตายนั้น มีอยู่แก่ภิกษุ

ผู้มีปัญญาในพระศาสนานี้. เธอจงคบมิตรที่ดีงาม
มีอาชีวะอันหมดจด ไม่เกียจคร้าน. ภิกษุพึงเป็น
ผู้ประพฤติในปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ;
เพราะเหตุนั้น เธอจักเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์
กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เมตฺตาวิหาริ** ความว่า บุคคลผู้ทำการในพระกัมมัฏฐานอันประกอบด้วยเมตตาอยู่ก็ดี ผู้ยังฌานหมวด ๓ และหมวด ๔ ให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งเมตตาแล้วดำรงอยู่ก็ดี ชื่อว่า ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาโดยแท้.

คำว่า **ปสนฺโน** ความว่า ก็ภิกษุใด เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว, อธิบายว่า ย่อมปลูกฝังความเลื่อมใสลง ในพระพุทธศาสนานั่นแล.

สองบทว่า **ปทํ สนฺตํ** นั่น เป็นชื่อแห่งพระนิพพาน. จริงอยู่ ภิกษุผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลุ, อธิบายว่า ย่อมประสบโดยแท้ ซึ่งพระนิพพาน อันเป็นส่วนแห่งความสงบ ชื่อว่า เป็นที่เข้าไประงับสังขารเพราะความที่สังขารทั้งปวงเป็นสภาพระงับแล้ว ซึ่งมีชื่ออันได้แล้วว่า 'สุข' เพราะความเป็นสุขอย่างยิ่ง.

บาทพระคาถาว่า **สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ** ความว่า ภิกษุเธอจงวิดเรือ กล่าวคืออัตภาพนี้ ซึ่งมีน้ำคือมิจฉาวิตกทิ้งเสีย.

บาทพระคาถาว่า **สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ** ความว่า เหมือนอย่างว่า เรือที่เพียบแล้วด้วยน้ำในมหาสมุทรนั่นแล ชื่อว่า อันเขา

วิดแล้ว เพราะความที่น้ำอันเขาปิดช่องทั้งหลายวิดแล้ว เป็นเรือที่เบา ไม่อับปางในมหาสมุทร ย่อมแล่นไปถึงท่าได้เร็วฉันใด; เรือคืออัตภาพแม้ของท่านนี้ ที่เต็มแล้วด้วยน้ำคือมิจฉาวิตกก็ฉันนั้น ชื่อว่าอันเธอวิดแล้ว เพราะความที่น้ำคือมิจฉาวิตก ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว อันเธอปิดช่องทั้งหลายมีจักษุทวารเป็นต้น ด้วยความสำรวม วิดออกแล้ว จึงเบา ไม่จมลงในสังสารวัฏ จักพลันถึงพระนิพพาน.

บทว่า **เฉตฺวา** เป็นต้น ความว่า เธอจงตัดเครื่องผูกคือราคะและโทสะ, ครั้นตัดเครื่องผูกเหล่านั้นแล้ว จักบรรลุพระอรหัต, อธิบายว่า แต่นั้น คือในกาลต่อมา จักบรรลุอนุปาทิเสสนิพพาน.

สองบทว่า **ปญฺจ ฉินฺเท** คือ พึงตัดสังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องต่ำ ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงอบายชั้นต่ำ ด้วยหมวด ๓ แห่งมรรคชั้นต่ำ ดุจบุรุษตัดเชือกอันผูกแล้วที่เท้าด้วยศัสตราฉะนั้น.

สองบทว่า **ปญฺจ ชเห** ความว่า พึงละ คือทิ้ง, อธิบายว่า พึงตัด สังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องบน ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงเทวโลกชั้นสูง ด้วยพระอรหัตมรรค ดุจบุรุษตัดเชือกอันรัดไว้ที่คอฉะนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ปญฺจ จุตฺตริ ภาวเย** คือ พึงยังอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นให้เจริญยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่การละสังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องบน.

บทว่า **ปญฺจสงฺคาติโค** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุชื่อว่าผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้ เพราะก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ๕ อย่าง พระศาสดาตรัส

เรียกว่า "ผู้ข้ามโอฆะได้;" อธิบายว่า ภิกษุนั้น พระศาสดา ตรัสเรียกว่า "ผู้ข้ามโอฆะ ๔ ได้แท้จริง."

สองบทว่า **ฌาย ภิกฺขุ** ความว่า ภิกษุ เธอจงเพ่งด้วยอำนาจแห่งฌาน ๒ และชื่อว่า อย่าประมาทแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปกติไม่ประมาทในกายกรรมเป็นต้นอยู่.

บทว่า **ภมสฺสุ** คือ จิตของเธอ จงอย่าหมุนไปในกามคุณ ๕ อย่าง.

บทว่า **มา โลหคุฬํ** ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ประมาทแล้วด้วยความเลินเล่อมีปล่อยสติเป็นลักษณะ ย่อมกลืนกินก้อนโลหะที่ร้อนแล้วในนรก, เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวกะเธอ: เธออย่าเป็นผู้ประมาท กลืนกินก้อนโลหะ, อย่าถูกไฟแผดเผาในนรก คร่ำครวญว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกข์."

สองบทว่า **นตฺถิ ฌานํ** ความว่า ชื่อว่าฌาน ย่อมไม่มีแก่ผู้หาปัญญามิได้ ด้วยปัญญาเป็นเหตุพยายามอันยังฌานให้เกิดขึ้น.

สองบทว่า **นตฺถิ ปญฺญา** ความว่า ก็ปัญญาซึ่งมีลักษณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง" ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่เพ่ง.

บาทพระคาถาว่า **ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ** ความว่า ฌานและปัญญาแม้ทั้ง ๒ นี้ มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้น ชื่อว่า ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระนิพพานโดยแท้ทีเดียว.

บาทพระคาถาว่า **สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺส** คือ ผู้ไม่ละพระกัมมัฏฐานนั่นอยู่ ด้วยการทำพระกัมมัฏฐานไว้ในใจในโอกาสที่สงัดบางแห่งนั่นแล.

บทว่า **สนฺตจิตฺตสฺส** คือผู้มีจิตอันสงบแล้ว.

บทว่า **สมฺมา** เป็นต้น ความว่า ความยินดีมิใช่เป็นของมีอยู่แห่งมนุษย์ กล่าวคือวิปัสสนาก็ดี ความยินดีอันเป็นทิพย์ กล่าวคือสมาบัติ ๘ ก็ดี ย่อมมี, อธิบายว่า ย่อมเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้เห็นแจ้งซึ่งธรรมโดยเหตุโดยการณ์.

บาทพระคาถาว่า **ยโต ยโต สมฺมสติ** ความว่า ทำกรรมในอารมณ์ ๓๘ ประการ โดยอาการใด ๆ, คือทำกรรมในกาลทั้งหลายมีกาลก่อนภัตรเป็นต้น ในกาลใด ๆ ที่ตนชอบใจแล้ว, หรือทำกรรมในพระกัมมัฏฐานที่ตนชอบใจแล้ว ชื่อว่า ย่อมพิจารณาเห็น.

บทว่า **อุทยพฺพยํ** คือ ซึ่งความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ ๕ โดยลักษณะ ๒๕[๑] และความเสื่อมแห่งขันธ์ ๕ โดยลักษณะ ๒๕[๒] เหมือนกัน.

บทว่า **ปีติปาโมชฺชํ** คือ เมื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธ์ทั้งหลายอย่างนี้อยู่ ชื่อว่า ย่อมได้ปีติในธรรมและปราโมทย์ในธรรม.

๑. รูปเกิดขึ้นเพราะอวิชชา. ๒... เพราะตัณหา. ๓... เพราะกรรม ๔... เพราะอาหาร. ๕. ความเกิดขึ้นของรูปอย่างเดียว ไม่อาศัยเหตุปัจจัย. ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน ต่างแต่ข้อ ๔ ให้เปลี่ยนว่า เกิดขึ้นเพราะผัสสะ วิญญาณเกิดขึ้นเพราะนามรูป ๕x๕ จึงเป็น ๒๕. ๒. ในลักษณะความเสื่อม พึงทราบโดยนัยตรงกันข้าม.

บทว่า **อมตํ** ความว่า เมื่อนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย เป็นสภาพปรากฏตั้งขึ้นอยู่ ปีติและปราโมทย์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ชื่อว่า เป็นอมตะของท่านผู้รู้ทั้งหลาย คือ ของผู้เป็นบัณฑิตโดยแท้ เพราะความที่ปีติและปราโมทย์เป็นธรรมที่ให้สัตว์ถึงอมตมหานิพพาน.

บาทพระคาถาว่า **ตตฺรายมาทิ ภวติ** คือ นี้เป็นเบื้องต้น คือ ปีติและปราโมทย์นี้ เป็นฐานะมีในเบื้องต้นในอมตธรรมนั้น.

สองบทว่า **อิธ ปญฺญสฺส** คือ แก่ภิกษุผู้ฉลาดในพระศาสนานี้.

บัดนี้ พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงฐานะอันมีในเบื้องต้นที่พระองค์ตรัสว่า "อาทิ" นั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "อินฺทฺริยคุตฺติ." จริงอยู่ ปาริสุทธิศีล ๔ ชื่อว่า เป็นฐานะมีในเบื้องต้น.

ความสำรวมอินทรีย์ ชื่อว่า อินฺทฺริยคุตฺติ ในพระคาถานั้น. ความสันโดษด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า สนฺตุฏฺฐิ. อาชีวปาริสุทธิศีลและปัจจัยสันนิสิตศีล พระศาสดาตรัสไว้ด้วยบทว่า สนฺตุฏฺฐิ นั้น.

ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลที่ประเสริฐสุด กล่าวคือพระปาฏิโมกข์ พระศาสดาตรัสไว้ ด้วยบทว่า ปาฏิโมกฺเข.

บาทพระคาถาว่า **มิตฺเต ภชสฺสุ กลฺยาเณ** ความว่า ท่านละสหายผู้ไม่สมควร มีการงานอันสละแล้ว จงคบ คือ จงเสพ มิตรที่ดีงาม ผู้ชื่อว่า มีอาชีวะอันบริสุทธิ์ เพราะมีชีวิตประกอบด้วยสาระและชื่อว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะอาศัยกำลังแข้งเลี้ยงชีพ.

บาทพระคาถาว่า **ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺส** คือ พึงเป็นผู้ชื่อว่าประพฤติในปฏิสันถาร เพราะความเป็นผู้ประพฤติเต็มที่แล้วด้วยอามิส-

ปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร, อธิบายว่า พึงเป็นผู้ทำปฏิสันถาร.

บทว่า **อาจารกุสโล** ความว่า แม้ศีล ก็ชื่อว่า มรรยาท ถึงวัตรปฏิวัตร ก็ชื่อว่า มารยาท, พึงเป็นผู้ฉลาด, อธิบายว่า พึงเป็นผู้เฉียบแหลม ในมรรยาทนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ตโต ปาโมชฺชพหุโล** ความว่า เธอชื่อว่า เป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ เพราะความเป็นผู้บันเทิงในธรรมอันเกิดขึ้นแล้วจากการประพฤติปฏิสันถาร และจากความเป็นผู้ฉลาดในมรรยาทนั้น จัดทำที่สุดแห่งวัฏฏทุกข์แม้ทั้งสิ้นได้.

บรรดาพระคาถาเหล่านี้ ที่พระศาสดาทรงแสดงด้วยอย่างนี้ ในกาลจบพระคาถาหนึ่ง ๆ ภิกษุร้อยหนึ่ง ๆ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในที่แห่งตนนั่งแล้ว ๆ นั่นแล เหาะขึ้นไปสู่เวหาสแล้ว ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ก้าวล่วงทางกันดาร ๑๒๐ โยชน์ทางอากาศนั่นแล ชมเชยพระสรีระซึ่งมีสีดุจทอง ของพระตถาคตเจ้าถวายบังคมพระบาทแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกษุ จบ.

๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป* [๒๙๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"วสฺสิกา วิย ปุปฺผานิ"** เป็นต้น.

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดา บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่า เห็นดอกมะลิที่บานแล้วแต่เช้าตรู่ หลุดออกจากขั้วในเวลาเย็น จึงพากันพยายาม ด้วยหวังว่า "พวกเราจักหลุดพ้นจากกิเลสมีราคะเป็นต้น ก่อนกว่าดอกไม้ทั้งหลายหลุดออกจากขั้ว.

[ภิกษุควรพยายามให้หลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์]

พระศาสดา ทรงตรวจดูภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงพยายามเพื่อหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์ให้ได้ดุจดอกไม้ที่หลุดออกจากขั้วฉะนั้น" ประทับนั่งที่พระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงปลดเปลื้องราคะ
และโทสะเสีย เหมือนมะลิเครือปล่อย
ดอกทั้งหลายที่เหี่ยวเสียฉะนั้น."

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จ. ขอนแก่น) แปล. พระอมรมุนี (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราลังการ) ตรวจแก้.

[แก้อรรถ]

มะลิ ชื่อว่า **วสฺสิกา** ในพระคาถานั้น.

บทว่า **มชฺชวานิ**[๑] แปลว่า เหี่ยวแล้ว.

ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า:-

"มะลิเครือ ย่อมปล่อยคือย่อมสลัด ซึ่งดอกที่บานแล้วในวันวาน ในวันรุ่งขึ้น เป็นดอกไม้เก่า เสียจากขั้วฉันใด; แม้ท่านทั้งหลายก็จงปลดเปลื้องโทษทั้งหลายมีราคะเป็นต้นฉันนั้นเถิด."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ทั้งหมด ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จบ.

๑. สี. ยุ. มทฺทวานิ. ม. มจฺจวานิ.

๙. เรื่องพระสันตกายเถระ* [๒๖๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสันตกายเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สนฺตกาโย"** เป็นต้น.

[พระเถระเคยเกิดเป็นราชสีห์]

ดังได้สดับมา ชื่อว่าการคะนองมือและเท้าของพระเถระนั้น มิได้มีแล้ว, ท่านได้เป็นผู้เว้นจากการบิดกาย เป็นผู้มีอัตภาพสงบ.

ได้ยินว่า พระเถระนั้น มาจากกำเนิดแห่งราชสีห์. นัยว่า ราชสีห์ทั้งหลาย ถือเอาอาหารในวันหนึ่งแล้ว เข้าไปสู่ถ้ำเงิน ถ้ำทอง ถ้ำแก้วมณี และถ้ำแก้วประพาฬ ถ้ำใดถ้ำหนึ่ง นอนที่จุรณ์แห่งมโนศิลาและหรดาลตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ลุกขึ้นแล้ว ตรวจดูที่แห่งตนนอนแล้ว, ถ้าเห็นว่าจุรณ์แห่งมโนศิลาและหรดาลกระจัดกระจายแล้ว เพราะความที่หาง หู หรือเท้าอันตัวกระดิกแล้ว จึงคิดว่า "การทำเช่นนี้ ไม่สมควรแก่ชาติหรือโคตรของเจ้า" แล้วก็นอนอดอาหารไปอีกตลอด ๗ วัน; แต่เมื่อไม่มีความที่จุรณ์ทั้งหลายกระจัดกระจายไป จึงคิดว่า "การทำเช่นนี้ สมควรแก่ชาติและโคตรของเจ้า" ดังนี้แล้ว ก็ออกจากที่อาศัย บิดกาย ชำเลืองดูทิศทั้งหลาย บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วก็หลีกไปหากิน: ภิกษุนี้มาแล้วโดยกำเนิดแห่งราชสีห์เห็นปานนั้น.

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส [ปัจจุบันเป็น พระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น] แปล.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นความประพฤติเรียบร้อยทางกายของท่าน จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุผู้เช่นกับพระสันตกายเถระ พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็นแล้ว, ก็การคะนองมือ คะนองเท้า หรือการบิดกายของภิกษุนี้ ในที่แห่งภิกษุนี้นั่งแล้ว มิได้มี."

[ภิกษุควรเป็นผู้สงบ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้สงบทางทวารทั้งหลายมีกายทวารเป็นต้นโดยแท้ เหมือนสันตกายเถระฉะนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ภิกษุผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ ผู้
ตั้งมั่นดีแล้ว มีอามิสในโลกอันคายเสียแล้ว
เราเรียกว่า "ผู้สงบระงับ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺตกาโย** เป็นต้น ความว่า ชื่อว่าผู้มีกายสงบแล้ว เพราะความไม่มีกายทุจริตทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นต้น, ชื่อว่าผู้มีวาจาสงบแล้ว เพราะความไม่มีวจีทุจริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น, ชื่อว่า มีใจสงบแล้ว เพราะความไม่มีมโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น, ชื่อว่า ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว เพราะความที่ทวารทั้ง ๓ มีกายเป็นต้นตั้งมั่นแล้วด้วยดี, ชื่อว่า มีอามิสในโลกอันคายแล้ว เพราะความที่อามิสในโลกเป็นของอันตนสำรอกเสียแล้วด้วยมรรค ๔, พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'ชื่อว่าผู้สงบ' เพราะความที่

กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นในภายในสงบระงับแล้ว.

ในกาลจบเทศนา พระเถระ ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว, เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระสันตกายเถระ จบ.

๑๐. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ* [๒๖๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนังคลกูฏเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อตฺตนา โจทยตฺตานํ"** เป็นต้น.

[คนเข็ญใจบวชในพระพุทธศาสนา]

ดังได้สดับมา มนุษย์เข็ญใจผู้หนึ่ง ทำการรับจ้างของชนเหล่าอื่นเลี้ยงชีพ. ภิกษุรูปหนึ่ง เห็นเขานุ่งผ้าท่อนเก่า แบกไถ เดินไปอยู่ จึงพูดอย่างนี้ว่า " ก็เธอบวช จะไม่ประเสริฐว่าการเป็นอยู่อย่างนี้หรือ. "

มนุษย์เข็ญใจ. ใครจักให้กระผมผู้เป็นอยู่อย่างนี้บวชเล่าขอรับ.

ภิกษุ. หากเธอจักบวช, ฉันก็จักให้เธอบวช.

มนุษย์เข็ญใจ. "ดีละ ขอรับ, ถ้าท่านจักให้กระผมบวช กระผมก็จักบวช. "

ครั้งนั้น พระเถระ นำเขาไปสู่พระเชตวัน แล้วให้อาบน้ำด้วยมือของตน พักไว้ในโรงแล้วให้บวช ให้เขาก็ไถ พร้อมกับผ้าท่อนเก่าที่เขานุ่ง ไว้ที่กิ่งไม้ใกล้เขตแดนแห่งโรงนั้นแล. แม้ในเวลาอุปสมบท เธอได้ปรากฏชื่อว่า " นังคลกูฏเถระ " นั่นแล.

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส [ปัจจุบันเป็น พระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น] แปล.

[ภิกษุมีอุบายสอนตนเองย่อมระงับความกระสัน]

*พระนังคลกูฏเถระนั้น อาศัยลาภสักการะซึ่งเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเลี้ยงชีพอยู่ กระสันขึ้นแล้ว เมื่อไม่สามารถเพื่อจะบรรเทาได้ จึงตกลงใจว่า " บัดนี้ เราจักไม่นุ่งห่มผ้ากาสายะทั้งหลายที่เขาให้ด้วยศรัทธาไปละ " ดังนี้แล้ว ก็ไปยังโคนต้นไม้ ให้โอวาทตนด้วยตนเองว่า " เจ้าผู้ไม่มีหิริ หมดยางอาย เจ้าอยากจะนุ่งห่มผ้าขี้ริ้วผืนนี้ สึกไปทำการรักจ้างเลี้ยงชีพ (หรือ) ". เมื่อท่านโอวาทตนอยู่อย่างนั้นแล จิตถึงความเป็นธรรมชาตเบา (คลายกระสัน) แล้ว.

ท่านกลับมาแล้ว โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็กระสันขึ้นอีก จึงสอนตนเหมือนอย่างนั้นนั่นแล, ท่านกลับใจได้อีก. ในเวลากระสันขึ้นมาท่านไปในที่นั้นแล้ว โอวาทตนโดยทำนองนี้แล.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านไปอยู่ในที่นั้นเนือง ๆ จึงถามว่า "ท่านนังคลกูฏเถระ เหตุไร ท่านจึงไปในที่นั้น."

ท่านตอบว่า "ผมไปยังสำนักอาจารย์ ขอรับ" ดังนี้แล้วต่อมา ๒-๓ วันเท่านั้น (ก็) บรรลุพระอรหัตตผล.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะทำการล้อเล่นกับท่าน จึงกล่าวว่า "ท่านนังคลกูฏผู้หลักผู้ใหญ่ ท่านที่เที่ยวไปของท่าน เป็นประหนึ่งหารอยมิได้แล้ว, ชะรอยท่านจะไม่ไปยังสำนักของอาจารย์อีกกระมัง"

พระเถระ. อย่างนั้น ขอรับ: เมื่อกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องยังมีอยู่ผมได้ไปแล้ว, แต่บัดนี้ กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง ผมตัดเสียได้แล้ว เพราะ

* พระอมรโมลี [อาบ ป. ธ. ๖] วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ฉะนั้น ผมจึงไม่ไป.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำตอบนั้นแล้ว เข้าใจว่า " ภิกษุนี่ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล " ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

[ภิกษุควรเป็นผู้เตือนตน]

พระศาสดา ตรัสว่า " เออ ภิกษุทั้งหลาย นังคลกูฏบุตร ของเรา เตือนตนด้วยตนเองแล แล้วจึงถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:

" เธอจงตักเตือนตนด้วยตน, จงพิจารณาดูตน
นั้นด้วยตน, ภิกษุ เธอนั้น มีสติ ปกครองตน
ได้แล้ว จักอยู่สบาย. ตนแหละ เป็นนาถะ
ของตน, ตนแหละ เป็นคติของตน; เพราะ
ฉะนั้น เธอจงสงวนตนให้เหมือนอย่างพ่อค้าม้า
สงวนม้าตัวเจริญฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โจทยตฺตานํ** ความว่า จงตักเตือนตนด้วยตนเอง คือ จงยังตนให้รู้สึกด้วยตนเอง.

บทว่า **ปฏิมํเส** คือตรวจตราดูตนด้วยตนเอง.

บทว่า **โส** เป็นต้น ความว่า ภิกษุ เธอนั้น เมื่อตักเตือนพิจารณาดูตนอย่างนั้นอยู่, เป็นผู้ชื่อว่า ปกครองตนได้ เพราะความ

เป็นผู้มีตนปกครองแล้วด้วยตนเอง เป็นผู้ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว จักอยู่สบายทุกสรรพอิริยาบถ.

บทว่า **นาโถ** ความว่า เป็นที่อาศัย คือ เป็นที่พำนัก (คนอื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้) เพราะบุคคลอาศัยในอัตภาพของผู้อื่น ไม่อาจเพื่อเป็นผู้กระทำกุศลแล้ว มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือเป็นผู้ยังมรรคให้เจริญแล้ว ทำผลให้แจ้งได้; เพราะเหตุนั้น จึงมีอธิบายว่า " คนอื่นชื่อว่าใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้. "

บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า เหตุที่ตนแลเป็นคติ คือ เป็นที่พำนัก ได้แก่ เป็นสรณะของตน.

พ่อค้าม้าอาศัยม้าตัวเจริญ คือม้าอาชาไนยนั้น ปรารถนาลาภอยู่ จึงเกียดกันการเที่ยวไปในวิสมสถาน (ที่ไม่สมควร) แห่งม้านั้น ให้อาบน้ำ ให้บริโภคอยู่ ตั้ง ๓ ครั้งต่อวัน ชื่อว่า ย่อมสงวน คือประคับประคองฉันใด, แม้ตัวเธอ เมื่อป้องกันความเกิดขึ้นแห่งอกุศลซึ่งยังไม่เกิด ขจัดที่เกิดขึ้นแล้วเพราะการหลงลืมสติเสีย (ก็) ชื่อว่า สงวนคือปกครองตนฉันนั้น; เมื่อเธอสงวนตนได้อย่างนี้อยู่ เธอจักบรรลุคุณพิเศษทั้งที่เป็นโลกิยะทั้งที่เป็นโลกุตตระ เริ่มแต่ปฐมฌานเป็นต้นไป.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนังคลกูฏเถระ จบ.

๑๑. เรื่องพระวักกลิเถระ* [๒๖๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระวักกลิเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ "** เป็นต้น.

[ผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นพระตถาคต]

ดังได้สดับมา ท่านวักกลิเถระนั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้ว, เห็นพระตถาคตเสด็จเข้าไปเพื่อบิณฑบาต แลดูพระสรีรสมบัติของพระศาสดาแล้ว ไม่อิ่มด้วยการเห็นพระสรีระสมบัติ, จึงบรรพชาในสำนักพระศาสดา ด้วยเข้าใจว่า " เราจักได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นนิตยกาล ด้วยอุบายนี้ " ดังนี้แล้ว, ก็ยืนอยู่ในที่อันตนยืนอยู่แล้ว สามารถเพื่อจะแลเห็นพระทศพลได้, ละกิจวัตรทั้งหลายมีการสาธยายและมนสิการในพระกัมมัฏฐานเป็นต้น เที่ยวมองดูพระศาสดาอยู่.

พระศาสดา ทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของท่านอยู่ จึงไม่ตรัสอะไร (ต่อ) ทรงทราบว่า " บัดนี้ ญาณของเธอถึงความแก่กล้าแล้ว " จึงตรัสโอวาทว่า " วักกลิ ประโยชน์อะไรของเธอ ด้วยการเฝ้าดูกายเน่านี้, วักกลิ คนใดแล เห็นธรรม, คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นเรา (ผู้ตถาคต); คนใดเห็นเรา (ผู้ตถาคต), คนนั้น (ชื่อว่า)

* พระอมรโมลี (อาบ อุปคุตฺโต ป. ธ. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

เห็นธรรม."

พระวักกลินั้น แม้อันพระศาสดาสอนแล้วอย่างนั้น ก็ไม่อาจเพื่อละการดูพระศาสดาไปในที่อื่นได้เลย.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ ไม่ได้ความสังเวชแล้ว จักไม่ได้ตรัสรู้[๑]" เมื่อวัสสูปนายิกสมัยใกล้เข้ามาแล้ว จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ในวันเข้าพรรษา ทรงขับไล่ท่านด้วยพระดำรัสว่า "วักกลิ เธอจงหลีกไป." ท่านคิดว่า "พระศาสดา ไม่ทรงรับสั่งกะเรา" ไม่อาจเพื่อดำรงอยู่ ณ ที่ตรงพระพักตร์ของพระศาสดาได้ตลอดไตรมาส จึงคิดว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิต, เราจักให้ตนตกจากภูเขาเสีย" ดังนี้แล้ว จึงขึ้นภูเขาคิชฌกูฏ. พระศาสดาทรงทราบความเมื่อยล้าของท่านแล้ว ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ เมื่อไม่ได้ความปลอบโยนจากสำนักของเรา, พึงยังอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้งหลายให้ฉิบหาย" จึงทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว เพื่อจะทรงแสดงพระองค์ (ให้ปรากฏ).

ลำดับนั้น จำเดิมแต่เวลาท่านเห็นพระศาสดาแล้ว ความเศร้าโศกแม้มากถึงเพียงนั้น หายไปแล้ว.

พระศาสดา เป็นประดุจว่ายังสระที่แห้งให้เต็มด้วยน้ำ เพื่อทรงยังปีติและปราโมทย์อันมีกำลังให้เกิดแก่พระเถระ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. น พุชฺฌิสฺสติ แปลว่า จักไม่รู้สึกตัวก็ได้ อธิบายว่า มัวแต่พะวงอยู่ด้วยการดูพระรูปพระศาสดา ความรู้สึกตัว เพื่อจะทำความเพียร บรรลุธรรมพิเศษ ย่อมไม่มี.

" ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสแล้วในพระ
พุทธศาสนา พึงบรรลุสันตบท เป็นที่เข้าไปสงบ
สังขาร เป็นสุข. "

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ แม้โดยปกติ ย่อมปลูกความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา, ภิกษุนั้น เลื่อมใส (ในพระพุทธศาสนา) แล้วอย่างนั้น พึงบรรลุพระนิพพานในพระพุทธศาสนา อันได้ชื่อว่า " สันตบท เป็นที่เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข. "

ก็แลพระศาสดา ครั้นตรัสพระคาถานี้แล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้แก่พระวักกลิเถระว่า :-

" มาเถิด วักกลิ เธออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต,
เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคลพะยุงช้างตัวจมใน
เปือกตมขึ้นฉะนั้น. มาเถิด วักกลิ เธออย่างกลัว
จงแลดูพระตถาคต, เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคล
ที่ช่วยพระจันทร์ที่ถูกเราหูจับ ฉะนั้น. "

ท่านยังปีติอย่างแรงกล้าให้เกิดขึ้นแล้วว่า " เราได้เห็นพระทศพลแล้ว และได้คำร้องเรียกว่า ' มาเถิด ' จึงคิดว่า " เราพึงไปโดยทางไหนหนอ ? " เมื่อไม่เห็นทางเป็นที่ไป จึงเหาะขึ้นไปในอากาศในที่เฉพาะพระพักตร์พระทศพล เมื่อเท้าทีแรกตั้งอยู่ที่ภูเขานั่นแล, นึกถึงพระ

คาถาที่พระศาสดาตรัสแล้ว ข่มปีติได้ในอากาศนั่นแล บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมระตถาคตอยู่นั่นแล ได้ลงมายืนอยู่สำนักพระศาสดาแล้ว.

ครั้นในกาลต่อมา พระศาสดา ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสัทธาธิมุต ดังนี้แล.

เรื่องพระวักกลิเถระจบ.

๑๒. เรื่องสุมนสามเณร* [๒๖๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภสุมน-สามเณร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย หเว "** เป็นต้น.

[บุรพกรรมของพระอนุรุทธ]

อนุปุพพีกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้:-

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ กุลบุตรผู้หนึ่ง เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักษุ ในท่ามกลางบริษัท ๔ ปรารถนาสมบัตินั้น จึงนิมนต์พระศาสดา ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน แล้วตั้งความปรารถนาว่า " พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักษุ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต. "

พระศาสดา ทรงตรวจดูสิ้นแสนกัปป์ ทรงทราบความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขาแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า " ในที่สุดแห่งแสนกัปป์แต่ภัททกัปป์นี้ เธอจักเป็นผู้ชื่อว่าอนุรุทธเถระ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ได้ทิพยจักษุ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม. " เขาฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว สำคัญสมบัตินั้นดุจว่าอันตนบรรลุในวันพรุ่งนี้,

* พระมหาอินทร์ ป. ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จ. ขอนแก่น) แปล.

เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว, จึงถามการบริกรรมเพื่ออันได้ทิพยจักษุ กะพวกภิกษุ ให้ทำโคมต้นหลายพันต้น ล้อมพระสตูปทองอัน (สูงใหญ่ได้) ๗ โยชน์ แล้วให้ทำการบูชาด้วยประทีป จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษยโลกสิ้นแสนกัปป์ ในกัปป์นี้เกิดในตระกูลของคนเข็ญใจ ในกรุงพาราณสี อาศัยสุมนเศรษฐี เป็นคนขนหญ้าของเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีพแล้ว. เขาได้มีชื่อว่า "อันนภาระ." แม้สุมนเศรษฐีก็ถวายมหาทาน ในพระนครนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์.

ภายหลังวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธะนามว่าอุปริฏฐะ ออกจากนิโรธสมาบัติที่เขาคันธมาทน์แล้ว คิดว่า "วันนี้ เราจักทำความอนุเคราะห์แก่ใครหนอแล ?" ทราบว่า "วันนี้ การที่เราทำความอนุเคราะห์แก่บุรุษชื่ออันนภาระ ควร, ก็บัดนี้ เขาขนหญ้าจากดงแล้วจักมาเรือน" ดังนี้แล้ว จึงถือบาตรและจีวรไปด้วยฤทธิ์ ปรากฏเฉพาะหน้าของอันนภาระ. อันนภาระ เห็นท่านมีบาตรเปล่าในมือแล้วถามว่า "ท่านขอรับ ท่านได้ภิกษาบ้างแล้วหรือ ?" เมื่อท่านตอบว่า "เราจักได้ละ ท่านผู้มีบุญมาก" จึงเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้นขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดรอหน่อยเถิด" ดังนี้แล้ว ก็ทิ้งหาบหญ้าไว้ ไปสู่เรือนโดยเร็ว ถามภรรยาว่า "นางผู้เจริญ ภัตรส่วนที่หล่อนเก็บไว้เพื่อฉันมีหรือไม่ ?" เมื่อนางตอบว่า "มีอยู่ นาย," จึงกลับมาโดยเร็ว รับบาตรของพระปัจเจกพุทธะ ไปสู่เรือน ด้วยคิดว่า "เมื่อความที่เราเป็นผู้ปรารถนาเพื่อจะให้ มีอยู่ ไทยธรรมไม่มี, เมื่อไทย-

ธรรมมี เราไม่ได้ปฏิคาหก, แต่วันนี้ ปฏิคาหกเราก็พบแล้ว และไทยธรรมของเราก็มีอยู่, เป็นลาภของเราหนอ " ให้เทภัตรลงในบาตร แล้วนำกลับมา ตั้งไว้ในมือพระปัจเจกพุทธะแล้วตั้งความปรารถนาว่า:-

" ก็ด้วยทานอันนี้ ความเป็นผู้ขัดสนอย่างได้มีแล้ว
แก่ข้าพเจ้า, ชื่อว่าคำว่า ไม่มี อย่ามีแล้ว
ในภพน้อยภพใหญ่.

ท่านเจ้าข้า ขอข้าพเจ้าพึงพ้นจากการเลี้ยงชีพอันฝืดเคืองเห็นปานนี้, ไม่พึงได้ฟังบทว่า ' ไม่มี ' เลย. "

พระปัจเจกพุทธะ กระทำอนุโมทนาว่า " ขอความปรารถนาของท่านจงเป็นอย่างนั้นเถิด ท่านผู้มีบุญมาก " ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป.

เทพดาผู้สิงอยู่ในฉัตรแม้ของสุมนเศรษฐี กล่าวว่า :-

" น่าชื่อใจจริง ทานเป็นทานเยี่ยม อันนภาระ
ตั้งไว้ดีแล้วในพระอุปริฏฐปัจเจกพุทธะ"

ดั่งนี้แล้วก็ได้ให้สาธุการ ๓ ครั้ง.

ครั้งนั้น เศรษฐี กล่าวกะเทพดานั้นว่า " ท่านไม่เห็นเราผู้ถวายทานอยู่สิ้นกาลประมาณเท่านี้หรือ ?. "

เทพดา. ข้าพเจ้าจะปรารภทานของท่านแล้วให้สาธุการก็หาไม่, แต่สาธุการนี่ ข้าพเจ้าให้เป็นไปแล้ว ก็เพราะความเลื่อมใสในบิณฑบาตที่อันนภาระถวายแล้ว แก่พระอุปริฏฐปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐีนั้น คิดว่า " น่าอัศจรรย์จริง ท่านผู้เจริญ: เราถวายทานสิ้นกาลเท่านี้ ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้เทพดาให้สาธุการได้, อันน-

ภาระอาศัยเราเป็นอยู่ ยังให้เทพดาให้สาธุการด้วยบิณฑบาตหนเดียวเท่านั้นได้, เราจักทำสิ่งอันสมควรกันในทานของเรา แล้วทำบิณฑบาตนั้นให้เป็นของ ๆ เราเสีย " ดังนี้แล้ว จึงให้เรียกเขามาถามว่า " วันนี้ เจ้าได้ให้อะไรแก่ใครบ้าง ?."

อันนภาระ. นาย ขอรับ, วันนี้ กระผมถวายภัตตาหารแก่พระอุปริฏฐปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐี. เอาเถอะ พ่อ เจ้าจงถือเอากหาปณะ แล้วให้บิณฑบาตนั่นแก่ฉันเถิด.

อันนภาระ. ให้ไม่ได้ดอก นาย.

เศรษฐีนั้น ขึ้นราคาให้จนถึงพัน. ฝ่ายอันนภาระนี้ ก็มิได้ให้แม้ด้วยทรัพย์ตั้งพัน. ลำดับนั้น เศรษฐี กล่าวกะเขาว่า " ผู้เจริญข้อนั้น จงยกไว้เถิด, ถ้าเจ้าไม่ให้บิณฑบาต, จงถือเอาทรัพย์พันหนึ่งแล้วให้ส่วนบุญแก่ฉันเถิด. "

เขากล่าวว่า " กระผมปรึกษากับพระผู้เป็นเจ้าดูแล้ว จักรู้ได้ " รีบไปทันพระปัจเจกพุทธะ แล้วเรียนถามว่า "ท่านผู้เจริญ สุมนเศรษฐีให้ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วขอส่วนบุญในบิณฑบาตของท่าน, กระผมจะทำอย่างไร ?. "

ทีนั้น ท่านนำข้อความมาเปรียบเทียบแก่เขาว่า " แม้ฉันใด ท่านผู้เป็นบัณฑิต ประทีปในเรือนหลังหนึ่งในบ้าน ๑๐๐ ตระกูล พึงลุโพลงขึ้น, พวกชนที่เหลือ เอาน้ำมันของตนชุบใส่แล้วพึงไปจุดไฟดวงอื่นแล้วถือเอา ; แสงสว่างของประทีปดวงเดิม อันบุคคลจะพึง

กล่าวว่า 'มี' หรือว่า 'ไม่มี.'

อันนภาระ. แสงสว่างย่อมมีมากกว่า ขอรับ.

พระปัจเจกพุทธะ. ฉันนั้นนั่นแล ท่านผู้เป็นบัณฑิต จะเป็นข้าวยาคูกระบวยหนึ่ง หรือภิกษุทัพพีหนึ่งก็ตาม, เมื่อบุคคลให้ส่วนบุญในบิณฑบาตของตนแก่ผู้อื่นอยู่, ให้แก่คนไปเท่าใด, บุญเท่านั้นย่อมเจริญ; ก็ท่านได้ให้บิณฑบาตส่วนหนึ่งเท่านั้น, แต่เมื่อท่านให้ส่วนบุญแก่เศรษฐี, บิณฑบาตชื่อว่าเป็น ๒ ส่วน : ส่วนหนึ่งเป็นของท่าน ส่วนหนึ่งเป็นของเศรษฐี.

เขารับว่า "ดีละ ท่านผู้เจริญ" แล้ว ไหว้พระปัจเจกพุทธะนั้น แล้วในสู่สำนักของเศรษฐี กล่าวว่า "นาย ขอท่านจงรับเอาส่วนบุญเถิด."

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น พ่อจงรับเอากหาปณะเหล่านี้ไป.

อันนภาระ. กระผมไม่ได้ขายบิณฑบาต, กระผมให้ส่วนบุญแก่ท่านด้วยศรัทธา.

เศรษฐี กล่าวว่า "เจ้าให้ด้วยศรัทธา, ถึงเราก็บูชาคุณของเจ้า; ด้วยศรัทธา จงรับเอาไปเถิด พ่อ, อนึ่ง จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าอย่าได้ทำการงานด้วยมือของตน, จงปลูกเรือนอยู่ริมถนนเถิด, และจงถือเอาวัตถุทุกอย่างที่เจ้าต้องการจากสำนักของฉัน."

ก็บิณฑบาต ที่บุคคลถวายแก่ท่านผู้ออกจากนิโรธ ย่อมให้ผลในวันนั้นนั่นเอง; เพราะฉะนั้น แม้พระราชทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้เรียกอันนภาระมาแล้ว ทรงรับส่วนบุญ พระ

ราชทานโภคะมากมาย แล้วรับสั่งให้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เขา.

[ประวัติพระอนุรุทธะ]

อันนภาระนั้น เป็นสหายของสุมนเศรษฐี ทำบุญทั้งหลายตลอดชีวิต จุติจาอัตภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก, ในพุทธุปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในตำหนักของเจ้าสากยะพระนามว่าอมิโตทนะ ในพระนครกบิลพัสดุ์. พระประยูรญาติทั้งหลายทรงขนานพระนามแก่พระกุมารนั้นว่า " อนุรุทธะ. " พระกุมารนั้น เป็นพระกนิฏฐภาดาของเจ้ามหานามศากยะ เป็นโอรสของพระเจ้าอาของพระศาสดา ได้เป็นผู้สุขุมาลชาติอย่างยิ่ง มีบุญมาก.

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง เมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์เล่นขลุบเอาขนมทำคะแนนกัน, เจ้าอนุรุทธะแพ้, จึงส่งข่าวไปยังสำนักของพระมารดาเพื่อต้องการขนม. พระมารดานั้น เอาภาชนะทองคำใบใหญ่บรรจุให้เต็มแล้วส่งขนม (ให้). เจ้าอนุรุทธะเสวยขนมแล้ว ทรงเล่นแพ้อีก ก็ส่งข่าวไปอย่างนั้นเหมือนกัน.

เมื่อคนนำขนมมาอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง, ในครั้งที่ ๔ พระมารดาส่งข่าวไปว่า " บัดนี้ ขนมไม่มี. " เจ้าอนุรุทธะ ทรงสดับคำของพระมารดานั้นแล้ว ทำความสำคัญว่า " ขนมที่ชื่อว่าไม่มี จักมีในบัดนี้ " เพราะความที่บทว่า " ไม่มี " เป็นบทที่ตนไม่เคยสดับแล้ว จึงทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า " เจ้าจงไป, จงนำขนมไม่มีมา. "

ครั้งนั้น พระมารดาของพระกุมารนั้น, เมื่อคนรับใช้ ทูลว่า

" ข้าแต่พระแม่เจ้า นัยว่า ขอพระแม่เจ้าจงให้ขนมไม่มี, " จึงทรงดำริว่า " บทว่า ' ไม่มี ' อันบุตรของเราไม่เคยฟังมาแล้ว, เราพึงให้เขารู้ความที่ขนมไม่มีนั้นอย่างไรได้หนอแล ?, จึงทรงล้างถาดทองคำปิดด้วยถาดทองคำใบอื่น ส่งไปว่า " เอาเถิด พ่อ เจ้าจงให้ถาดทองคำนี้แก่บุตรของเรา. "

ขณะนั้น เทพดาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร คิดว่า " เจ้าอนุรุทธะผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ถวายภัตรอันเป็นส่วน (ของตน) แก่พระปัจเจกพุทธะนามว่าอุปริฏฐะ แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า ' เราไม่พึงได้ฟังบทว่า ' ไม่มี ' ในกาลแห่งตนเป็นคนขนหญ้าชื่ออันนภาระ. หากว่า เราทราบความนั้นแล้ว พึงเฉยเสียไซร้, แม้ศีรษะของเราพึงแตกออก ๗ เสียง. " จึงบรรจุถาดให้เต็มด้วยขนมทิพย์ทั้งหลายแล้ว. บุรุษนั้น นำถาดมาวางไว้ในสำนักของเจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วเปิดออก. กลิ่นของขนมทิพย์เหล่านั้นแผ่ซ่านไปทั่วพระนคร. ก็เมื่อขนม พกสักว่าอันเจ้าศากยะเหล่านั้น ทรงวางไว้ในพระโอษฐ์ กลิ่นนั้น ได้แผ่ไปสู่เส้นสำหรับรับรสตั้ง ๗ พันตั้งอยู่แล้ว.

เจ้าอนุรุทธะ ทรงดำริว่า " ในกาลก่อนแต่นี้ พระมารดาเห็นจะไม่ทรงรักเรา, เพราะในกาลอื่น พระองค์ท่านไม่เคยทอดขนมไม่มีแก่เรา. " พระกุมารนั้นไปแล้ว ทูลกะพระมารดาอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระมารดา หม่อมฉันไม่เป็นที่รักของพระองค์หรือ ? "

มารดา. พ่อ พูดอะไร ? เจ้าเป็นที่รักยิ่งของแม่ แม้กว่านัยน์ตาทั้ง ๒ แม้กว่าเนื้อในหทัย.

อนุรุทธะ. ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าหม่อมฉันเป็นที่รักของพระองค์ไซร้, เพราะเหตุอะไร ? ในกาลก่อน พระองค์จึงไม่ได้ประทานขนมไม่มีเห็นปานนี้แก่หม่อมฉัน.

พระนางตรัสถามบุรุษนั้นว่า " พ่อ อะไรได้มีในถาดหรือ ? "

บุรุษนั้น ทูลว่า " มี พระแม่เจ้า, ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนมทั้งหลาย, ขนมเห็นปานนี้ ข้าพระองค์ไม่เคยเห็น."

พระนาง ดำริว่า " บุตรของเราได้ทำบุญไว้แล้ว, ขนมทิพย์จักเป็นของอันเทพดาทั้งหลายส่งไปให้แก่บุตรของเรา."

แม้เจ้าอนุรุทธะ ก็ทูลกะมารดาว่า "ข้าแต่พระแม่เจ้า ขนมเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยกินเลย, จำเดิมแต่นี้ พระองค์พึงทอดเฉพาะขนมไม่มีเท่านั้น แก่หม่อมฉัน."

จำเดิมแต่นั้น พระนางทรงล้างถาดทองคำแล้ว ปิดด้วยถาดใบอื่นส่งไป (ให้) ในเวลาเจ้าอนุรุทธะทูลว่า "หม่อมฉันมีประสงค์จะบริโภคขนม." เทพดาทั้งหลาย ย่อมยังถาดให้เต็ม (ด้วยขนม). พระกุมารนั้น เมื่ออยู่ในท่ามกลางวัง มิได้ทราบเนื้อความแห่งบทว่า "ไม่มี" ด้วยอาการอย่างนี้ เสวยแต่ขนมทิพย์ทั้งนั้น.

ก็เมื่อโอรสของเจ้าศากยะผนวชตามลำดับตระกูล เพื่อเป็นบริวารของพระศาสดา, เมื่อเจ้ามหานามศากยะ ตรัสว่า "พ่อ ในตระกูลของพวกเรา ใคร ๆ ซึ่งบวชแล้วไม่มี, เธอหรือฉันควรจะบวช," เจ้าอนุรุทธะ ตรัสว่า "หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาติอย่างยิ่ง ไม่สามารถจะบวชได้."

เจ้ามหานาม. ถ้ากระนั้น เธอจงเรียนการงานเสีย, ฉันจักบวช.

เจ้าอนุรุทธะ. ชื่อว่าการงานนี้ เป็นอย่างไร ?

จริงอยู่ เจ้าอนุรุทธะย่อมไม่ทราบแม้ที่เกิดขึ้นแห่งภัตร, จักทราบการงานได้อย่างไร ? เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

ก็วันหนึ่ง เจ้าศากยะ ๓ พระองค์ คือ อนุรุทธะ ภัททิยะ กิมพิละ ปรึกษากันว่า "ชื่อว่าภัตร เกิดในที่ไหน ?" บรรดาเจ้าศากยะทั้ง ๓ พระองค์นั้น เจ้ากิมพิละ ตรัสว่า "ภัตรเกิดขึ้นในฉาง." ได้ยินว่า วันหนึ่ง เจ้ากิมพิละนั้น ได้เห็นข้าวเปลือกที่เขาขนใส่ในฉาง; เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนี้ ด้วยสำคัญว่า "ภัตร ย่อมเกิดขึ้นในฉาง."

ครั้งนั้น เจ้าภัททิยะ กล่าวกะเจ้ากิมพิละนั้นว่า "ท่านยังไม่ทราบ" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ธรรมดาภัตร ย่อมเกิดขึ้นในหม้อข้าว." ได้ยินว่า วันหนึ่ง เจ้าภัททิยะนั้น เห็นชนทั้งหลายคดภัตรออกจากหม้อข้าวแล้ว ได้ทำความสำคัญว่า "ภัตรนั่นเกิดขึ้นในหม้อนี้เอง," เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

เจ้าอนุรุทธะ กล่าวกะเจ้าทั้ง ๒ นั้นว่า "แม้ท่านทั้ง ๒ ก็ยังไม่ทราบ" แล้วตรัสว่า "ภัตรเกิดขึ้นในถาดทองคำใบใหญ่[๑] ซึ่งสูงได้ศอกกำมา." ได้ยินว่า ท่านไม่เคยเห็นเขาตำข้าวเปลือก ไม่เคยเห็นเขาหุงภัตร, ท่านเห็นแต่ภัตรที่เขาคดออกไว้ในถาดทองคำแล้วตั้งไว้ข้างหน้าเท่านั้น; เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ทำความสำคัญว่า "ภัตรนั่น ย่อมเกิดขึ้นในถาดนั่นเอง; เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น. กุลบุตร

๑. โตก.

ผู้มีบุญมาก เมื่อไม่รู้แม้ที่เกิดขึ้นแห่งภัตรอย่างนั้น จักรู้จักการงานทั้งหลายอย่างไรได้.

เจ้าอนุรุทธะนั้น ได้สดับความที่การงานทั้งหลายที่เจ้าพี่ตรัสบอกโดยนัยเป็นต้นว่า "อนุรุทธะ จงมาเถิด, ฉันจักสอนเพื่อการอยู่ครองเรือนแก่เธอ: อันผู้อยู่ครองเรือน จำต้องไถนาก่อน" ดังนี้ เป็นของไม่มีที่สุด จึงทูลลาพระมารดาว่า "ความต้องการด้วยการอยู่ครองเรือนของหม่อมฉัน ไม่มี" แล้ว เสด็จออกไปพร้อมกับพระโอรสของเจ้าศากยะ ๕ พระองค์มีเจ้าภัททิยะเป็นประมุข เข้าไปเฝ้าพระศาสดาที่นุปิยอัมพวัน ทรงผนวชแล้ว. ก็แลครั้นผนวชแล้ว พระอนุรุทธะเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา ๓ โดยลำดับ เป็นผู้นั่งบนอาสนะเดียว สามารถเล็งดูโลกธาตุพันหนึ่งได้ด้วยทิพยจักษุ ดุจผลมะขามป้อมที่บุคคลวางไว้บนฝ่ามือฉะนั้น จึงเปล่งอุทานขึ้นว่า :-

"เราย่อมระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส[๑], ทิพยจักษุเราก็
ชำระแล้ว, เราเป็นผู้ได้วิชชา ๓ เป็นผู้ถึงฤทธิ์,
คำสอนของพระพุทธเจ้า อันเราทำแล้ว"

พิจารณาดูว่า "เราทำกรรมอะไรหนอ ? จึงได้สมบัตินี้" ทราบได้ว่า "เราได้ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ" ทราบ (ต่อไป) อีกว่า "เราท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในกาลชื่อโน้น ได้อาศัยสุมนเศรษฐี ในกรุงพาราณสีเลี้ยงชีพ เป็นผู้ชื่อว่า อันนภาระ" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า :-

๑. ขันธ์อันอาศัยอยู่ในกาลก่อน.

"ในกาลก่อน เราเป็นผู้ชื่อว่าอันนภาระ เป็นคน
เข็ญใจ ขนหญ้า, เราถวายบิณฑบาตแก่พระ-
อุปริฏฐปัจเจกพุทธะ ผู้มียศ."

[พระเถระระลึกถึงสหายเก่า]

ครั้งนั้น ท่านได้มีความปริวิตกฉะนี้ว่า "สมุนเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา ได้ให้กหาปณะแล้วรับเอาส่วนบุญจากบิณฑบาตซึ่งเราถวายแก่พระอุปริฏฐปัจเจกพุทธะ ในกาลนั้น, บัดนี้ เกิดในที่ไหนหนอแล ?" ทีนั้น ท่านได้เล็งเห็นเศรษฐีนั้นว่า "บ้านชื่อว่ามุณฑ-นิคม มีอยู่ที่เชิงเขาใกล้ดงไฟไหม้, อุบาสกชื่อมหามุณฑะ ในมุณฑ-นิคมนั้น มีบุตร ๒ คน คือมหาสุมนะ จูฬสุมนะ, ในบุตร ๒ คนนั้น สุมนเศรษฐี เกิดเป็นจูฬสุมน;" ก็แลครั้งเห็นแล้ว คิดว่า "เมื่อเราไปในที่นั้น, อุปการะจะมีหรือไม่มีหนอ ?" ท่านใคร่ครวญอยู่ได้เห็นเหตุนี้ว่า "เมื่อเราไปในที่นั้น, จูฬสุมนะนั้นมีอายุ ๗ ขวบเท่านั้นจักออกบวช, และจักบรรลุพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง:" ก็แลท่านครั้นเห็นแล้ว เมื่อภายในกาลฝนใกล้เข้ามา จึงไปทางอากาศลงที่ประตูบ้าน. ส่วนมหามุณฑอุบาสก เป็นผู้คุ้นเคยของพระเถระแม้ในกาลก่อนเหมือนกัน. เขาเห็นพระเถระครองจีวรในเวลาบิณฑ-บาต จึงกล่าวกะมหาสุมนะผู้บุตรว่า "พ่อ พระผู้เป็นเจ้าอนุรุทธ-เถระของเรามาแล้ว; เจ้าจงไปรับบาตรของท่านให้ทันเวลาที่ใคร ๆ คนอื่นอังไม่รับบาตรของท่านไป; พ่อจักให้เขาปูอาสนะไว้." มหาสุมนะได้ทำอย่างนั้นแล้ว. อุบาสก อังคาพระเถระภายในเรือน

โดยเคารพแล้ว รับปฏิญญาเพื่อต้องการแก่การอยู่ (จำพรรษา) ตลอดไตรมาส. พระเถระรับนิมนต์แล้ว.

ครั้งนั้น อุบาสก ปฏิบัติพระเถระนั้นตลอดไตรมาส เป็นเหมือนปฏิบัติอยู่วันเดียว ในวันมหาปวารณา จึงนำไตรจีวรและอาหารวัตถุมีน้ำอ้อย น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว วางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ เรียนว่า "ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับเถิด ขอรับ."

[ไม่รับวัตถุกลับได้สามเณร]

พระเถระ. อย่าเลย อุบาสก ความต้องการด้วยวัตถุนี้ของฉัน ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ นี่ชื่อว่า วัสสาวาสิกลาภ (คือลาภอันเกิดแก่ผู้อยู่จำพรรษา), ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับวัตถุนั้นไว้เถิด.

พระเถระ. ช่างเถิด อุบาสก.

อุบาสก. ท่านย่อมไม่รับเพื่ออะไร ? ขอรับ.

พระเถระ. แม้สามเณรผู้เป็นกับปิยการก ในสำนักของฉันก็ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น มหาสุมนผู้เป็นบุตรของกระผม จักเป็นสามเณร.

พระเถระ. อุบาสกความต้องการด้วยมหาสุมน ของฉัน ก็ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าจงให้จูฬสุมนบวชเถิด.

พระเถระ. รับว่า "ดีละ" แล้วให้จูฬสุมนบวช. จูฬสุมนนั้นบรรลุพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง.

พระเถระ อยู่ในที่นั้นกับจูฬสุมนสามเณรนั้นประมาณกึ่งเดือน แล้วลาพวกญาติของเธอว่า "พวกฉันจักเฝ้าพระศาสดา" ดังนี้แล้ว ไปทางอากาศ ลงที่กระท่อมอันตั้งอยู่ในป่า ในหิมวันตประเทศ.

[พระเถระปรารภความเพียรเสมอ]

ก็พระเถระ แม้ตามปกติเป็นผู้ปรารภความเพียร, เมื่อท่านกำลังจงกรมอยู่ในที่นั้น ในคืนแรกและในคืนต่อมา ลมในท้องตั้งขึ้นแล้ว.

ครั้งนั้น สามเณร เห็นท่านลำบาก จึงเรียนถามว่า "ท่านขอรับ โรคอะไร ? ย่อมเสียดแทงท่าน."

พระเถระ. ลมเสียดท้องเกิดขึ้นแก่ฉันแล้ว.

สามเณร. แม้ในกาลอื่น ลมเสียดท้องเคยเกิดขึ้นหรือ ขอรับ.

พระเถระ. เออ ผู้มีอายุ.

สามเณร. ความสบาย ย่อมมีด้วยอะไรเล่า ? ขอรับ.

พระเถระ. เมื่อฉันได้น้ำดื่มจากสระอโนดาด, ความสบายย่อมมีผู้มีอายุ.

สามเณร. ท่านขอรับ ถ้ากระนั้น กระผมจะนำมา (ถวาย).

พระเถระ. เธอจักอาจ (นำมา) หรือ ? สามเณร.

สามเณร. อาจอยู่ ขอรับ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น นาคราชชื่อปันนกะ ในสระอโนดาต ย่อมรู้จักฉัน, เธอจงบอกแก่นาคราชนั้น แล้วนำขวดน้ำดื่มขวดหนึ่งมาเพื่อประโยชน์แก่การประกอบยาเถิด.

เธอรับว่า "ดีละ" แล้วไหว้พระอุปัชฌายะ เหาะขึ้นสู่เวหาส

ได้ไปตลอดที่ ๕๐๐ โยชน์แล้ว.

[สามเณรต่อสู้กับพระยานาค]

ก็ในวันนั้น นาคราชมีนาคนักฟ้อนแวดล้อมแล้ว ปรารถนาจะเล่นน้ำ. นาคราชนั้น พอได้เห็นสามเณรผู้ไปอยู่เท่านั้น ก็โกรธคิดเห็นว่า "สมณะโล้นนี้ เที่ยวโปรยฝุ่นที่เท้าของตนลงบนกระหม่อมของเรา, สมณะโล้นนี้ จักเป็นผู้มาแล้วเพื่อต้องการน้ำดื่มในสระอโนดาด, บัดนี้ เราจะไม่ให้น้ำดื่มแก่เธอ" ดังนี้แล้ว นอนปิดสระอโนดาดซึ่งมีประมาณถึง ๕๐ โยชน์ด้วยพังพาน ดุจบุคคลปิดหม้อข้าวด้วยถาดใหญ่ฉะนั้น.

สามเณร พอแลดูอาการของนาคราชแล้ว ก็ทราบว่า "นาคราชนี้โกรธแล้ว" จึงกล่าวคาถานี้ว่า:-

"นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่าน
จงฟัง (คำ) ของข้าพเจ้าเถิด, จงให้หม้อ
น้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วเพื่อ
ประโยชน์แก่น้ำสำหรับประกอบยา."

นาคราชฟังคาถานั้นแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า:-

"แม้น้ำใหญ่ชื่อคงคา ณ เบื้องทิศบูรพา ย่อม
ไหลไปสู่มหาสมุทร, ท่านจงนำเอาน้ำดื่ม
จากแม่น้ำคงคานั้นไปเถิด."

สามเณร ฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า "พระยานาคนี้จักไม่ให้ตามความปรารถนาของตน, เราจักทำพลการให้มันรู้อานุภาพใหญ่ จักข่ม

พระยานาคนี้แล้ว จึงจักนำน้ำดื่มไป" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "มหาราช พระอุปัชฌายะให้ข้าพเจ้านำน้ำดื่มมาจากสระอโนดาดเท่านั้น, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงจักนำน้ำดื่มน้ำอย่างเดียวไป, ท่านจงหลีกไปเสีย อย่าห้ามข้าพเจ้าเลย" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า:-

"ข้าพเจ้าจักนำน้ำดื่มไปจากสระอโนดาดนี้เท่า
นั้น, ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความต้องการด้วยน้ำดื่มนี้เท่า
นั้น, ถ้าเรี่ยวแรงและกำลังมีอยู่ไซร้, นาคราช
ท่านจงขัดขางไว้เถิด."

ครั้งนั้น พระยานาคกล่าวกะเธอว่า :-

สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชาย
ไซร้, ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน, เชิญท่าน
นำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด."

ลำดับนั้น สามเณร ตอบกะพระยานาคนั้นว่า "มหาราช ข้าพเจ้าจักนำไปอย่างนั้น, เมื่อพระยานาคพูดว่า "เมื่อท่านสามารถ ก็จงนำไปเถิด" รับปฏิญญาถึง ๓ ครั้งว่า "ถ้ากระนั้น ท่านจงรู้ด้วยดีเถิด" แล้วคิดว่า "การที่เราแสดงอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว จึงนำน้ำไป สมควรอยู่" ได้ไปสู่สำนักของพวกอากาสัฏฐกเทพดาก่อน. เทพดาเหล่านั้นมาไหว้แล้ว กล่าวว่า "อะไรกัน ? ขอรับ" แล้วพากันยืนอยู่.

สามเณร กล่าวว่า "สงครามของข้าพเจ้ากับปันนกนาคราช จักมี ที่หลังสระอโนดาดนี่, พวกท่านจงไปในที่นั้นแล้ว ดูความชนะ

และความแพ้." สามเณรนั้น เข้าไปหาท้าวโลกบาลทั้ง ๔ แล้วท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันดุสิต ท้าวสุนิมมิต และท้าวสวัตตี แล้วบอกเนื้อความนั้นโดยทำนองนั้นแล. ต่อแต่นั้น สามเณรไปโดยลำดับจนถึงพรหมโลก อันพรหมทั้งหลายในที่นั้น ๆ ผู้มาไหว้แล้วยืนอยู่ถามว่า "อะไรกัน ? ขอรับ" จึงแจ้งเนื้อความนั้น.

สามเณรนั้น เที่ยวไปบอกในที่ทุกแห่ง ๆ โดยครู่เดียวเท่านั้น เว้นเสียแต่อสัญญีสัตว์และอรูปพรหม ด้วยอาการอย่างนี้.

ถึงเทพดาทุก ๆ จำพวก ฟังคำของเธอแล้ว ประชุมกันเต็มอากาศ ไม่มีที่ว่าง ที่หลังสระอโนดาด ดุจจุรณ์แห่งขนมที่บุคคลใส่ไว้ในทะนานฉะนั้น.

[สามเณรเชิญเทพดามาดูการรบ]

เมื่อหมู่เทพดาประชุมกันแล้ว, สามเณรยืน ณ อากาศ กล่าวกะพระยานาคว่า :-

"นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟัง
คำของข้าพเจ้า ท่านจงให้หม้อน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าเป็นผู้มาเพื่อต้องการน้ำประกอบยา."

ทีนั้น นาคกล่าวกะเธอว่า:-

"สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูก
ผู้ชายไซร้, ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน,
ท่านจงนำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด."

สามเณรนั้น รับคำปฏิญญาของนาคราชถึง ๓ ครั้งแล้ว ยืน ณ อากาศ

นั้นเอง นิรมิตอัตภาพเป็นพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์ แล้วลงจากอากาศ เหยียบที่พังพานของพระยานาค กดให้หน้าคว่ำลงแล้ว. ในทันทีนั้นเอง เมื่อสามเณร พอสักว่าเหยียบพังพานของพระยานาคเท่านั้น แผ่นพังพานได้หดเข้าประมาณเท่าทัพพี ดุจหนังสดอันบุรุษผู้มีกำลังเหยียบแล้วฉะนั้น. ในที่ซึ่งพ้นจากพันพานของพระยานาคออกมา สายน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้นแล้ว. สามเณรยังขวดน้ำดื่มให้เต็ม ณ อากาศนั้นเอง. หมู่เทพได้ให้สาธุการแล้ว

[พระยานาคแพ้สามเณร]

นาคราชละอาย โกรธต่อสามเณรแล้ว. นัยน์ตาทั้ง ๒ ของนาคราชนั้นได้มีสีดุจดอกชะบา. พระยานาคนั้น คิดว่า "สมณะโล้นนี้ให้หมู่เทพประชุมกันแล้ว ถือเอาน้ำดื่ม ยังเราให้ละอายแล้ว, เราจะจับเธอ สอดมือเข้าในปากแล้ว ขยี้เนื้อในหทัยของเธอเสีย, หรือจะจับเธอที่เท้า แล้วข้างไปฟากแม่น้ำข้างโน้น" ดังนี้แล้วติดตามไปโดยเร็ว. แม้ติดตามไปอยู่ ก็ไม่สามารถจะทันสามเณรได้เลย.

สามเณรมาแล้ว วางน้ำดื่มไว้ในมือพระอุปัชฌายะ เรียนว่า "ขอท่านจงดื่มเถิด ขอรับ"

[พระยานาคพูดเท็จแต่สามเณรไม่พูดเท็จ]

แม้พระยานาค ก็มาข้างหลัง กล่าวว่า "ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ สามเณรถือเอาน้ำซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ได้ให้เลยมา, ขอท่านจงอย่าดื่ม"

พระเถระ. ถามว่า "นัยว่า อย่างไรนั้นหรือ ? สามเณร.

สามเณร. ขอนิมนต์ท่านดื่มเถิด ขอรับ, น้ำดื่มอันพระยานาคนี้

ให้แล้ว กระผมจึงนำมา.

พระเถระ ทราบว่า "ขึ้นชื่อว่าการกล่าวคำเท็จของสามเณร ผู้เป็นขีณาสพ ย่อมไม่มี" จึงดื่มน้ำแล้ว. อาพาธของท่านสงบลง ในขณะนั้นเอง.

นาค กล่าวกะพระเถระอีกว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นผู้ อันสามเณรให้หมู่เทพทั้งหมดประชุมกันให้ละอายแล้ว ข้าพเจ้าจักผ่า หทัยของเธอ, หรือจักเธอที่เท้า และขว้างไปที่ฝั่งแม่น้ำข้างโน้น."

พระเถระ กล่าวว่า "มหาราช สามเณรมีอานุภาพมาก, ท่าน จักไปไม่สามารถเพื่อสู้รบรับสามเณรได้; ท่านจงให้สามเณรนั้น อดโทษ แล้วกลับไปเสียเถิด."

[พระยานาคของขมาสามเณร]

พระยานาคนั้น ย่อมรู้อานุภาพของสามเณรแม้เอง, แต่ติดตาม มาเพราะความละอาย.

ลำดับนั้น พระยานาค ให้สามเณรนั้นอดโทษตามคำของพระ เถระ ทำความชอบพอกันฉันมิตรกับเธอ จึงกล่าวว่า "จำเดิมแต่ กาลนี้ เมื่อความต้องการด้วยน้ำในสระอโนดาดมีอยู่, กิจด้วยการ มาแห่งพระผู้เป็นเจ้า ย่อมไม่มี พระผู้เป็นเจ้าพึงส่ง (ข่าว) ไปถึง ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าเอง จักนำมาถวาย" ดังนี้แล้ว หลีกไป. แม้พระเถระ ก็พาสามเณรไปแล้ว.

พระศาสดา ทรงทราบความมาแห่งพระเถระแล้ว ประทับนั่ง ทอดพระเนตรการมาแห่งพระเถระบนปราสาทของมิคารมารดา. ถึง

พวกภิกษุก็เห็นพระเถระซึ่งกำลังมา ลุกขึ้นต้อนรับ รับบาตรและจีวร.

[พวกภิกษุล้อเลียนสามเณร]

ครั้งนั้น ภิกษุบางพวก จับสามเณรที่ศีรษะบ้าง ที่หูทั้ง ๒ บ้าง ที่แขนบ้าง พลางเขย่า กล่าวว่า "ไม่กระสันหรือ ? สามเณร." พระศาสดา ทอดพระเนตรเห็นกิริยาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า "กรรมของภิกษุเหล่านี้หยาบจริง, ภิกษุเหล่านี้ จับสามเณรเป็นดุจจับอสรพิษที่คอ, พวกเธอหารู้อานุภาพของสามเณรไม่ ; วันนี้ การที่เราทำคุณของสุมนสามเณรให้ปรากฏ สมควรอยู่." แม้พระเถระก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

[พระศาสดาทรงทำคุณของสามเณรให้ปรากฏ]

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับด้วยท่านแล้ว ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาว่า "อานนท์ เราเป็นผู้มีความประสงค์เพื่อจะล้างเท้าทั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอโนดาด เธอจงให้หม้อแก่พวกสามเณรแล้วให้นำน้ำมาเถิด." พระเถระ ให้สามเณรประมาณ ๕๐๐ ในวิหารประชุมกันแล้ว.

บรรดาสามเณรเหล่านั้น สุมนสามเณรได้เป็นผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด. พระเถระ กล่าวกะสามเณรผู้แก่กว่าสามเณรทั้งหมดว่า "สามเณร พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอโนดาด, เธอจงถือหม้อน้ำไปนำน้ำมาเถิด." สามเณรนั้นไม่ปรารถนา ด้วยกล่าวว่า "กระผมไม่สามารถ ขอรับ." พระเถระถามสามเณรทั้งหลายแม้ที่เหลือโดยลำดับ. แม้สามเณรเหล่านั้น ก็พูด

ปลีกตัวอย่างนั้นแล.

มีคำถามว่า "ก็บรรดาสามเณรเหล่านี้ สามเณรผู้เป็นขีณาสพไม่มีหรือ ?"

แก้ว่า "มีอยู่, แต่สามเณรเหล่านั้น ไม่ปรารถนา ด้วยคิดเห็นว่า 'พวงดอกไม้นี้ พระศาสดาไม่ทรงผูกไว้เพื่อพวกเรา พระองค์ทรงผูกไว้เพื่อสุมนสามเณรองค์เดียว. แต่พวกสามเณรผู้เป็นปุถุชนไม่ปรารถนา ก็เพราะความที่ตนเป็นผู้ไม่สามารถนั่นเอง."

ก็ในที่สุด เมื่อวาระถึงแก่สุมนสามเณรเข้า, พระเถระ กล่าวว่า "สามเณร พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอโนดาด, ได้ยินว่า เธอจงถือเอาหม้อไปตักน้ำมา" สุมนสามเณรนั้น เรียนว่า "เมื่อพระศาสดาทรงให้นำมา, กระผมจักนำมา" ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า "พระองค์ให้ข้าพระองค์นำน้ำมาจากสระอโนดาดหรือ ? พระเจ้าข้า" พระศาสดา ตรัสว่า 'อย่างนั้น สุมนะ."

สุมนสามเณรนั้น เอามือจับหม้อใหญ่ใบหนึ่ง ซึ่งจุน้ำได้ตั้ง ๖๐ หม้อ ในบรรดาหม้อสำหรับเสนาสนะ ซึ่งเลี่ยมดาดด้วยทองแท่ง อันนางวิสาขาให้สร้างไว้ หิ้วไป ด้วยคิดว่า "ความต้องการของเราด้วยหม้ออันเรายกขึ้นตั้งไว้บนจะงอยบ่านี้ ย่อมไม่มี" เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อหิมวันตประเทศ รีบไปแล้ว.

นาคราช เห็นสามาเณรซึ่งกำลังมาแต่ไกลเทียว จึงต้อนรับ แบกหม้อด้วยจะงอยบ่า กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า เมื่อผู้รับใช้เช่นข้าพเจ้ามีอยู่

เพราะอะไร พระผู้เป็นเจ้าจึงมาเสียเอง; เมื่อความต้องการน้ำมีอยู่, เหตุไร ? พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่ส่งเพียงข่าวสาส์นมา" ดังนี้แล้ว เอาหม้อตักน้ำแบกเอง กล่าวว่า "นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าล่วงหน้าไปก่อนเถิด ขอรับ, ข้าพเจ้าเอง จักนำไป." สามเณร กล่าวว่า "มหาราช ท่านจงหยุด, ข้าพเจ้าเอง เป็นผู้อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้มา" ดังนี้ ให้พระยานาคกลับแล้ว เอามือจับที่ขอบปากหม้อ เหาะมาทางอากาศ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงแลดูเธอซึ่งกำลังมา ตรัสเรียกพวกภิกษุมาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูการเยื้องกรายของสามเณร, เธอย่อมงดงามดุจพระยาหงส์ในอากาศฉะนั้น."

แม้สามเณรนั้น วางหม้อน้ำแล้ว ได้ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืนอยู่.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า "สุมนะ เธอมีอายุได้เท่าไร ?. สามเณร กราบทูลว่า "มีอายุ ๗ ขวบ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า "สุมนะ ถ้ากระนั้น ตั้งแต่วันนี้ เธอจงเป็นภิกษุเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ประทานทายัชชอุปสมบท.

ได้ยินว่า สามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ๒ รูปเท่านั้น ได้อุปสมบท คือสุมนสามเณรนี้รูป ๑ โสปากสามเณรรูป ๑. เมื่อสุมนสามเณรนั้นอุปสมบทแล้วอย่างนั้น พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมนี้ น่าอัศจรรย์: อนุภาพของสามเณรน้อย แม้เห็นปานนี้ก็มีได้, อานุภาพเห็นปานนี้ พวกเราไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่กาลนี้."

[สมบัติย่อมสำเร็จแก่เด็ก ๆ ได้]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?" เมื่อพวกเธอ กราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในศาสนาของเรา บุคคลแม้เป็นเด็ก ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้เหมือนกัน" เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ภิกษุใดแล ยังหนุ่ม พากเพียรอยู่ใน
พระพุทธศาสนา, ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้
ให้สว่างดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอก
(เมฆ) สว่างอยู่ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยุญฺชติ** ได้แก่ พากเพียร คือ พยายามอยู่.

บทว่า **ปภาเสติ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกต่างโดยขันธโลกเป็นต้น ให้สว่างได้ คือ ย่อมทำให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยอรหัตมรรคของตน ดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากเครื่องกำบังมีหมอกเป็นต้นฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เรื่องสุมนสามเณร จบ.

ภิกขุวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๕ จบ.

๒๖. พราหมณวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก* [๒๖๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ฉินฺท โสตํ ปรกฺกมฺม"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุรังเกียจวาทะของพราหมณ์]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีจิตเลื่อมใส เริ่มตั้งนิตยภัตรเพื่อภิกษุมีประมาณ ๑๖ รูปไว้ในเรือนของตน รับบาตรในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว กล่าวว่า "ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงมา, ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงนั่ง" เมื่อจะกล่าวคำอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็กล่าวคำประกอบเฉพาะด้วยวาทะว่าพระอรหันต์เท่านั้น. บรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกที่เป็นปุถุชน คิดกันว่า "พราหมณ์นี้ มีความสำคัญในพวกเราว่าเป็นพระอรหันต์" พวกที่เป็นพระขีณาสพ ก็คิดว่า "พราหมณ์นี้ ย่อมรู้ความที่พวกเราเป็นพระขีณาสพ," ภิกษุแม้ทั้งหมดนั้น ประพฤติรังเกียจอยู่อย่างนี้ จึงไม่ไปสู่เรือนของพราหมณ์นั้น. เขาเป็นผู้มีทุกข์เสียใจ คิดว่า "ทำไมหนอแล พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่มา" จึงไปยัง

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

วิหาร ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้น.

[ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่ยินดีต่อวาทะนั้น]

พระศาสดา ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั่นอย่างไร" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอยังยินดีวาทะว่า เป็นพระอรหันต์อยู่หรือ."

พวกภิกษุ. พวกข้าพระองค์ไม่ยินดี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น, คำนั่น เป็นคำกล่าวด้วยความเลื่อมใสของมนุษย์ทั้งหลาย, ภิกษุทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติในเพราะการกล่าวด้วยความเลื่อมใส; ก็แลอีกอย่างหนึ่ง ความรักใคร่ในพระอรหันต์ทั้งหลายของพราหมณ์ มีประมาณยิ่ง; เหตุนั้น แม้พวกเธอตัดกระแสตัณหาแล้วบรรลุพระอรหันต์นั่นแล ควร" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"พราหมณ์ ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา,
จงบรรเทากามทั้งหลายเสีย, ท่านรู้ความสิ้นไป
แห่งสังขารทั้งหลายแล้ว เป็นผู้รู้พระนิพพาน
อันอะไร ๆ ทำไม่ได้นะ พราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรกฺกมฺม** เป็นต้น ความว่า ขึ้นชื่อว่ากระแสตัณหา ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะตัดได้ด้วยความพยายามมีประมาณน้อย; เหตุนั้นท่านจงพยายามตัดกระแสนั้น ด้วยความบาก

บั่นอย่างใหญ่ซึ่งสัมปยุตด้วยญาณ คือ จงบรรเทา ได้แก่ จงขับไล่กามแม้ทั้ง ๒ เสียเถิด.

คำว่า **พฺราหฺมณ** นั้น เป็นคำร้องเรียกพระขีณาสพทั้งหลาย.

บทว่า **สงฺขารานํ** ความว่า รู้ความสิ้นไปแห่งขันธ์ ๕.

บทว่า **อกตญฺญู** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะเป็นผู้ชื่อว่าอกตัญญู เพราะรู้พระนิพพาน อันอะไร ๆ บรรดาโลกธาตุทั้งหลายมีทองคำเป็นต้น ทำไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก จบ.

๒. เรื่องภิกษุมากรูป* [๒๖๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมากรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยทา ทฺวเยสุ ธมฺเมสุ"** เป็นต้น.

[พระสารีบุตรทูลถามปัญหาเพื่อพวกภิกษุ]

ในวันหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ในทิศประมาณ ๓๐ รูป มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง. พระสารีบุตรเถระ เล็งเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ยืนอยู่เทียว ทูลถามปัญหานี้ว่า "พระเจ้าข้า ธรรมทั้งหลายที่พระองค์ตรัสเรียกว่า 'ธรรม ๒ ประการ ๆ ดังนี้; ธรรม ๒ ประการนี้เป็นไฉนหนอแล ?"

ทีนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า "สารีบุตร สมถะและวิปัสสนา เรียกว่าธรรม ๒ แล" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ในกาลใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรม ๒,
ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงของ
พราหมณ์ ผู้รู้อยู่ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยทา** เป็นต้น ความว่า ในกาลใด พระขีณาสพนี้ เป็นผู้ถึงฝั่ง ในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา อันตั้งอยู่โดยส่วน ๒ ด้วยอำนาจแห่งการถึงฝั่งคืออภิญญาเป็นต้น, ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งหลาย มีกิเลสเครื่องประกอบคือกามเป็นต้น

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ทั้งปวง ซึ่งสามารถเพื่อประกอบไว้ในวัฏฏะของพระขีณาสพนั้น ผู้รู้อยู่อย่างนี้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความสิ้นไป.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น แม้ทั้งหมด ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมากรูป จบ.

๓. เรื่องมาร* [๒๖๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺส ปารํ อปารํ วา"** เป็นต้น.

[มากปลอมตัวทูลถามเรื่องฝั่ง]

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง มารนั้น ปลอมเป็นบุรุษคนใดคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามว่า "พรเจ้าข้า สถานที่อันพระองค์ตรัสว่า 'ฝั่ง ๆ;' อะไรหนอแล ? ที่ชื่อว่าฝั่งนั้น."

พระศาสดาทรงทราบว่า "นี้เป็นมาร" จึงตรัสว่า "มารผู้มีบาป ประโยชน์อะไรของท่านด้วยฝั่ง, ฝั่งนั้น อันผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย พึงถึง" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ฝั่งก็ดี ที่มิใช่ฝั่งก็ดี ฝั่งและที่มิใช่ฝั่งก็ดี ไม่มี
แก่ผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีความกระวนกระวาย
ไปปราศแล้ว ผู้พราก (จากกิเลส) ได้แล้วว่า
เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

อายตนะอันเป็นไปในภายใน ๖ ชื่อว่า ปารํ ในพระคาถานั้น. อายตนะอันมี ณ ภายนอก ๖ ชื่อว่า อปารํ. อายตนะทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่า ปาราปารํ.

บทว่า **น วิชฺชติ** ความว่า ฝั่งและที่มิใช่ฝั่งทั้งหมดนั่น ไม่มี

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

แก่ผู้ใด เพราะความไม่มีการยึดถือว่า 'เรา' หรือว่า "ของเรา," เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า มีความกระวนกระวายไปปราศแล้ว เพราะอันไปปราศ แห่งความกระวนกระวายคือกิเลสทั้งหลาย ผู้พรากจากกิเลสทั้งปวงได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง* [๒๖๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ฌายึ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ทูลถามเรื่องพราหมณ์กะพระศาสดา]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น คิดว่า "พระศาสดา ตรัสเรียกสาวกของพระองค์ว่า 'พราหมณ์,' ส่วนเรา เป็นพราหมณ์โดยชาติและโคตร, การที่พระองค์จะตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ควร." เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้นแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า "เรามิได้เรียกบุคคลว่า 'พราหมณ์ด้วยเหตุสักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกบุคคลผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุดนั่นเท่านั้น (ว่าเป็นพราหมณ์)" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากธุลี
อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันกระทำแล้ว หาอาสวะ
มิได้ บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็น
พราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฌายึ** เป็นต้น ความว่า เราเรียกบุคคลผู้เพ่งอยู่ด้วยฌาน ๒ อย่าง ผู้ปราศจากธุลี ด้วยธุลีคือกาม อยู่แต่

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ผู้เดียวในป่า ชื่อว่าผู้มีกิจอันกระทำแล้ว เพราะกิจ ๑๖ อย่าง*อันตน ทำด้วยมรรค ๔ แล้ว ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะไม่มีอาสวะทั้งหลาย บรรลุประโยชน์อันสูงสุด คือพระอรหัตแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑. ทุกข์ มีกิจ ๔:- ปีฬนตฺถ ในอรรถว่าเบียดเบียน ๑. สงฺขตตฺถ ในอรรถว่าปัจจัยประชุมแต่ง ๑. สนฺตาปนตฺถ ในอรรถว่าเร่าร้อน ๑. วิปริณามตฺถ ในอรรถว่าแปรปรวน ๑.

สมุทัย มีกิจ ๔:- อายุหนตฺถ ในอรรถว่าทำให้เกิดกองทุกข์ ๑. นิทานตฺถ ในอรรถว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ ๑. สงฺโยคตฺถ ในอรรถว่าประกอบไว้ด้วยสังสารทุกข์ ๑. ปลิโพธนตฺถ ในอรรถว่าขังอยู่ในเรือนจำคือสังสารทุกข์ ๑.

นิโรธ มีกิจ ๔:- นิสฺสรณตฺถ ในอรรถว่าออกจากอุปธิ ๑. วิเวกตฺถ ในอรรถว่าสงัดจากหมู่คือกิเลส ๑. อสงฺขตตฺถ ในอรรถว่าปัจจัยประชุมแต่งไม่ได้ ๑. อมตตฺถ ในอรรถว่าเป็นอมตรส (ไม่รู้จักตาย) ๑.

มรรค มีกิจ ๔:- นิยฺยานตฺถ ในอรรถว่าออกจากสงสาร ๑. เหตฺวตฺถ ในอรรถว่าเป็นเหตุแห่งพระนิพพาน ๑. ทสฺสนตฺถ ในอรรถว่าเห็นพระนิพพาน ๑. อธิปเตยฺยตฺถ ในอรรถว่าเป็นอธิบดีในอันเห็นพระนิพพาน ๑.

๕. เรื่องพระอานนทเถระ* [๒๖๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในปราสาทของอุบาสิกาชื่อมิคารมารดา ทรงปรารภพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ"** เป็นต้น.

[รัศมีของวัตถุ ๕ อย่างต่างกัน]

ได้ยินว่า ในวันมหาปวารณา พระเจ้าปเสนทิโกสล ทรงประดับเครื่องราชอิสสริยากรณ์ครบถ้วน ทรงถือเอาวัตถุทั้งหลายมีของหอมเป็นต้น ได้เสด็จไปยังวิหารแล้ว.

ในขณะนั้น พระกาฬุทายีเถระ นั่งเข้าฌานอยู่ที่ท้ายบริษัท. ก็คำว่า 'กาฬุทายีเถระ' นั่น เป็นชื่อของท่านเอง. สรีระ (ของท่าน) มีสีเพียงดังทองคำ. ก็ในขณะนั้น พระจันทร์กำลังขึ้น, พระอาทิตย์กำลังอัสดงคต.

พระอานนทเถระ แลดูรัศมีของพระอาทิตย์ซึ่งกำลังอัสดงคตและของพระจันทร์ซึ่งกำลังขึ้น แล้วมองดูพระสรีโรภาสของพระราชา สรีโรภาสของพระเถระ และพระสรีโรภาสของพระคถาคต. ในท่านเหล่านั้น พระศาสดา ย่อมไพโรจน์ล่วงรัศมีทั้งปวง. พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ในวันนี้ เมื่อข้าพระองค์แลดูรัศมีเหล่านี้อยู่, พระรัศมีของพระองค์เท่านั้นข้าพระองค์ชอบใจ, เพราะว่า พระสรีระของพระองค์ ย่อมไพโรจน์ล่วงรัศมีทั้งปวง."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า "อานนท์ ธรรมดาพระอาทิตย์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางวัน, พระจันทร์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน, พระราชา ย่อมรุ่งเรือนในเวลาประดับแล้วเท่านั้น, พระขีณาสพ ละความระคนด้วยหมู่แล้ว ย่อมรุ่งเรืองในภายในสมาบัติท่านั้น, ส่วนพระพุทธเจ้า ย่อมรุ่งเรือนด้วยเดช ๕ อย่าง ทั้งในกาลคืนทั้งในกลางวัน" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"พระอาทิตย์ ย่อมส่องแสงในกลางวัน, พระ
จันทร์ ย่อมรุ่งเรืองในกาลคืน, กษัตริย์ ทรง
เครื่องรบแล้ว ย่อมรุ่งเรือน, พราหมณ์ผู้มีความ
เพ่ง ย่อมรุ่งเรือง, ส่วนพระพุทธเจ้า ย่อม
รุ่งเรืองด้วยเดช ตลอดกลางวันและกลางคืน."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ทิวา ตปติ** ความว่า พระอาทิตย์ ย่อมรุ่งเรืองเฉพาะในกลางวัน, แต่แม้ทางที่พระอาทิตย์นั้นไปในกลางคืน หาปรากฏไม่.

บทว่า **จนฺทิมา** ความว่า แม้พระจันทร์ ที่พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ก็รุ่งเรืองเฉพาะในกลางคืน, หารุ่งเรืองในกลางวันไม่.

บทว่า **สนฺนทฺโธ** ความว่า พระราชาผู้ทรงประดับด้วยเครื่องอสสริยาภรณ์ทั้งปวงอันวิจิตรด้วยทองและแก้วมณี อันเสนามีองค์ ๔[๑] แวดล้อมแล้วเท่านั้น ย่อมรุ่งเรือง, ท้าวเธอประทับอยู่ด้วยเพศอัน

๑. พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า.

บุคคลไม่รู้ (ปลอมเพศ) หารุ่งเรืองไม่.

บทว่า **ฌายี** ความว่า ฝ่ายพระขีณาสพ เปลื้องหมู่แล้ว เพ่งอยู่เทียว ชื่อว่าย่อมรุ่งเรือง.

บทว่า **เตชสา** ความว่า ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงครองงำเดชแห่งการทุศีลด้วยเดชแห่งศีล เดชแห่งคุณอันชั่ว ด้วยเดชแห่งคุณ เดชแห่งปัญญาทรามด้วยเดชแห่งปัญญา เดชแห่งสิ่งมิใช้บุญด้วยเดชแห่งบุญ เดชแห่งอธรรมด้วยเดชแห่งธรรม ย่อมรุ่งเรืองด้วยเดช ๕ อย่างนี้ตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอานนทเถระ จบ.

๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง* [๒๖๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"พาหิตปาโป"** เป็นต้น.

[พราหมณ์บวชนอกพระพุทธศาสนา]

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่ง บวชแล้ว ด้วยการบวชในภายนอก (พระศาสนา) คิดว่า "พระสมณโคดม เรียกสาวกของพระองค์ว่า 'บรรพชิต', ส่วนเราก็เป็นบรรพชิต, การที่พระองค์เรียกเราอย่างนั้นบ้าง ก็ควร" แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั่น

พระศาสดา ตรัสว่า "เราหาเรียกว่า 'บรรพชิต' ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่, ส่วนบุคคลผู้ชื่อว่าเป็นบรรพชิต เพราะความที่มลทินคือกิเลสทั้งหลายอันตนเว้นได้ขาด" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"บุคคลมีบาปอันลอยแล้วแล เราเรียกว่า
'พราหมณ์,' บุคคลที่เราเรียกว่า 'สมณะ'
เพราะความประพฤติเรียบร้อย, บุคคลขับไล่
มลทินของตนอยู่ เพราะเหตุนั้น เราเรียกว่า
'บรรพชิต."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมจริยาย** คือ เพราะความประพฤติระงับซึ่งอกุศลธรรมทั้งปวง.

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'พราหมณ์' เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว, บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'สมณะ' เพราะความประพฤติสงบซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลาย; เหตุนั้น ผู้ใด ประพฤติขับไล่ คือ ขจัดมลทินมีราคะเป็นต้นของตนอยู่, แม้ผู้นั้น พระศาสดาก็ตรัสเรียกว่า 'บรรพชิต' เพราะการขับไล่นั้น.

ในกาลจบเทศนา บรรพชิตนั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๒๗๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น พฺราหฺมณสฺส"** เป็นต้น.

[พระเถระถูกพราหมณ์ตี]

ได้ยินว่า มนุษย์เป็นอันมาก ในที่แห่งหนึ่ง กล่าวคุณกถาของพระเถระว่า "น่าชม พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ประกอบแล้วด้วยกำลังคือขันติ, เมื่อชนเหล่าอื่น ด่าอยู่ก็ตาม ประหารอยู่ก็ตาม แม้เหตุสักว่าความโกรธ ย่อมไม่มี."

ครั้งนั้น พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิคนหนึ่ง ถามว่า "ใครนั่น ไม่โกรธ"

พวกมนุษย์. พระเถระของพวกฉัน.

พราหมณ์. บุคคลผู้ยั่วให้ท่านโกรธ จักไม่มีกระมัง ?

พวกมนุษย์. พราหมณ์ ข้อนั้น หามีไม่.

พราหมณ์. ถ้าเช่นนั้น เราจักยั่วให้ท่านโกรธ.

พวกมนุษย์. ถ้าท่านสามารถไซร้, ก็จงยั่วให้พระเถระโกรธเถิด.

พราหมณ์นั้น คิดว่า "เอาละ, เราจักรู้กิจที่ควรทำ" ดังนี้แล้ว เห็นพระเถระเข้าไปเพื่อภิกษา จึงเดินไปโดยส่วนข้างหลัง ได้ให้การประหารด้วยฝ่ามืออย่างแรงที่กลางหลัง.

พระเถระ มิได้คำนึงถึงเลยว่า "นี่ชื่ออะไรกัน" เดินไปแล้ว. ความเร่าร้อน เกิดขึ้นทั่วสรีระของพราหมณ์. เขาตกลงใจว่า "แหม

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

พระผู้เป็นเจ้าสมบูรณ์ด้วยคุณ" ดังนี้แล้ว หมอบลงแทบเท้าของพระเถระ เรียนว่า "ขอท่านจงอดโทษแก่กระผมเถิด ขอรับ" เมื่อพระเถระ กล่าวว่า "นี่อะไรกัน ?" จึงเรียนว่า "กระผมประหารท่านเพื่อประสงค์จะทดลองดู."

พระเถระ กล่าวว่า "ช่างเถิด, เราอดโทษให้ท่าน." พราหมณ์จึงเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านอดโทษให้กระผมไซร้, ก็ขอจงนั่งรับภิกษุในเรือนของกระผมเถิด" ดังนี้แล้ว ได้รับบาตรของพระเถระ. ฝ่ายพระเถระ ได้ให้บาตรแล้ว. พราหมณ์ นำพระเถระไปเรือนอังคาสแล้ว.

พวกมนุษย์ โกรธแล้ว ต่างก็คิดว่า "พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราผู้หาโทษมิได้ ถูกพราหมณ์นี้ประหารแล้ว, ความพ้นแม้จากท่อนไม้ไม่มีแก่พราหมณ์นั้น, พวกเราจักฆ่ามันเสียในที่นี้แหละ" ดังนี้แล้ว มีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นในมือ ได้ยินซุ่มอยู่ที่ประตูเรือนของพราหมณ์.

พระเถระ ลุกขึ้นเดินไปอยู่ ได้ให้บาตรในมือของพราหมณ์.

พวกมนุษย์ เห็นพราหมณ์นั้นเดินไปกับพระเถระ จึงเรียนว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงรับบาตรของท่านแล้วให้พราหมณ์กลับเสีย" พระเถระ กล่าวว่า "นี่เรื่องอะไรกัน ? อุบาสก."

พวกมนุษย์. พราหมณ์ประหารท่าน, พวกกระผมจักรู้กิจที่ควรทำแก่เขา.

พระเถระ. ก็ท่านถูกพราหมณ์นี้ประหารหรือ, หรือเราถูก ?

พวกมนุษย์. ท่านถูก ขอรับ.

พระเถระ กล่าวว่า "พราหมณ์นั่นประหารเราแล้ว (แต่) ได้ขอขมาแล้ว, พวกท่านจงไปกันเถิด" ส่งพวกมนุษย์ไปแล้ว ให้พราหมณ์กลับ ได้ไปสู่วิหารนั่นเทียว.

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า "นี่ชื่ออย่างไร ? พระสารีบุตรเถระถูกพราหมณ์ใดประหารแล้ว ยังนั่งรับภิกษุในเรือนของพราหมณ์นั้นนั่นแหละ มาแล้ว; จำเดิมแต่กาลที่พระเถระถูกพราหมณ์นั้นประหารแล้ว ต่อไปนี้ เขาจักไม่ละอายต่อใคร ๆ, จักเที่ยวตีภิกษุทั้งหลายที่เหลือ."

[พราหมณ์ไม่ควรประหารพราหมณ์]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยถ้อยคำชื่อนี้" แล้ว, ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อว่าประหารพราหมณ์ ย่อมไม่มี, แต่พราหมณ์ผู้สมณะจักเป็นผู้ถูกพราหมณ์คฤหัสถ์ประหารได้; ขึ้นชื่อว่าความโกรธนั่นย่อมถึงความถอนขึ้นได้ ด้วยอนาคามิมรรค" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

"พราหมณ์ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์, ไม่ควรจอง (เวร) แก่เขา, น่าติเตียนพราหมณ์ผู้ประหารพราหมณ์, น่าติเตียนพราหมณ์ผู้จอง (เวร) ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ประหารนั้น. ความ

เกียดกันใจ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายใด, ความเกียดกันนั่น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อยแก่พราหมณ์, ใจอันสัมปยุตด้วยความเบียดเบียน ย่อมกลับได้จาวัตถุใด ๆ, ความทุกข์ ย่อมสงบได้เพราะวัตถุนั้น ๆ นั่นแล."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปหเรยฺย** ความว่า พราหมณ์ผู้ขีณาสพ รู้อยู่ว่า "เราเป็น (พระขีณาสพ)" ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์ขีณาสพ หรือพราหมณ์อื่น.

สองบทว่า **นาสฺส มุญฺเจถ** ความว่า พราหมณ์ขีณาสพแม้นั้น ถูกเขาประหารแล้ว ไม่ควรจองเวรแก่เขาผู้ประหารแล้วยืนอยู่, คือไม่ควรทำความโกรธในพราหมณ์นั้น.

บทว่า **ธิ พฺราหฺมณสฺส** ความว่า เราย่อมติเตียนพราหมณ์ผู้ประหารพราหมณ์ขีณาสพ.

บทว่า **ตโต ธิ** ความว่า ก็ผู้ใด ประหารตอบซึ่งเขาผู้ประหารอยู่ ชื่อว่า ย่อมจองเวรในเบื้องบนของเขา, เราติเตียนผู้จองเวรนั้นแม้กว่าผู้ประหารนั้นทีเดียว.

สองบทว่า **เอตทกิญฺจิ เสยฺโย** ความว่า การไม่ด่าตอบซึ่งบุคคลผู้ด่าอยู่ หรือการไม่ประหารตอบซึ่งบุคคลผู้ประหารอยู่ ของพระขีณาสพใด, การไม่ด่าตอบหรือการไม่ประหารตอบนั่น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่ใช่น้อย คือ ไม่เป็นความประเสริฐที่มีประมาณน้อย แก่

พราหมณ์ผู้เป็นขีณาสพนั้น, ที่แท้ ย่อมเป็นความประเสริฐอันมีประมาณยิ่งทีเดียว.

บาทพระคาถาว่ **ยทานิเสโธ มนโส มนโส ปิเยหิ** ความว่า ก็ความเกิดขึ้นแห่งความโกรธ ชื่อว่า อารมณ์เป็นที่รักแห่งใจ ของบุคคลผู้มักโกรธ, ก็บุคคลผู้มักโกรธนั่น จะผิดในมารดาบิดาก็ดี ในพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ดี ก็เพราะอารมณ์เป็นที่รักเหล่านั้น, เหตุนั้น ความเกียดกันใจจากอารมณ์อันเป็นที่รักเหล่านั้น คือ ความข่มขี่จิตอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยอำนาจความโกรธ ของบุคคลผู้มักโกรธนั้นใด, ความเกียดกันนั่น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อย.

ในอันสัมปยุตด้วยความโกรธ ชื่อว่า หึสมโน, ใจอันสัมปยุตด้วยความโกรธของเขานั้น เมื่อถึงความถอนขึ้นด้วยอนาคามิมรรค ชื่อว่าย่อมกลับได้จากวัตถุใด ๆ.

สองบทว่า **ตโต ตโต** ความว่า วัฏฏทุกข์แม้ทั้งสิ้น ย่อมกลับได้เพราะวัตถุนั้น ๆ นั่นแหละ.

๑. มติของข้าพเจ้าทั้งหลายว่า 'บาทพระคาถาว่า น พฺราหฺมสฺเสตทกิญฺจิ เสยฺโย ความว่า ธรรมอันเกิดขึ้นในจิตทั้งหลาย เป็นฝ่ายปฏิฆะ ขอว่า ธรรมเป็นที่รักแห่งใจในพระคาถานี้ ก็พราหมณ์ ย่อมปรารถนาเพื่อจะจองเวรตอบ ด้วยสามารถแห่งธรรมอันเป็นที่รักเหล่านั้น. การไม่เกียดกันไม่ข่มใจจากธรรมอันเป็นที่รักเหล่านั้น. เป็นความประเสริฐนิดหน่อยหามิได้ คือ ไม่ประเสริฐมีประมาณยิ่ง, แต่กลับส่งเสริมสมรรถภาพเพื่อจะจองเวรตอบแก่พวกคนพาล. บทว่า ยํ เป็นกริยาปรามาสน์.'

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี* [๒๗๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมหาปชาบดีโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺส กาเยน"** เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงบัญญัติครุธรรม ๘]

ความพิสดารว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมกับบริวารรับครุธรรม ๘ ประการ[๑] อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้ว ในเมื่อเรื่องยังไม่เกิดขึ้น เหมือนบุรุษผู้มีชาติมักประดับ รับพวกดอกสุรภีด้วยเศียรเกล้า ได้อุปสมบทแล้ว. อุปัชฌายะหรืออาจารย์อื่นของพระนางไม่มี. ภิกษุณีทั้งหลาย ปรารภพระเถรีผู้มีอุปสมบทอันได้แล้วอย่างนั้น โดยสมัยอื่น สนทนากันว่า "อาจารย์และอุปัชฌายะของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ย่อมไม่ปรากฏ, พระนางถือเอาผ้ากาสายะทั้งหลาย ด้วยมือของตนเอง."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุณีทั้งหลาย ประพฤติรังเกียจอยู่ ย่อมไม่ทำอุโบสถ ไม่ทำปวารณาร่วมกับพระนางเลย. ภิกษุณีทั้งหลายนั้น ไปกราบทูลเนื้อความนั้นแม้แต่พระตถาคตแล้ว.

* พระมหาชาลี ป.ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

๑. ภิกษุณีถึงมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ต้องกราบไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทในวันนั้น ๑. ต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสมีภิกษุ ๑. ต้องหวังต่อธรรมทั้ง ๒ คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ๑. ออกพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ต้องครุธรรมแล้ว พึงประพฤติปักขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ต้องแสวงหาอุปสมบทแก่นางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ สิ้น ๒ ปีแล้วในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ด่าแช่งภิกษุไม่ได้ ๑. ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุกล่าวสอนอย่างเดียว ๑. วิ. จุลฺล. ๗/๓๓๒.

[คนที่ควรเรียกว่าพราหมณ์]

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุณีเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ครุธรรม ๘ ประการ เราให้แล้วแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี, เราเองเป็นอาจารย์ เราเองเป็นอุปัชฌายะของพระนาง, ชื่อว่าความรังเกียจในพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้เว้นแล้วจากทุจริตทั้งหลายมีกายทุจริตเป็นต้น อันเธอทั้งหลายไม่ควรทำ" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ความชั่วทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลใด
ไม่มี, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้สำรวมแล้วโดย
ฐานะ ๓ ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

กรรมมีโทษ คือมีทุกข์เป็นกำไร อันยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย ชื่อว่า ทุกฺกฏํ ในพระคาถานั้น.

สองบทว่า **ตีหิ ฐาเนหิ** ความว่า เราเรียกบุคคลผู้มีทวารอันปิดแล้ว เพื่อต้องการห้ามความเข้าไปแห่งทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น โดยเหตุ ๓ มีกายเป็นต้นเหล่านั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี จบ.

๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๒๗๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระ-สารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยมฺหา ธมฺมํ วิชาเนยฺย"** เป็นต้น.

[พระสารีบุตรเคารพในพระอัสสชิผู้อาจารย์]

ได้ยินว่า ท่านพระสารีบุตรนั้น จำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล สดับว่า "พระเถระย่อมอยู่ในทิศใด" ก็ประคองอัญชลีไปทางทิศนั้น นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นแล.

ภิกษุทั้งหลาย กล่าวว่า "พระสารีบุตรเป็นมิจฉาทิฏฐิ ถึงวันนี้ก็เที่ยวนอบน้อมทิศทั้งหลายอยู่" ดังนี้แล้ว กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระตถาคต.

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสถามว่า "สารีบุตรนัยว่า เธอเที่ยวนอบน้อมทิศทั้งหลายอยู่ จริงหรือ ?" เมื่อพระเถระกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระองค์เท่านั้นย่อมทรงทราบความเป็นคืออันนอบน้อมหรือไม่นอบน้อมทิศทั้งหลาย ของข้าพระองค์" ดังนี้แล้ว, ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตร ย่อมไม่นอบน้อมทิศทั้งหลาย, แต่เพราะความที่เธอฟังธรรมจากสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล จึงนอบน้อมอาจารย์ของตน; เพราะว่า ภิกษุอาศัยอาจารย์

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ใด ย่อมรู้ธรรม, ภิกษุนั้น พึงนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมไฟอยู่ฉะนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว จากอาจารย์ใด, พึงนอบน้อม
อาจารย์นั้นโดยเคารพเหมือนพราหมณ์นอบน้อม
การบูชาเพลิงอยู่ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคฺคิหุตฺตํ ว** ความว่า บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระตถาคตประกาศแล้ว จากอาจารย์ใด, พึงนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงโดยเคารพ ด้วยการบำเรอด้วยดี และด้วยกิจทั้งหลายมีอัญชลีกรรมเป็นต้นฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๐. เรื่องชฏิลพราหมณ์* [๒๗๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชฏิลพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ชฏาหิ"** เป็นต้น.

[ชฏิลต้องการให้ตรัสเรียกตนว่าพราหมณ์]

ได้ยินว่า ชฏิลพราหมณ์นั้น คิดว่า "เราเกิดดีแล้วทั้งฝ่ายมารดาทั้งฝ่ายบิดา เกิดในตระกูลพราหมณ์, ถ้าพระสมณโคดมตรัสเรียกพระสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า 'พราหมณ์,' การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ก็ควร" ดังนี้แล้ว จึงไปยังสำนักพระศาสดาทูลถามเนื้อความนั้น.

[ลักษณะแห่งพราหมณ์]

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า "พราหมณ์ เราไม่เรียกว่า 'พราหมณ์' ด้วยเหตุสักว่าชฎา ไม่เรียกด้วยเหตุสักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกผู้มีสัจจะอันแทงตลอดแล้วเท่านั้นว่า "เป็นพราหมณ์" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ ด้วยชฎา ด้วย
โคตร ด้วยชาติ หามิได้, สัจจะและธรรมมีอยู่
ในผู้ใด ผู้นั้น เป็นผู้สะอาด และผู้นั้นเป็น
พราหมณ์."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สจฺจํ** เป็นต้น ความว่า สัจจญาณ อันแทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ อย่าง ด้วยอาการ ๑๖ แล้วตั้งอยู่ และ โลกุตตรธรรม ๙ มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้นเป็นผู้สะอาด และเป็น พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องชฎิลพราหมณ์ จบ.

๑๑. เรื่องกุหกพราหมณ์* [๒๗๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ทรงปรารภกุหก-พราหมณ์ ผู้มีวัตรดังค้างคาว คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"กินฺเต"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ลวงเอาสิ่งของ ๆ ชาวเมือง]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ขึ้นต้นกุ่มต้นหนึ่ง ใกล้ประตูพระนครเวสาลี เอาเท้าทั้ง ๒ เหนี่ยวกิ่งไม้ ห้อยหัวลงอยู่ กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงให้โคแดง ๑๐๐ แก่เรา จงให้กหาปณะทั้งหลายแก่เรา จงให้หญิงบำเรอแก่เรา, ถ้าท่านทั้งหลายจักไม่ให้, เราตกจากต้นกุ่มนี้ตายจักทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร. ในกาลเป็นที่เสด็จเข้าไปยังพระ-นครแม้ของพระตถาคต ผู้อันหมู่ภิกษุแวดล้อมแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว แม้ในกาลเป็นที่เสด็จออกไป ก็เห็นเขาห้อยอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายชาวพระนคร ต่างก็คิดว่า "พราหมณ์นี้ ห้อยอยู่อย่างนี้ตั้งแต่เช้า พึงตกลง (ตาย) ทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร" กลัวความล่มจมแห่งพระนคร จึงยอมรับว่า "พวกเราจะให้ของทุกอย่างที่พราหมณ์นั้นขอ" แล้วได้ให้. เขาได้ลงรับเอาสิ่งของทั้งปวงไป.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นเขาเที่ยวไปดุจแม่โค ใกล้อุปจารแห่งวิหาร

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

จำได้จึงถามว่า "พราหมณ์ ท่านได้สิ่งตามปรารถนาแล้วหรือ ?" ได้ฟังว่า "ขอรับ กระผมได้แล้ว" จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต ณ ภายในวิหาร.

[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของพราหมณ์]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์นั่น เป็นโจรหลอกลวงในกาลนี้เท่านั้น หามิได้, ถึงในกาลก่อน ก็เป็นโจรหลอกลวงแล้วเหมือนกัน; ก็บัดนี้ พราหมณ์นั่นย่อมหลอกลวงพาลชนได้, แต่ในกาลนั้น ไม่อาจเพื่อหลอกลวงบัณฑิตทั้งหลายได้" ดังนี้แล้ว อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

"ในอดีตกาล ดาบสหลอกลวงรูปหนึ่ง อาศัยกาสิกคามตำบลหนึ่ง ย่อมสำเร็จการอยู่. ตระกูลหนึ่งบำรุงเธอ คือ : ย่อมถวายส่วนหนึ่งแม้แก่เธอ จากของควรเคี้ยวและของควรบริโภคอันเกิดขึ้นแล้วในกลางวัน เหมือนให้แก่บุตรของตน, เก็บส่วนอันเกิดขึ้นในตอนเย็นไว้ถวายในวันที่ ๒.

ต่อมาวันหนึ่ง ตระกูลนั้นได้เนื้อเหี้ย (มา) ในเวลาเย็น แกงไว้เรียบร้อยแล้ว เก็บส่วนหนึ่งจากส่วนที่แกงนั้นไว้ ถวายแก่เธอในวันที่ ๒. ดาบสพอกินเนื้อแล้ว ถูกความอยากในรสผูกพันแล้ว ถามว่า "นั่นชื่อเนื้ออะไร ?" ได้ฟังว่า "เนื้อเหี้ย" ดังนี้แล้ว เที่ยวไปเพื่อภิกษา รับเอาเนยใสนมส้มและเครื่องเผ็ดร้อนเป็นต้น ไปยังบรรณศาลา แล้วเก็บไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ก็พระยาเหี้ย อยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ณ ที่ไม่ไกลแห่งบรรณ-

ศาลา. พระยาเหี้ยมาเพื่อไหว้พระดาบสตามกาลสมควร.

ก็ในวันนั้น ดาบสนั่น คิดว่า "เราจักฆ่าเหี้ยนั้น" ดังนั้นแล้ว ซ่อนท่อนไม้ไว้ นั่งทำทีเหมือนหลับอยู่ ณ ที่ใกล้จอมปลวกนั้น.

พระยาเหี้ย ออกจากจอมปลวกแล้ว มายังสำนักของเธอกำหนดอาการได้แล้ว จึงกลับจากที่นั้น ด้วยคิดว่า "วันนี้ เราไม่ชอบใจอาการของอาจารย์." ดาบสรู้ความกลับของเหี้ยนั้นแล้วขว้างท่อนไม้ไปเพื่อประสงค์จะฆ่าเหี้ยนั้น. ท่อนไม้พลาดไป. พระยาเหี้ยเข้าไปสู่จอมปลวกแล้ว โผล่ศีรษะออกมาจากจอมปลวกนั้นแล้วแลดูทางที่มากล่าวกะดาบสว่า :-

"ข้าพเจ้า สำคัญท่านผู้ไม่สำรวมว่าเป็นสมณะ
จึงเข้าไปหาแล้ว, ท่านนั้น ย่อมไม่เป็นสมณะ
โดยประการที่ท่านเอาไม้ประหารข้าพเจ้า; ท่าน
ผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไรด้วยด้วยชฎาทั้ง
หลายของท่าน, ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วย
หนังเนื้อชื่ออชินะ[๑]ของท่าน, ภายในของท่าน
รกรุงรัง ท่านย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก."

ครั้งนั้น ดาบส เพื่อจะล่อพระยาเหี้ยนั้น ด้วยของมีอยู่ของตน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า :-

"เหี้ย ท่านจงกลับมา จงบริโภคข้าวสุกแห่ง

๑. แปลกันมาอย่างนี้ แต่อชินะ คือหนังสัตว์ โดยเฉพาะหมายเอาหนังสัตว์จำพวกเนื้อกวาง ใช้เป็นบริขารของดาบส.

ข้าวสาลีทั้งหลาย, น้ำมันและเกลือของข้าพเจ้า
มีอยู่, ดีปลีของข้าพเจ้าก็มีเพียงพอ."

พระยาเหี้ยฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า "ท่านกล่าวโดยประการใด ๆ; ความที่ข้าพเจ้าประสงค์เพื่อหนีไปอย่างเดียว ย่อมมีโดยประการนั้น ๆ" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า:-

"ข้าพเจ้านั้น ยิ่งจักเข้าไปสู่จอมปลวกลึกตั้ง
๑๐๐ ชั่วบุรุษ, น้ำมันและเกลือของท่านจะเป็น
ประโยชน์อะไร ? ดีปลีก็ไม่เป็นประโยชน์เกื้อ
กูลแก่ข้าพเจ้า."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว กล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้ทำความสำคัญในท่านว่าเป็นสมณะสิ้นกาลประมาณเท่านี้, บัดนี้ ท่านขว้างท่อนไม้ไปเพราะความเป็นผู้ประสงค์จะประหารข้าพเจ้า, ท่านไม่เป็นสมณะแต่กาลที่ท่านขว้างท่อนไม้ไปแล้วทีเดียว, ประโยชน์อะไรด้วยชฎาทั้งหลายของบุคคลผู้ทรามปัญญาเช่นท่าน, ประโยชน์อะไรด้วยหนังเนื้อชื่ออชินะพร้อมทั้งกีบ, เพราะภายในของท่านรกรุงรัง, ท่านย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอกอย่างเดียวเท่านั้น."

พระศาสดา ครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "พราหมณ์นี้ ได้เป็นดาบสผู้หลอกลวงในกาลนั้น, ส่วนพระยาเหี้ย ได้เป็นเรานี่เอง" ดังนี้ แล้วทรงประมวลชาดก เมื่อจะทรงแสดงเหตุแห่งดาบสนั้นถูกเหี้ยตัวฉลาดข่มในกาลนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไรด้วยชฎา
ทั้งหลายของเธอ, ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำ
ด้วยหนังเนื้อชื่ออชินะของเธอ; ภายในของเธอ
รกรุงรัง, เธอย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **กินฺต ชฎาหิ** ความว่า ดูก่อนผู้ทรามปัญญา ประโยชน์อะไรด้วยชฎาเหล่านี้ แม้อันเธอเกล้าไว้ดีแล้ว และด้วยผ้าสาฎกที่ทำด้วยหนังเนื้อชื่ออชินะนี้ พร้อมทั้งกีบอันเธอนุ่งแล้ว ของเธอ.

บทว่า **อพฺภนฺตรํ** ความว่า ในภายในของเธอกรุงรังด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น, เธอย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก เหมือนคูถช้างคูถม้าเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอกอย่างเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุหกพราหมณ์ จบ.

๑๒. เรื่องนางกิสาโคตมี* [๒๗๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภนางกิสาโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปํสุกูลธรํ"** เป็นต้น.

[นางโคตมีเห็นท้าวสักกะ]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น ท้าวสักกะเข้าไปเฝ้าพระศาสดา พร้อมกับเทวบริษัท ในที่สุดแห่งปฐมยาม ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ทรงสดับธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ในขณะนั้น นางกิสาโคตมี คิดว่า "เราจักเฝ้าพระศาสาดา" เหาะมาทางอากาศแล้ว เห็นท้าวสักกะ จึงกลับไปเสีย[๑]. ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นนางผู้ถวายบังคมแล้ว กลับไปอยู่ ทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่อไร ? พอมาเห็นพระองค์แล้วก็กลับ."

[นางกิสาโคตมีเลิศทางทรงผ้าบังสุกุล]

พระศาสดา ตรัสว่า "มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น ชื่อกิสาโคตมี เป็นธิดาของอาตมภาพ เป็นยอดแห่งพระเถรีผู้ทรงผ้าบังสุกุลทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้ผอม สะพรั่ง
ด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่านั้น ว่า เป็น
พราหมณ์."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

๑. การเที่ยวไปกลางคืนเสมอ ๆ ภิกษุณีมิได้ประพฤติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิสํ** ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ทรงผ้าบังสุกุล บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันสมควรแก่ตน ย่อมเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตน้อย และเป็นผู้มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น; เหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสอย่างนั้น.

สองบทว่า **เอกํ วนสฺมึ** ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในที่สงัดนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาโคตมี จบ.

๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง* [๒๗๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น จาหํ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์เข้าเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น คิดว่า "พระสมณโคดม ตรัสเรียกสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า 'พราหมณ์,' ส่วนเราก็เป็นผู้เกิดในกำเนิดพราหมณ์, การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ย่อมควร" ดังนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

[ลักษณะแห่งพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา จึงตรัสกะเขาว่า "พราหมณ์ เราย่อมไม่เรียกว่า 'พราหมณ์' ด้วยเหตุสักว่าเกิดในกำเนิดพราหมณ์เท่านั้น, ส่วนผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ถือมั่น, เราเรียกผู้นั้นว่า 'เป็นพราหมณ์" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด ผู้มีมารดา
เป็นแดนเกิดว่า เป็นพราหมณ์, เขาย่อมเป็น
ผู้ชื่อว่าโภวาที, เขาย่อมเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล,
เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือมั่น
นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โยนิชํ** ได้แก่ ผู้เกิดแล้วแต่กำเนิด.

บทว่า **มตฺติสมฺภวํ** ความว่า ผู้เกิดแล้วในท้องอันเป็นของมีอยู่แห่งมารดาผู้เป็นพราหมณี.

บทว่า **โภวาที** ความว่า ก็เขาเที่ยวกล่าวอยู่ว่า "ผู้เจริญ ผู้เจริญ" ในคำที่ร้องเรียกกันเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โภวาที, เขาแล ยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสเครื่องกังวลทั้งหลายมีราคะเป็นต้น; แต่เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นอาทิ ผู้ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑๔. เรื่องอุคคเสน* [๒๗๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเศรษฐีบุตร ชื่ออุคคเสน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สพฺพสญฺโญชนํ"** เป็นต้น.

[พระอรหันต์ย่อมไม่กลัว]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถแห่งพระคาถาว่า **"มุญฺจ ปุเร มุญฺจ ปจฺฉโต"** เป็นต้นนั้นแล.

ก็ในกาลนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระอุคคเสน ย่อมกล่าวว่า 'เราไม่กลัว' ชะรอยว่าจะพยากรณ์พระอรหัตตผล ด้วยคำไม่จริง," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เช่นกับบุตรของเรา มีสังโยชน์อันตัดได้แล้ว ย่อมไม่กลัวเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้ใดแล ตัดสังโยชน์ทั้งปวงได้แล้ว ย่อมไม่สะดุ้ง,
เราเรียกผู้นั้น ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องได้ ผู้
หลุดพ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพสญฺโญชนํ** ได้แก่ สังโยชน์ ๑๐ อย่าง.

บทว่า **น ปริตสฺสติ** ได้แก่ ย่อมไม่กลัวเพราะตัณหา.

บทว่า **ตมหํ** ตัดบทเป็น **ตํ อหํ** ความว่า เราเรียกผู้นั้น

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ซึ่งชื่อว่าก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง เพราะความที่กิเลสเครื่องข้องทั้งหลาย ความมีราคะเป็นต้น อันล่วงได้แล้ว ผู้ชื่อว่าพรากได้แล้ว เพราะไม่มีแห่งโยคะแม้ ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุคคเสน จบ.

๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน* [๒๗๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ ๒ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เฉตฺวา นทฺธึ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ ๒ คนเอาโคแข่งขันกัน]

ได้ยินว่า ในพราหมณ์ ๒ คนนั้น พราหมณ์คนหนึ่งมีโคชื่อว่าจูฬโรหิต, คนหนึ่งมีโคชื่อว่ามหาโรหิต.

ในวันหนึ่ง เขาทั้ง ๒ เถียงกันว่า "โคของท่านแข็งแรง หรือโคของเราแข็งแรง" ดังนี้แล้ว ต่างกล่าวกันว่า "ประโยชน์อะไรของเราทั้งหลาย ด้วยการเถียงกัน, เราแข่งกันแล้ว จักรู้" ยังเกวียนให้เต็มด้วยทรายที่ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี แล้วเทียมโค.

ในขณะนั้น แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็ได้ไปแล้วในที่นั้น เพื่อสรงน้ำ. พราหมณ์ทั้งหลาย แข่งโคกันแล้ว. เกวียนได้หยุดนิ่งอยู่. ส่วนชะเนาะและเชือกทั้งหลาย ขาดแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ไปยังวิหาร กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

[ควรตัดชะเนาะและเชือกภายใน]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชะเนาะและเชือกนั่นเป็นแต่ภายนอก, คนใดคนหนึ่งก็ตัดชะเนาะและเชือกเหล่านั้นได้

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ทั้งนั้น, ฝ่ายภิกษุตัดชะเนาะคือความโกรธ และเชือกคือตัณหาอัน
เป็นไปภายใน ควร" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกบุคคลผู้ตัดชะเนาะ เชือก และเครื่อง
ต่อพร้อมทั้งสาย ผู้มีลิ่มสลักอันถอนขึ้นแล้ว
ผู้รู้แล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นทฺธึ** ได้แก่ ความโกรธอันเป็นไป โดยความเป็นเครื่องผูกรัด.

บทว่า **วรตฺตํ** ได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูก.

บาทพระคาถาว่า **สนฺธานํ สหนุกฺกมํ** เป็นต้น ความว่า เรา เรียกบุคคลผู้ตัดเครื่องต่อคือทิฏฐิ ๖๒[๑] อันประกอบด้วยสายคืออนุสัย แม้ทั้งปวงนี้ตั้งอยู่แล้ว ผู้ชื่อว่า มีลิ่มสลักอันถอนขึ้นแล้ว เพราะ ความที่ลิ่มสลักคืออวิชชาเป็นของอันตนถอนขึ้นแล้ว ผู้ชื่อว่า รู้แล้ว เพราะรู้สัจจะ ๔ นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตตผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ ๒ คน จบ.

๑. ที. สี. ๙/๔๙.

๑๖. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์* [๒๗๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อกฺโกสํ"** เป็นต้น.

[นางธนัญชานีถูกด่า]

ความพิสดารว่า นางพราหมณีชื่อธนัญชานี ของภารทวารพราหมณ์ ผู้พี่ชายของอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ ได้เป็นโสดาบันแล้ว. นางจามก็ดี ไอก็ดี พลาดก็ดี เปล่งอุทานนี้ว่า "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ความนอบน้อม จงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น)"

วันหนึ่ง ในเวลาที่อังคาสพราหมณ์ นางพลาดแล้ว เปล่งอุทานขึ้นอย่างนั้นนั่นแล ด้วยเสียงอันดัง. พราหมณ์โกรธแล้ว กล่าวว่า "หญิงถ่อยนี้ พลาดแล้วในที่ใดที่หนึ่ง ย่อมกล่าวสรรเสริญพระสมณะหัวโล้นนั้นอย่างนี้ทุกที" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "หญิงถ่อยบัดนี้ ข้าจักไปยกวาทะต่อศาสดานั้นของเจ้า."

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า "จงไปเถิดพราหมณ์, ดิฉันไม่เห็นบุคคลผู้จะยกวาทะต่อพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้: เออก็ ครั้นไปแล้ว จงทูลถามปัญหากะพระผู้มีพระภาคเจ้า." เขาไปสู่สำนักพระศาสดา ไม่ถวายบังคมเลย ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว, เมื่อจะทูลถามปัญหา จึงกล่าวคาถานี้ว่า:-

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

"บุคคลฆ่าอะไรได้สิ จึงอยู่เป็นสุข, ฆ่าอะไร ได้สิ จึงไม่เศร้าโศก, ข้าแต่พระโคดม พระองค์ย่อมชอบใจซึ่งการฆ่าธรรมอะไรสิ ซึ่งเป็นธรรมอันเอก."

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงพยากรณ์ปัญหาแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว จึงอยู่เป็นสุข, ฆ่าความโกรธได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก, พราหมณ์ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการฆ่าความโกรธอันมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน, เพราะบุคคลนั้นฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก."

[พราหมณ์ ๔ คนบรรลุพระอรหัตตผล]

เขาเลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

ครั้งนั้น อักโกสกภารทวาชพราหมณ์ผู้น้องชายของเขา ได้ฟังว่า "ได้ยินว่า พี่ชายของเรา บวชแล้ว" ก็โกรธ จึงมาด่าพระศาสดาด้วยวาจาหยาบคาย ซึ่งมิใช่วาจาสัตบุรุษ. แม้เขาก็ถูกพระศาสดาให้รู้สำนึกแล้ว ด้วยข้ออุปมาด้วยการให้ของควรเคี้ยวเป็นต้นแก่แขกทั้งหลาย เลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

น้องชายทั้ง ๒ ของเธอแม้อื่นอีก คือ สุนทริกภารทวาชะ พิลังคกภารทวาชะ (พากัน) ด่าพระศาสดาเหมือนกัน อันพระศาสดาทรง

แนะนำ บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณของพระพุทธเจ้าน่าอัศจรรย์หนอ: เมื่อพราหมณ์พี่น้องชายทั้ง ๔ ด่าอยู่, พระศาสดา ไม่ตรัสอะไร ๆ กลับเป็นที่พึ่งของพราหมณ์เหล่านั้นอีก."

[พระศาสดาเป็นที่พึ่งของมหาชน]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ประทุษร้าย ในชนทั้งหลายผู้ประทุษร้าย เพราะความที่เราประกอบด้วยกำลังคือขันติ ย่อมเป็นที่พึ่งของมหาชนโดยแท้" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้ใด ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นซึ่งคำด่าและ
การตีและการจำจองได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีกำลัง
คืนขันติ มีหมู่พล ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทุฏฺโฐ** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มีใจไม่โกรธ อดกลั้นคำด่าและคำบริภาษ ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ และการตีด้วยฝ่ามือเป็นต้น และการจำด้วยเครื่องจำคือขื่อเป็นต้น, เราเรียกผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น ซึ่งชื่อว่ามีกำลังคือขันติ เพราะความ

เป็นผู้ประกอบด้วยกำลังคือขันติ ผู้ชื่อว่ามีหมู่พล เพราะความเป็นผู้ประกอบ ด้วยกำลังคือขันติ อันเป็นหมู่ เพราะเกิดขึ้นบ่อย ๆ นั่นแลว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ จบ.

๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๒๘๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อกฺโกธนํ"** เป็นต้น.

[พระเถระสละทรัพย์ออกบวช]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระเถระ เที่ยวไปบิณฑบาตกับด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้ไปยังประตูเรือนของมารดา ในบ้านนาลกะ.

ครั้งนั้น นางนิมนต์ให้ท่านนั่งแล้ว อังคาสอยู่ ด่าว่า "ผู้เจริญท่านไม่ได้ ขอเคี้ยวที่เป็นเดน และน้ำข้าวที่เป็นเดน ก็สมควรจะกินน้ำข้าวที่ติดอยู่ทางหลังกระบวย ในเรือนของคนอื่น, ท่านสละทรัพย์ ๘๐ โกฏิ บวชเสียได้, ท่านให้เราฉิบหายแล้ว, บัดนี้ท่านจงบริโภคเถิด." นางพลางถวายภัตรแม้แก่ภิกษุทั้งหลาย กล่าวว่า "บุตรของเราถูกท่านทั้งหลายทำให้เป็นคนรับใช้ของตนแล้ว, บัดนี้ พวกท่านจงบริโภคเถิด." พระเถระ รับภิกษาแล้ว ได้ตรงไปยังวิหารทีเดียว.

ครั้งนั้น ท่านพระราหุล เอื้อเฟื้อพระศาสดาด้วยบิณฑบาตแล้ว. ทีนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า "ราหุล พวกเธอ ไป ณ ที่ไหน."

พระราหุล. พวกข้าพระองค์ไปยังบ้านของย่า พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็อุปัชฌายะของเธอ ถูกย่ากล่าวอย่างไร ?

พระราหุล. พระเจ้าข้า พระอุปัชฌายะของข้าพระองค์ ถูก

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ย่าด่าแล้ว.

พระศาสดา. อุปัชฌายะของเธอถูกอย่างว่าอย่างไร ?

พระราหุล. ว่ากล่าวถ้อยคำชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ส่วนอุปัชฌายะของเธอ ว่าอย่างไร ?

พระราหุล. ไม่ว่าอะไร ๆ เลย พระเจ้าข้า.

[ภิกษุทั้งหลายสรรเสริญพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว สนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณทั้งหลาย ของพระสารีบุตรเถระน่าอัศจรรย์หนอ: เมื่อมารดาของท่านด่าอยู่ชื่ออย่างนั้น แม้เหตุสักว่าความโกรธ มิได้มีเลย."

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระขีณาสพทั้งหลาย เป็นผู้ไม่โกรธเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตร มีศีล ไม่มีตัณหา
เครื่องฟูขึ้น ผู้ฝึกแล้ว มีสรีระในที่สุดนั้นว่า
เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วตฺตวนฺตํ** เป็นต้น ความว่า เราเรียกผู้ประกอบด้วยวัตรคือธุดงค์ ผู้มีศีลด้วยปาริสุทธิศีล ๔ ผู้ชื่อว่า

ไม่มีตัณหาเครื่องฟูขึ้น เพราะไม่มีเครื่องฟูขึ้นคือตัณหา ผู้ชื่อว่าฝึกแล้ว เพราะฝึกอินทรีย์ ๖ ผู้ชื่อว่า มีสรีระมีในที่สุด เพราะอัตภาพอันตั้งอยู่ในที่สุดนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๘. เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี* [๒๘๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุบลวัณณาเถรี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"วาริ โปกฺขรปตฺเตว"** เป็นต้น.

[มหาชนเข้าใจว่าพระขีณาสพยินดีกามสุข]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วแล ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า **"มธุวา มญฺญตี พาโล"**[๑] เป็นต้น.

จริงอยู่ ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวว่า "โดยสมัยอื่นอีก มหาชนสนทนากันในโรงธรรมว่า "ถึงพระขีณาสพทั้งหลาย ชะรอยจะยังเสพกาม, ทำไมจักไม่เสพ ? เพราะท่านเหล่านั้น ไม่ใช่ไม้ผุ ไม่ใช่จอมปลวก ยังมีเนื้อและสรีระสดชื่นอยู่เทียว; เหตุนั้น แม้พระขีณาสพเหล่านั้น จึงยังยินดีกามสุขอยู่."

[พระขีณาสพไม่ติดอยู่ในกาม]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ยินดีซึ่งกามสุข ไม่เสพกาม, เหมือนอย่างว่าหยาดน้ำที่ตกลงบนใบบัว ย่อมไม่ติด ไม่ค้างอยู่, ย่อมกลิ้งตกไป

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

๑. มาใน ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒ พาลวรรค เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี.

ทีเดียวฉันใด; อนึ่ง เหมือนเมล็ดพรรณผักกาด ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ บนปลายเหล็กแหลม, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียว ฉันใด; แม้กามทั้ง ๒ อย่าง ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ ในจิตของพระขีณาสพ ฉันนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาในพราหมณวรรคนี้ว่า:-

"ผู้ใด ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำ
ไม่ติดอยู่บนใบบัว เหมือนเมล็ดพรรณผักกาด
ไม่ตั้งอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้
นั้นว่า เป็นพราหมณ์"

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โย น ลิปฺปติ** เป็นต้น ความว่า ผู้ใด ย่อมไม่ติดแม้ในกามทั้ง ๒ อย่าง ในภายใน คือ ไม่ตั้งอยู่ในกามนั้นอย่างนี้นั่นแล, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี จบ.

๑๙. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง* [๒๘๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย ทุกฺขสฺส"** เป็นต้น.

[ทาสของพราหมณ์หนีไปบวช]

ได้ยินว่า ทาสคนหนึ่งของพราหมณ์ นั้น เมื่อสิกขาบทอันพระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติ หนีไปบวชบรรลุพระอรหัตแล้ว. พราหมณ์ค้นหาอยู่ก็ไม่พบ ในวันหนึ่งพบท่านเข้าไปบิณฑบาตกับพระศาสดาที่ระหว่างประตู ได้ยึดจีวรไว้อย่างมั่น. พระศาสดา เสด็จกลับตรัสถามว่า "นี่อะไรกัน ? พราหมณ์."

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ (ภิกษุนี้) เป็นทาสของข้าพระองค์.

พระศาสดา. พราหมณ์ ภิกษุนั่น เป็นผู้มีภาระอันปลงแล้ว.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "เป็นผู้มีภาระอันปลงแล้ว," พราหมณ์กำหนดได้ว่า "เป็นพระอรหันต์." เหตุนั้น เมื่อพราหมณ์กราบทูลแม้อีกว่า "อย่างนั้นหรือ ? พระโคดมผู้เจริญ."

พระศาสดา ตรัสว่า "ถูกแล้ว พราหมณ์ ภิกษุนั่น เป็นผู้มีภาระอันปลงแล้ว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้ใด ในศาสนานี้แล รู้ชัดความสิ้นไป
แห่งทุกข์ของตน, เราเรียกผู้นั้นซึ่งมีภาระอันปลง
แล้ว ผู้พรากได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺขสฺส** ได้แก่ ขันธทุกข์.

บทว่า **ปนฺนภารํ** เป็นต้น ความว่า เราเรียกผู้มีภาระคือขันธ์อันปลงแล้ว ผู้พรากได้แล้วจากโยคะ ๔ หรือสรรพกิเลส นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๒๐. เรื่องพระเขมาภิกษุณี* [๒๘๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภพระเขมาภิกษุณี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"คมฺภีรปญฺญํ"** เป็นต้น.

[พระเขมาภิกษุณีพบท้าวสักกะ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ท้าวสักกเทวราช เสด็จมากับเทวบริษัท ในระหว่างแห่งปฐมยาม ประทับนั่งสดับธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ในสำนักพระศาสดา.

ในขณะนั้น พระเขมาภิกษุณี มาด้วยดำริว่า "จักเฝ้าพระศาสดา" เห็นท้าวสักกะแล้ว ยืนอยู่ในอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็กลับไป.

ท้าวสักกะ ทอดพระเนตรเห็นพระเขมานั้นแล้ว ทูลถามว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่ออะไร ? มายืนอยู่ในอากาศนั้นเอง ถวายบังคมแล้ว กลับไป."

[ลักษณะแห่งพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา]

พระศาสดา ตรัสว่า "มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น เป็นธิดาของอาตมภาพ ชื่อเขมา เป็นผู้มีปัญญามาก ฉลาดในทางและมิใช่ทาง" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์ ฉลาด
ในทางและมิใช่ทาง บรรลุประโยชน์สูงสุด นั้น

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ว่า เป็นพราหมณ์.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คมฺภีรปญฺญํ** เป็นต้น ความว่า เราเรียกบุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นไปในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้นอันลึกซึ้ง ผู้เป็นปราชญ์ ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ผู้ชื่อว่าฉลาด ในทางและมิใช่ทาง เพราะความเป็นผู้ฉลาดในทางและมิใช่ทางอย่างนี้ คือ นี้เป็นทางแห่งทุคติ, นี้เป็นทางแห่งสุคติ, นี้เป็นทางแห่งพระนิพพาน, นี้มิใช่ทาง, ผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุด กล่าวคือพระอรหัตนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเขมาภิกษุณี จบ.

๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา* [๒๘๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภ พระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อสํสฏฺฐํ"** เป็นต้น."

[เทพดากลัวผู้มีศีลบริสุทธ์]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พลางตรวจดูเสนาสนะเป็นที่สบาย ถึงเงื้อมถ้ำแห่งหนึ่ง. ในขณะที่ท่านถึงนั่นเอง จิตของท่านได้ (ถึง) ความเป็นธรรมชาติแน่แน่วแล้ว. ท่านคิดว่า "เราเมื่ออยู่ในที่นี้ จักสามารถเพื่อให้กิจแห่งบรรพชิตสำเร็จได้."

เทพดาผู้สิงอยู่แม้ที่ถ้ำ คิดว่า "ภิกษุผู้มีศีลมาแล้ว, การที่เราอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับภิกษุนี้ ลำบาก; ก็ภิกษุนี้จักอยู่ในที่นี้สิ้นราตรีหนึ่งเท่านั้นแล้ว ก็จักหลีกไป" จึงพาบุตรทั้งหลายออกไป.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระเข้าไปสู่โคจรคามแต่เช้าตรู่ เพื่อบิณฑบาต.

ครั้งนั้น อุบาสิกาคนหนึ่ง เห็นท่านแล้ว กลับได้ความรักเพียงดังบุตรแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือน ให้ฉันแล้ว อ้อนวอนเพื่อต้องการให้อาศัยตนอยู่ตลอด ๓ เดือน. ฝ่ายท่านก็รับ ด้วยคิดว่า "เราอาศัยอุบาสิกานี้ สามารถเพื่อทำการสลัดออกจากภพได้" ดังนี้แล้ว ได้

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ไปยังถ้ำนั้นแล.

เทพดา เห็นท่านกำลังเดินมา คิดว่า "พระเถระนี้ จักเป็นผู้อันใคร ๆ นิมนต์ไว้แน่แท้, ท่านคงจักไปในวันพรุ่งนี้หรือมะรืนนี้."

[เทพดาคิดอุบายให้ภิกษุไปจากที่นั้น]

เมื่อเวลาประมาณกึ่งเดือนล่วงไปแล้วอย่างนี้, เทพดา ก็คิดว่า "ภิกษุนี้ เห็นจักอยู่ในที่นี้จริง ๆ สิ้นภายในฤดูฝน, ก็การที่เรากับบุตรน้อยทั้งหลายอยู่ในที่อันเดียวกันกับผู้มีศีล เป็นการทำได้ยาก; อนึ่งเราไม่อาจจะกล่าวกะภิกษุนี้ว่า 'ท่านจงออกไปเสีย' ดังนี้ได้, ความพลั้งพลาดในศีลของภิกษุนี้มีอยู่ไหมหนอ ?" ดังนี้แล้ว ตรวจดูอยู่ด้วยทิพยจักษุ ก็ยังไม่เห็นความพลั้งพลาดในศีลของท่าน ตั้งแต่เวลาอุปสมบท จึงคิดว่า "ศีลของท่านบริสุทธิ์, เราจักทำเหตุบางอย่างนั่นเทียว ให้ความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแก่ท่าน" ดังนี้แล้ว จึง (เข้าไป) สิงในสรีระของบุตรคนใหญ่ของอุบาสิกา ในตระกุลอุปัฏฐาก บิดคอแล้ว. นัยน์ตาทั้ง ๒ ของบุตรนั้นเหลือกแล้ว, น้ำลายไหลออกจากปาก. อุบาสิกา เห็นบุตรนั้นแล้ว ร้องว่า "นี่อะไรกัน ?"

ครั้งนั้น เทพดามีรูปไม่ปรากฏ กล่าวกะอุบาสิกานั้นอย่างนี้ว่า "บุตรนั่นเราจับไว้แล้ว, เราไม่มีความต้องการแม้ด้วยพลีกรรม, แต่ท่านจงขอชะเอมเครือกะพระเถระผู้เข้าถึงตระกูลของท่านแล้ว เอาชะเอมเครือนั้นทอดน้ำมันแล้ว จงให้แก่บุตรนี้โดยวิธีนัตถุ์เถิด, เมื่อทำอย่างนี้ เราจึงจักปล่อยบุตรนี้."

อุบาสิกา. บุตรนั่น จงฉิบหายหรือตายไปก็ตามเถิด, ฉันไม่

อาจจะขอชะเอมเครือกะพระผู้เป็นเจ้าได้.

เทพดา. ถ้าท่านไม่อาจจะขอชะเอมเครือไซร้, ท่านจงบอกเพื่อใส่ผงหิงคุลงในจมูกของบุตรนั้น.

อุบาสิกา. ฉันไม่อาจเพื่อกล่าวคำแม้อย่างนี้ได้.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเทน้ำล้างเท้าของพระเถระนั้น ลงบนศีรษะ (บุตร) เถิด.

อุบาสิกา กล่าวว่า "ฉันอาจทำข้อนี้ได้," นิมนต์ให้พระเถระผู้มาตามเวลานั่งแล้ว ถวายข้าวยาคูและของเคี้ยว ล้างเท้าของพระเถระผู้นั่งอยู่ในระหว่างภัตร รองเอาน้ำไว้แล้ว เรียนให้ทราบว่า "ท่านผู้เจริญ ฉันจะรดน้ำนี้ลงบนศีรษะของเด็ก," เมื่อท่านอนุญาตว่า "จงรดเถิด," ได้ทำอย่างนั้นแล้ว. เทพดาปล่อยเด็กนั้นในขณะนั้นเอง แล้วได้ไปยืนอยู่ที่ประตูถ้ำ.

แม้พระเถระ ในเวลาเสร็จภัตตกิจ ลุกจากอาสนะ สาธยายอาการ ๓๒ อยู่เทียว เพราะความที่ท่านเป็นผู้ไม่ละเลยกัมมกัฏฐานหลีกไปแล้ว.

ครั้นในเวลาท่านถึงประตูถ้ำ เทพดานั้น กล่าวกะท่านว่า "พ่อหมอใหญ่ ท่านอย่าเข้ามาในที่นี้." ท่านยืนอยู่ ณ ที่นั้นเอง กล่าวว่า "ท่านเป็นใคร ?"

เทพดา. ข้าพเจ้าเป็นเทพดาผู้สิงอยู่ในที่นี้.

พระเถระ คิดว่า "ที่อันเราทำเวชกรรมมีอยู่หรือหนอแล ?" ดังนี้แล้ว ตรวจดูจำเดิมแต่กาลอุปสมบท ก็ยังไม่เห็นความเศร้าหมอง

หรือด่างพร้อยในศีลของตน จึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่เห็นที่ ๆ ข้าพเจ้าทำเวชกรรมเลย, ท่านกล่าวอย่างนี้ เพราะเหตุไร ?

เทพดา. ท่านไม่เห็นหรือ ?"

พระเถระ. เออ เราไม่เห็น.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่าน.

พระเถระ. (เชิญ) ท่านจงบอก.

เทพดา. การพูดในสิ่งที่ไกลจงยกไว้ก่อนเถิด, ในวันนี้เอง ท่านรดน้ำล้างเท้าแก่บุตรของอุปัฏฐาก ซึ่งถูกอมนุษย์สิงแล้ว บนศีรษะหรือไม่ได้รด.

พระเถระ. เออ เราได้รด.

เทพดา. นั่นเป็นไรเล่า ? ท่านไม่เห็นหรือ ?

พระเถระ. ท่านกล่าวประสงค์เหตุนั่นหรือ ?

เทพดา. จ้ะ ข้าพเจ้ากล่าวประสงค์เหตุนั้น.

[ผู้มีศีลบริสุทธ์ไม่ต้องร้อนใจ]

พระเถระ คิดว่า "โอหนอ ตนเราตั้งไว้ชอบแล้ว, เราประพฤติสมควรแก่ศาสนาแล้วจริง, แม้เทพดามิได้เห็นความเศร้าหมองหรือด่างพร้อยในจตุปาริสุทธิศีลของเรา ได้เห็นแต่เพียงน้ำล้างเท้าอันเรารดแล้วบนศีรษะของทารก." ปีติกำลังเพราะปรารภศีลเกิดขึ้นแล้วแก่ท่าน. ท่านข่มปีติอันมีกำลังนั้นไว้แล้ว ไม่ทำแม้การยกเท้าขึ้น บรรลุพระอรหัตในที่นั้นนั่นเอง แล้วกล่าวว่า "ท่านประทุษร้ายสมณะผู้บริสุทธิ์เช่นเรา, ท่านอย่าอยู่ในชัฏแห่งป่านี้, ท่านนั่นแล จง

ออกไปเสีย" เมื่อจะสอนเทพดา จึงเปล่งอุทานนี้ว่า:-

"การอยู่ของเราบริสุทธิ์แล้วหนอ, ท่านอย่า
ประทุษร้ายเราผู้ไม่มีมลทิน ผู้มีตบะ ผู้บริสุทธิ์
แล้ว, ท่านจงออกจากป่าใหญ่เสียเถิด."

ท่านอยู่ในที่นั้นนั่นแล ตลอดไตรมาส ออกพรรษาแล้ว ไปยังสำนักพระศาสดา ถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า "ผู้มีอายุ กิจแห่งบรรพชิตท่านให้ถึงที่สุดแล้วหรือ ?" จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิมแต่การเข้าจำพรรษาในถ้ำนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ท่านถูกเทพดาว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น ไม่โกรธหรือ ?" กล่าวว่า "ผมไม่โกรธ."

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ย่อมพยากรณ์พระอรหัตตผล, แม้ถูกเทพดาว่ากล่าวคำชื่อนี้อยู่ ย่อมกล่าวได้ว่า 'เราไม่โกรธ."

[ลักษณะพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพระภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราย่อมไม่โกรธเลย, เพราะขึ้นชื่อว่าความเกี่ยวข้องด้วยคฤหัสถ์หรือด้วยบรรพชิตทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรานั่น, บุตรของเรานั่น ไม่เกี่ยวข้อง ปรารถนาน้อยสันโดษ" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชน ๒ จำพวก
คือคฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑ ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป

ผู้ปรารถนาน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสํสฏฺฐํ** ความว่า ชื่อว่า ผู้ไม่เกี่ยวข้อง เพราะความไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยการดู การฟัง การสนทนา การบริโภค และด้วยกาย.

บทว่า **อุภยํ** ได้แก่ ผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชนแม้ ๒ จำพวก คือ คฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑.

บทว่า **อโนกสารึ** ได้แก่ ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป. อธิบายว่า เราเรียกผู้นั้น คือเห็นปานนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในการจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา จบ.

๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง* [๒๘๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปในรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"นิธาย"** เป็นต้น.

[ภิกษุเดินทางร่วมกับหญิงแม้ไม่รู้ก็มีโทษ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว พยายามอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า "เราจักกราบทูลคุณอันตนได้แล้ว แด่พระศาสดา" จึงออกจากป่านั้น.

ครั้งนั้น หญิงคนหนึ่ง ในบ้านตำบลหนึ่ง ทำการทะเลาะกับสามี, เมื่อสามีนั้นออกไปภายนอก, คิดว่า "เราจักไปสู่เรือนตระกูล' จึงเดินทางไป พบภิกษุนั้นในระหว่างทาง คิดว่า "เราจักอาศัยพระเถระนี้ไป" จึงติดตามไปข้างหลัง ๆ. แต่พระเถระไม่เห็นนาง.

ครั้งนั้น สามีของนางมาสู่เรือน ไม่เห็นนาง คิดว่า "นางจักไปสู่บ้านแห่งตระกูลแล้ว" ติดตามไปพบนางแล้วคิดว่า "อันหญิงนี้คนเดียว ไม่อาจเดิมข้ามดงนี้ได้, มันอาศัยอะไรหนอ ? จึงไปได้" ดังนี้แล้ว ตรวจดูอยู่ เห็นพระเถระแล้ว คิดว่า "พระเถระนี้จักเป็นผู้พาหญิงนี้ออกไปแล้ว" จึงขู่พระเถระ.

ครั้งนั้น หญิงนั้น จึงกล่าวกะสามีนั้นว่า "ท่านผู้เจริญนั่น มิได้เห็น มิได้ร้องเรียกดิฉันเลย, คุณอย่าได้ว่ากล่าวอะไร ๆ กะท่านเลย."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[พระเถระถูกสามีของหญิงนั้นตีแต่ไม่โกรธ]

สามีนั้น มีความโกรธเกิดขึ้นว่า "ก็เจ้าจักไม่บอกบุคคลผู้พาเจ้าไปแก่เราหรือ ? เราจักทำกรรมอันสมควรแก่ภิกษุนี้ (แทน) ตัวเจ้าให้ได้." ด้วยความอาฆาตในหญิง จึงตีพระเถระ แล้วพาหญิงนั้นกลับไป.

ทั่วสรีระของพระเถระได้เป็นปมเกิดขึ้นแล้ว. ครั้นในกาลแห่งพระเถระนั้นมาสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลายพากันนวดสรีระ เห็นปมแล้วถามว่า "นี่อะไร ?" ท่านบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุเหล่านั้น.

ลำดับนั้น พวกภิกษุ ถามท่านว่า "ผู้มีอายุ ก็เมื่อบุรุษนั้นประหารอยู่อย่างนั้น, ท่านได้กล่าวอะไร ? หรือความโกรธเกิดแก่ท่านไหม ?" พระเถระ กล่าวว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา."

ภิกษุเหล่านั้น ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุนั่น อันข้าพระองค์ทั้งหลายกล่าวอยู่ว่า 'ความโกรธย่อมเกิดแก่ท่านไหม ?' ยังกล่าวได้ว่า 'ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา,' ภิกษุนั้นกล่าวคำไม่จริง พยากรณ์อรหัตตผล."

[พระขีณาสพแม้ถูกตีก็ไม่โกรธ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระขีณาสพทั้งหลาย มีอาชญาอันวางแล้ว, พระขีณาสพเหล่านั้น ย่อมไม่ทำความโกรธ ในชนทั้งหลาย

แม้ผู้ประหารอยู่" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ผู้สะดุ้งและ
ผู้มั่นคง ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า, เราเรียก
ผู้นั้น ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิธาย** ได้แก่ วางแล้ว คือ ปลงลงแล้ว.

สองบทว่า **ตเสสุ ถาวเรสุ จ** ความว่า ผู้ชื่อว่าสะดุ้ง เพราะความสะดุ้งด้วยสามารถแห่งตัณหา และผู้ชื่อว่า มั่นคง เพราะความเป็นผู้มั่นคง โดยความไม่มีแห่งตัณหา.

สองบทว่า **โย น หนฺติ** เป็นต้น ความว่า ผู้ใด ชื่อว่ามีอาชญาอันวางแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปฏิฆะไปปราศแล้วในสัตว์ทั้งปวงอย่างนี้ ย่อมไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ซึ่งสัตว์อะไร ๆ, เราเรียกผู้นั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปในรูปหนึ่ง จบ.

๒๓. เรื่องสามเณร* [๒๘๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรทั้งหลาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อวิรุทฺธํ"** เป็นต้น.

[พราหมณีเสียใจเพราะได้สามเณรน้อย]

ได้ยินว่า พราหมณีคนหนึ่ง จัดแจงอุทเทศภัตรไว้เพื่อภิกษุ ๔ รูป กล่าวกะพราหมณ์ว่า "พราหมณ์ ท่านจงไปวิหารแล้ว เจาะจงนำพราหมณ์แก่ ๔ คนมา." พราหมณ์นั้น ไปสู่วิหารแล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงเจาะจงให้พราหมณ์ ๔ คนแก่ผม."

สามเณร ผู้เป็นขีณาสพ ๔ รูป ซึ่งมีอายุ ๗ ปี คือ "สังกิจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร เรวตสามเณร" ถึงแล้วแก่พราหมณ์นั้น.

พราหมณี แต่งตั้งอาสนะทั้งหลายควรแก่ค่ามากไว้ เห็นสามเณรแล้ว โกรธ บ่นพึมพัมอยู่ เหมือนเกลืออันบุคคลใส่ลงที่เตาไป กล่าวว่า "ท่านไปวิหารแล้ว พาเด็ก ๔ คนแม้ปูนหลานของตนซึ่งไม่สมควรมาแล้ว" จึงไม่ให้สามเณรเหล่านั้นนั่งบนอาสนะเหล่านั้น ลาดตั่งที่ต่ำ ๆ แล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงนั่งบนตั่งเหล่านั่น" กล่าวว่า "พราหมณ์ ท่านจงไป จงเลือกพราหมณ์แก่แล้วนำมา."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[แม้อัครสาวกทั้ง ๒ ก็ไม่เป็นที่พอใจของพราหมณี]

พราหมณ์ไปสู่วิหาร พบพระสารีบุตรเถระแล้ว เรียนว่า "มาเถิดท่าน, เราจักไปสู่เรือนของเราทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว นำมา. พระเถระ มาเห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ถามว่า "พราหมณ์เหล่านี้ได้ภัตรแล้วหรือ ?" เมื่อเขาตอบว่า "ยังไม่ได้," จึงทราบความที่เขาจัดภัตรไว้เพื่อพราหมณ์ ๔ คนเท่านั้น กล่าวว่า "พวกท่านจงนำบาตรของเรามา" แล้วรับบาตรหลีกไป.

ฝ่ายพราหมณี ถามว่า "พราหมณ์นี้กล่าวอะไร ?" เมื่อพราหมณ์ตอบว่า "ท่านกล่าวว่า 'การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านั่นได้ (ก่อน) จึงควร, จงนำบาตรของเรามา, รับเอาบาตรของตนแล้วไป" จึงกล่าวว่า "พระเถระนั้น เห็นจะไม่ประสงค์เพื่อจะฉัน, ท่านจงรีบไปเลือกดูพราหมณ์อื่นแล้วนำมา."

พราหมณ์ไปพบพระมหาโมคคัลลาเถระ ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน นำมาแล้ว.

แม้ท่าน เห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกันแล้วก็รับบาตรหลีกไป.

ลำดับนั้น พราหมณี กล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า "พราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ประสงค์เพื่อจะฉันกระมัง ? ท่านจงไปสู่โรงสวดของพราหมณ์ นำพราหมณ์แก่คนหนึ่งมา."

ฝ่ายสามเณรทั้งหลาย ไม่ได้อะไร ๆ จำเดิมแต่เช้า ถูกความหิวบีบคั้น นั่งอยู่แล้ว.

[ท้าวสักกะปลอมเป็นพราหมณ์แก่มาทรมานพราหมณี]

ครั้งนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว เพราะเดชแห่งคุณของสามเณรเหล่านั้น. ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบความที่สามเณรเหล่านั้นนั่งหิวโหยอยู่ตั้งแต่เช้า ทรงดำริว่า "การที่เราไปในที่นั้นควร" จึง (แปลง) เป็นพราหมณ์แก่คร่ำคร่าเพราะชรา ประทับนั่งอยู่บนอาสนะที่เลิศของพราหมณ์ทั้งหลาย ในโรงสวดของพราหมณ์นั้น. พราหมณ์ พอเห็นท้าวสักกะนั้นแล้วคิดว่า "คราวนี้พราหมณีของเราจักพอใจ" กล่าวว่า "มาเถิดท่าน, พวกเราจักไปสู่เรือน" ได้พาท้าวเธอไปสู่เรือนแล้ว.

พราหมณี พอเห็นท้าวสักกะนั้นเท่านั้น มีจิตยินดีแล้ว ลาดเครื่องลาดบนอาสนะ ๒ (ซ้อน) ในที่เดียวกัน กล่าวว่า "พระผู้เป็นเจ้า เชิญท่านนั่งบนเครื่องลาดนี้เถิด."

ท้าวสักกะ เสด็จเข้าไปสู่เรือน แล้วไหว้สามเณรทั้ง ๔ รูปด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์ที่พื้นท้ายอาสนะของสามเณรเหล่านั้น.

ครั้งนั้น พราหมณี เห็นท้าวเธอแล้วกล่าวกะพราหมณ์ว่า "แย่จริง พราหมณ์ท่านนำมาแล้ว, ท่านพาพราหมณ์บ้าแม้นั้นมา (อีก), พราหมณ์นั้น เที่ยวไหว้สามเณรปูนหลานของตนได้; ประโยชน์อะไรด้วยพราหมณ์นี้, ท่านจงขับไล่พราหมณ์นี้ออกไปเสีย." พราหมณ์แปลงนั้น ถูกเขาจับที่คอบ้าง ที่มือบ้าง ที่รักแร้บ้าง ฉุดคร่าออกไปอยู่ ก็ยังไม่ปรารถนาแม้เพื่อจะลุกขึ้น.

ลำดับนั้น พราหมณี กล่าวกะพราหมณ์ผู้สามีนั้นว่า "พราหมณ์มาเถิด, ท่านจงจับที่มือข้างหนึ่ง, ฉันจักจับที่มือข้างหนึ่ง." ทั้ง ๒ คนจับที่มือทั้ง ๒ แล้วโบยที่หลังอยู่ ได้ช่วยกันคร่าไปไว้ในภายนอกแต่ประตูเรือนแล้ว.

ฝ่ายท้าวสักกะ ก็คงประทับนั่งในที่ตนนั่งนั่นแล กวักพระหัตถ์แล้ว. ทั้ง ๒ ผัวเมียนั้น กลับมาเห็นท้าวสักกะนั้นประทับนั่งอยู่อย่างเดิม ร้องอยู่ด้วยความกลัว ปล่อยไปแล้ว. ในขณะนั้น ท้าวสักกะให้เขาทราบความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะแล้ว.

ลำดับนั้น ผัวเมียทั้ง ๒ ได้ถวายอาหารแก่สามเณรเหล่านั้นแล้ว. ชนแม้ทั้ง ๕ รับอาหารแล้ว, รูปหนึ่งทำลายมณฑลช่อฟ้าไป. รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหน้าแห่งหลังคาไป, รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหลังแห่งหลับคาไป, รูปหนึ่งดำลงในแผ่นดินไป, ฝ่ายท้าวสักกะก็เสด็จออกไปโดยทางหนึ่ง, ชนแม้ทั้ง ๕ ได้ไปสู่ที่ทั้ง ๕ ด้วยประการฉะนี้.

[พวกสามเณรเล่าเรื่องที่ถูกทรมาน]

ก็แล จำเดิมแต่นั้นมา ทราบว่า เรือนนั้น ชื่อว่า เป็นเรือนมีช่อง ๕. ในกาลที่สามเณรไปสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลาย ถามแม้ซึ่งสามเณรทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย เรื่องนี้ เป็นเช่นไรกัน ?"

พวกสามเณร. ท่านทั้งหลายจงอย่าถามพวกกระผม, จำเดิมแต่กาลที่พราหมณีเห็นพวกกระผมแล้ว พราหมณีถูกความโกรธครอบงำ ไม่ให้พวกกระผมนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ แล้วยังกล่าวว่า 'ท่านจงนำพราหมณ์แก่มาเร็ว,' อุปัชฌายะของพวกกระผมมาเห็น

พวกกระผมแล้ว กล่าวว่า 'การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านี้ได้ (อาหารก่อน) ควร' ให้นำบาตรมาแล้วออกไป, เมื่อนางพราหมณี กล่าวว่า 'ท่านจงนำพราหมณ์แก่อื่นมา,' พราหมณ์นำพระมหาโมคคัลลานเถระมาแล้ว, ท่านเห็นพวกกระผม ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วหลีกไป, ทีนั้น พราหมณี กล่าวว่า ' พราหมณ์เหล่านี้ เป็นผู้ไม่ประสงค์จะฉัน, ท่านจงไป, จงนำพราหมณ์แก่คนหนึ่งจากโรงสวดของพราหมณ์มาเถิด' แล้วส่งพราหมณ์ไป, พราหมณ์นั้น ไปที่โรงสวดนั้นแล้ว นำท้าวสักกะผู้เสด็จมาด้วยเพศแห่งพราหมณ์มา, ในกาลที่ท้าวสักกะนั้นเสด็จมาแล้ว ผัวเมียทั้ง ๒ จึงได้ถวายอาหารแก่พวกกระผม.

ภิกษุทั้งหลาย. พวกเธอไม่โกรธแก่เขา ผู้ทำอยู่อย่างนั้นหรือ ?

พวกสามเณร. พวกระผมไม่โกรธ.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า สามเณรเหล่านี้ กล่าวคำไม่จริงว่า 'พวกกระผมไม่โกรธ' ย่อมพยากรณ์พระอรหัตตผล."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่เคียดแค้น ในชนทั้งหลาย แม้ผู้เคียดแค้นแล้วเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราย่อมเรียกบุคคลผู้ไม่เคียดแค้นในบุคคลผู้
เคียดแค้น ผู้ดับเสียได้ในบุคคลผู้มีอาชญาใน
ตน ผู้ไม่ถือมั่นในบุคคลผู้ถือมั่น นั้น ว่าเป็น

พราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อวิรุทฺธํ** เป็นต้น ความว่า เรา ย่อมเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่าไม่เคียดแค้น เพราะความไม่มีอาฆาตในพวกโลกิยมหาชน แม้ผู้เคียดแค้นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งความอาฆาต ผู้ชื่อว่าดับเสียได้ คือผู้มีอาชญาอันปลงแล้ว ในชนทั้งหลาย ผู้ชื่อว่ามีอาชญาในตน เพราะความที่เขาเป็นผู้ไม่เว้นจากการให้ประหารชนเหล่าอื่น ในเมื่อท่อนไม้หรือศัสตราในมือ แม้ไม่มีอยู่ ผู้ชื่อว่าไม่ถือมั่น เพราะความไม่มีการยึดถือนั้น ในชนทั้งหลาย ผู้ชื่อว่ามีความถือมั่น เพราะความที่ยึดถือขันธ์ทั้ง ๕ ว่า "เรา" ว่า "ของเรา" ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสามเณร จบ.

๒๔. เรื่องพระมหาปันถกเถระ* [๒๘๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาปันถกเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺส ราโค จ"** เป็นต้น

[มหาปันถกะขับไล่พระผู้น้องชายจากวิหาร]

ความพิสดารว่า ท่านมหาปันถกะนั้น ขับไล่พระจูฬปันถกะ ผู้ไม่อาจเพื่อกระทำ (ท่อง) คาถาหนึ่งให้คล่องแคล่วได้โดย ๔ เดือน ออกจากวิหารด้วยคำว่า "เธอเป็นผู้อภัพแม้ในพระศาสนา ทั้งเป็นผู้เสื่อมแล้วจากโภคะของคฤหัสถ์, ประโยชน์อะไรของเธอด้วยการอยู่ในวิหารนี้, เธอจงออกไปเสียจากวิหารนี้" แล้วปิดประตู.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมชื่อนี้ พระมหาปันถกะทำได้, ชะรอยความโกรธย่อมเกิดมีขึ้นแม้แก่พระขีณาสพทั้งหลาย"

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยถ้อยคำชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น ย่อมไม่มีแก่พระขีณาสพทั้งหลาย, แต่บุตรของเราทำกรรมนั้น เพราะความที่ตนเป็นผู้มุ่งอรรถเป็นเบื้อง

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

หน้า และเพราะเป็นผู้มุ่งธรรมเป็นเบื้องหน้า" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ราคะ โทสะ มานะและมักขะ อันผู้ใดให้ตกไป
แล้ว เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดตกไปจากปลาย
เหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อารคฺคา** เป็นต้น ความว่า กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเหล่านั่น และมักขะมีอันลบหลู่คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะนี้ อันผู้ใดให้ตกไปแล้ว เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, กิเลสเหล่านั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ในจิต เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดไม่ติดอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้น ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาปันถกเถระ จบ.

๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ* [๒๘๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระปิลินทวัจฉเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อกกฺกสํ"** เป็นต้น.

[พระปิลินทวัจฉะใช้วาทะว่าคนถ่อยจนติดปาก]

ได้ยินว่า ท่านพระปิลินทวัจฉะนั้น กล่าวคำเป็นต้นว่า "คนถ่อย จงมา, คนถ่อย จงไป" ย่อมร้องเรียกทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิตด้วยวาทะว่าคนถ่อยทั้งนั้น.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุเป็นอันมาก กราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า ท่านปิลินทวัจฉะ ย่อมร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาทะว่าคนถ่อย."

พระศาสดา รับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า "ปิลินทวัจฉะ ได้ยินว่า เธอร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาทะว่าคนถ่อยจริงหรือ ?" เมื่อท่าน กราบทูลว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า" จึงทรงกระทำบุพเพนิวาสของท่านปิลินทวัจฉะนั้นไว้ในพระหฤทัย แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ายกโทษแก่ภิกษุชื่อวัจฉะเลย, ภิกษุทั้งหลาย วัจฉะหามีโทสะในภายในร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อยไม่, ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ชาติของภิกษุชื่อวัจฉะไม่สับสนกัน, ทั้งหมดนั้นเกิดแล้วในตระกูลพราหมณ์ ในภายหลัง, วาทะว่าคนถ่อยนั้น เธอร้องเรียกมาแล้วตลอดกาลนาน, ถ้อยคำกระทบกระทั่งชนเหล่าอื่น อันเป็น

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

คำระคายหู คำหยาบคายนั่นเทียว ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่พระขีณาสพ, เพราะว่า บุตรของเรากล่าวอย่างนั้น ด้วยอำนาจแห่งความเคยชิน" เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้ใด พึงกล่าวถ้อยคำอันไม่ระคายหู อันให้รู้กันได้
เป็นคำจริง อันเป็นเหตุไม่ยังใคร ๆ ให้ขัดใจ, เรา
เรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกกฺกสํ** ได้แก่ คำไม่หยาบ.

บทว่า **วิญฺญาปนึ** ได้แก่ ให้รู้เนื้อความกันได้.

บทว่า **สจฺจํ** ได้แก่ เป็นเนื้อความอันจริง.

บทว่า **นาภิสเช** เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่พึงยังบุคคลอื่นให้ข้องใจด้วยอำนาจแห่งการให้เขาโกรธ ด้วยถ้อยคำอันใด, ธรรมดาพระขีณาสพ พึงกล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้นนั่นแล; เหตุนั้น เราจึงเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ จบ.

๒๖. เรื่องภิกษุรูปใด รูปหนึ่ง* [๒๘๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใด รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โยธ ทีฆํ"** เป็นต้น.

[พระขีณาสพถือเอาของคนอื่นด้วยบังสุกุลสัญญา]

ได้ยินว่า พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิก์คนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี เปลื้องผ้าสาฎกสำหรับห่ม วางไว้ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เพราะกลัวถูกกลิ่นที่ตัวจับ นั่งผินหน้าออกมาข้างนอกประตูเรือน.

ลำดับนั้น พระขีณาสพรูปหนึ่ง ทำภัตตกิจแล้ว กำลังเดินไปสู่วิหาร เห็นผ้าสาฎกนั้นแล้ว เหลียวดูข้างโน้นและข้างนี้ เมื่อไม่เห็นใคร ๆ จึงคิดว่า "ผ้าสาฎกนี้หาเจ้าของมิได้" แล้วอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุล ถือเอาแล้ว.

ขณะนั้น พราหมณ์เห็นท่านแล้ว ด่าพลางเข้าไปหา กล่าวว่า "สมณะโล้น ท่านถือเอาผ้าสาฎกของข้าพเจ้าทำไม ?"

พระขีณาสพ. พราหมณ์ นั่นผ้าสาฎกของท่านหรือ ?

พราหมณ์. เออ สมณะ.

พระขีณาสพ กล่าวว่า "ฉันไม่เห็นใคร ๆ จึงถือเอาผ้าสาฎกนั้นด้วยสัญญาว่าเป็นผ้าบังสุกุล, ท่านจงรับเอาผ้านั้นเถิด" ให้ (ผ้าสาฎก) แก่พราหมณ์นั้นแล้ว ไปสู่วิหาร บอกเนื้อความนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำของท่านแล้ว เมื่อจะทำการ

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

เยาะเย้ยกับด้วยท่าน จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ผ้าสาฎกยาวหรือสั้นหยาบหรือละเอียดหนอแล ?"

พระขีณาสพ กล่าวว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ผ้าสาฎกยาวหรือสั้นหยาบหรือละเอียด ก็ช่างเถิด, ความอาลัยในผ้าสาฎกนั้นของผม ไม่มี ผมถือเอาด้วยความสำคัญว่าผ้าบังสุกุล (ต่างหาก)."

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลแด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุนั่น กล่าวคำไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล."

[พระขีณาสพไม่ถือเอาของคนอื่นด้วยเจตนาขโมย]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั่น กล่าวคำจริง, ธรรมดาพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเอา สิ่งของ ๆ คนเหล่าอื่น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ผู้ใด ไม่ถือเอาของยาวหรือสั้น น้อยหรือใหญ่
งามหรือไม่งาม อันเขาไม่ให้แล้ว ในโลกนี้, เรา
เรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้)[๑]:-

ความว่า บุคคลใด ย่อมไม่ถือเอาสิ่งของยาวหรือสั้น บรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าสาฎกและเครื่องประดับเป็นต้น น้อยหรือใหญ่ บรรดาวัตถุทั้งหลาย มีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น งามหรือไม่งาม ด้วยอำนาจแห่ง

๑. ตสฺสตฺโถ---- อตฺโถ นี้อาจจะแปลได้อีกนัยหนึ่งว่า เนื้อความว่า---- ดังนี้ เป็นเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น ฯ

วัตถุอันมีค่ามากและมีค่าน้อย อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้วในโลกนี้, เรา
เรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๒๙๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อาสา ยสฺส"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระสารีบุตรยังมีตัณหา]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร ไปสู่วิหารแห่งหนึ่ง ในชนบท แล้วเข้าจำพรรษา.

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นพระเถระแล้ว ตระเตรียมผ้าจำนำพรรษาไว้เป็นอันมาก. พระเถระปวารณาแล้ว เมื่อผ้าจำนำพรรษาทั้งปวงยังไม่ทันถึง (แก่ท่าน) นั่นเทียว, เมื่อจะไปสู่สำนักพระศาสดา สั่งกะภิกษุทั้งหลายไว้ว่า "เมื่อผ้าจำนำพรรษาอันมนุษย์ทั้งหลายนำมาแล้วเพื่อภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย พวกท่านรับไว้แล้วพึงส่งไป, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งข่าวไป." ก็แลพระเถระ ครั้นส่งอย่างนี้แล้ว ได้ไปสู่สำนักพระศาสดา.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า "ถึงทุกวันนี้ ตัณหาของพระสารีบุตรเถระ ชะรอยจะยังมีอยู่แน่, จริงอย่างนั้น พระเถระ สั่งไว้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า 'เมื่อพวกมนุษย์ถวายผ้าจำนำพรรษาแล้ว, พวกท่านพึงส่งผ้าจำนำพรรษาไป แก่พวกสัทธิวิหาริกของตน, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งข่าวไป' ดังนี้แล้ว จึงมา."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[พระศาสดาเปลื้องความเข้าใจผิดของพวกภิกษุ]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า 'ด้วยกถาชื่อนี้,' จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, แต่เธอกล่าวอย่างนั้น ก็ด้วยคิดว่า 'ก็ความเสื่อมจากบุญของพวกมนุษย์ และความเสื่อมจากลาภที่ชอบธรรมของภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย อย่าได้มี" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ความหวังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความหวัง พราก (กิเลส)
ได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

ตัณหา ชื่อว่า อาสา ในพระคาถานั้น.

บทว่า **นิราสาสํ** ได้แก่ ไม่มีตัณหา.

บทว่า **วิสํยุตฺตํ** ความว่า เราเรียกผู้พรากได้แล้วจากกิเลสทั้งปวงนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ* [๒๙๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺสาลยา"** เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงแสดงลักษณะแห่งพราหมณ์]

เรื่องก็เช่นกับเรื่องมีในก่อนนั่นเอง. แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสความที่พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้ไม่มีตัณหาแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"ความอาลัยของบุคคลใดไม่มี, บุคคลใดรู้ชัดแล้ว
เป็นผู้ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร, เรา
เรียกบุคคลนั้น ผู้หยั่งลงอมตะ ตามบรรลุแล้ว ว่า
เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

ตัณหา ชื่อว่า อาลัย ในพระคาถานั้น.

บาทพระคาถาว่า **อญฺญาย อกถํกถี** ความว่า ผู้รู้วัตถุ ๘ ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัย ด้วยความสงสัยซึ่งมีวัตถุ ๘.

บาทพระคาถาว่า **อมโตคธํ อนุปฺปตฺตํ** ความว่า เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งหยั่งลงสู่พระนิพพานชื่ออมตะ ตามบรรลุแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๒๙. เรื่องพระเรวตเถระ* [๒๙๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภพระเรวตเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โยธ ปุญฺญญฺจ"** เป็นต้น.

[พระขีณาสพไม่มีบุญและบาป]

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า **"คาเม วา ยทิ วารญฺเญ"** เป็นต้นแล้วนั่นแล.

จริงอยู่ ในเรื่องนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า "น่าอัศจรรย์ สามเณรมีลาภ, น่าอัศจรรย์ สามเณรมีบุญ; รูปเดียว (แท้) สร้างเรือนยอด ๕๐๐ หลังเพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปได้."

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุญย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, บาปก็มิได้มี; บุญบาปทั้ง ๒ เธอละเสียแล้ว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใดล่วงบุญและบาปทั้ง ๒ และกิเลสเครื่องข้อง
เสียได้ ในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความโศก
มีธุลีไปปราศแล้ว ผู้บริสุทธิ์แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์."

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุโภ** ความว่า ละบุญและบาปแม้ทั้ง ๒.

บทว่า **สงฺคํ** ได้แก่ กิเลสเครื่องข้องอันต่างด้วยราคะเป็นต้น.

บทว่า **อุปจฺจคา** ได้แก่ ก้าวล่วงแล้ว. อธิบายว่า เราเรียกผู้ซึ่งชื่อว่าไม่มีความโศก เพราะไม่มีความโศกอันมีวัฏฏะเป็นมูล ผู้ชื่อว่ามีธุลีไปปราศแล้ว เพราะไม่มีธุลีคือราคะเป็นต้นในภายใน ผู้ชื่อว่าบริสุทธิ์แล้ว เพราะความเป็นผู้ไม่มีอุปกิเลสนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเรวตเถระ จบ.

๓๐. เรื่องพระจันทาภเถระ* [๒๙๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระจันทาเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จนฺทํว"** เป็นต้น.

[พระจันทาภะเคยเป็นพ่อค้าไม้จันทน์แดง]

อนุปุพพีกถาในเรื่องของพระจันทาภเถระ ดังต่อไปนี้:-

"ได้ยินว่า ในอดีตกาล พ่อค้า ในกรุงพาราณสีคนหนึ่ง คิดว่า "เราจักไปสู่ปัจจันตชนบทแล้ว นำไม้จันทน์แดงมา" ขนเอาวัตถุเป็นอันมากมีผ้าและเครื่องอาภรณ์เป็นต้น ไปยังปัจจันตชนบท ด้วยเกวียน ๕๐๐ ยึดที่พักใกล้ประตูบ้านแล้ว ถามพวกเด็กเลี้ยงโคในดงว่า "มนุษย์ไร ๆ ในบ้านนี้ ผู้ทำงานที่เชิงเขามีอยู่หรือ ?"

พวกเด็กเลี้ยงโค. จ๊ะ มีอยู่.

พ่อค้า. มนุษย์นั่นชื่ออะไร ?

พวกเด็กเลี้ยงโค. มนุษย์นั่นชื่อโน้น.

พ่อค้า. ก็ภรรยาหรือพวกบุตรของเขา มีชื่ออย่างไร ?

พวกเด็กเลี้ยงโค. เขามีชื่ออย่างนี้ ๆ.

พ่อค้า. ก็เรือนของเขาอยู่ที่ไหน ?.

พวกเด็กเลี้ยงโค. เรือนของเขาอยู่ที่ชื่อโน้น.

พ่อค้านั้น นั่งบนยานน้อยอันสบาย ไปสู่ประตูเรือนของเขาตามสัญญาที่พวกเด็กเหล่านั้นให้แล้ว ลงจากยาน เข้าไปสู่เรือนแล้ว

* พระมหาชาลี ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปล.

เรียกหาหญิงนั้นว่า "ชื่อโน้น." หญิงนั้น คิดว่า "บุคคลนี้ จักเป็นญาติของพวกเราคนหนึ่ง" จึงมาโดยเร็ว ปูอาสนะไว้ (รับรอง).

พ่อค้านั้น นั่งบนอาสนะนั้นแล้ว ระบุชื่อ ถามว่า "สหายของฉันไปไหน ?"

หญิง. ไปสู่ป่า นาย.

พ่อค้า ระบุชื่อของคนทั้งปวงเทียว ถามว่า "บุตรของฉันชื่อโน้น ธิดาของฉันชื่อโน้น ไปไหน ? ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "ท่านพึงให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์เหล่านี้ แก่ชนเหล่านั้น, ในเวลาที่แม้สหายของฉันกลับมาแล้วจากดง หล่อนพึงให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์นี้" แล้วได้ให้ (วัตถุเหล่านั้น). นางทำสักการะอย่างยิ่งแก่เขาแล้ว ในเวลาที่สามีมา จึงกล่าวว่า "นาย บุคคลนี้ จำเดิมแต่เขามาแล้ว ระบุชื่อของชนทั้งปวงแล้ว ให้สิ่งนี้และสิ่งนี้" ฝ่ายสามีของหญิงนั้น ก็ทำกิจอันควรทำแก่เขา.

ครั้นในเวลาเย็น พ่อค้า นั่งบนที่นอน ถามเขาว่า "สหาย ท่านเที่ยวไปที่เชิงเขา เคยเห็นอะไรมาก ?"

ชายเจ้าถิ่น. ฉันไม่เห็นอย่างอื่น, แต่ฉันเห็นต้นไม้ชนิดที่มีกิ่งแดงมาก.

พ่อค้า. ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมากหรือ ?

ชายเจ้าถิ่น. จ๊ะ ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมาก.

พ่อค้า กล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงไม้เหล่านั้นแก่ฉัน" ดังนี้แล้ว ไปกับเขา ตัดต้นจันทน์แดง บรรทุกให้เต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม

แล้ว เมื่อเดินมา กล่าวกะชายนั้นว่า "สหาย เรือนของฉันมีอยู่ในที่ชื่อโน้น ในกรุงพาราณสี, ท่านพึงมายังสำนักของฉันตลอดกาลตามกาล, ฉันไม่มีความต้องการด้วยเครื่องบรรณาการอย่างอื่น, ท่านพึงนำมาเฉพาะแต่ต้นไม้ที่มีกิ่งแดงเท่านั้น. เขารับรองว่า "ดีละ" แล้วเมื่อมาสู่สำนักของพ่อค้านั้นตลอดกาลตามกาล ย่อมนำมาแต่ไม้จันทน์แดงเท่านั้น. แม้พ่อค้านั้น ก็ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา.

โดยสมัยอื่นอีกแต่กาลนั้น เมื่อพระกัสสปทศพลปรินิพพานแล้ว เมื่อสตูปทองอันเขาประดิษฐานไว้แล้ว, บุรุษนั้น ได้บรรทุกไม้จันทน์แดงเป็นอันมาก ไปสู่กรุงพาราณสี.

นั้นครั้ง พ่อค้านั้น ผู้เป็นสหายของเขา ให้บดไม้จันทน์เป็นอันมากให้เต็มถาดแล้ว กล่าวว่า "สหาย ท่านจงมา, พวกเราจักไปสู่ที่ก่อเจดีย์ จนกว่าจะหุงภัตร (สุก) แล้วจึงกลับ" ได้พาเขาไปในที่นั้นทำการบูชาด้วยไม้จันทน์แล้ว.

สหายชาวปัจจันตชนบทของเขาแม้นั้น ได้สร้างที่ดุจมณฑลแห่งพระจันทน์ด้วยไม้จันทน์ ในท้องแห่งพระเจดีย์. บุรพกรรมของเขามีเพียงนี้เท่านั้น.

[อานิสงส์การบูชาด้วยไม้จันทน์แดง]

เขาจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ยังพุทธันดรหนึ่งให้สิ้นไปแล้วในเทวโลกนั้น ในพุทธุบบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณมหาศาล ในกรุงราชคฤห์. รัศมีเช่นกับด้วยมณฑลพระจันทร์ตั้งขึ้นจากมณฑลแห่งนาภีของเขา. เพราะเหตุนั้น พวกญาติจึงขนานนาม

ของเขาว่า "จันทาภะ". นัยว่า นั่นเป็นผลแห่งการทำที่ดุจมณฑลแห่งพระจันทร์ ในพระเจดีย์ของเขา.

พราหมณ์ทั้งหลาย คิดกันว่า "พวกเราอาจเพื่อพาเอาพราหมณ์นี้ไปหากินกะโลกเขาได้" ดังนี้แล้ว ให้เขานั่งบนยานน้อย เที่ยวกล่าวว่า "ผู้ใดเอามือลูกคลำสรีระของจันทาภพราหมณ์นี้, ผู้นั้นจะได้อิสริยสมบัติชื่อเห็นปานนี้."

ชนทั้งหลาย เมื่อให้ทรัพย์ร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าน แสนหนึ่งบ้างนั่นแล จึงจะได้เพื่อเอามือถูกต้องสรีระของพราหมณ์นั้น.

พราหมณ์เหล่านั้น เที่ยวไปเนือง ๆ อยู่อย่างนี้ ก็ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ ยึดเอาที่พักในระหว่างแห่งพระนครและวิหารแล้ว.

อริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิแม้ในกรุงสาวัตถี ถวายทานในกาลก่อนแห่งภัตรแล้ว ในกาลภายหลังภัตร มีมือถือของหอมระเบียบดอกไม้ผ้าและเภสัชเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรม. พราหมณ์ทั้งหลายเห็นอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว ถามว่า "ท่านทั้งหลายจะไปที่ไหนกัน ?"

อริยสาวก. พวกเราจักไปสู่สำนักของพระศาสดา เพื่อฟังธรรม.

พวกพราหมณ์. ท่านทั้งหลายจงมา, ท่านทั้งหลายไปในที่นั้นแล้วจักทำอะไร ? อานุภาพ เช่นกับด้วยอานุภาพของจันทาภพราหมณ์ ของพวกข้าพเจ้าไม่มี, เพราะว่าชนทั้งหลายถูกต้องสรีระของจันทาภพราหมณ์นั่น ย่อมได้สมบัติชื่อนี้, ท่านทั้งหลายจงมา, จงดูจันทาภพราหมณ์นั้น.

อริยสาวกเหล่านั้น กล่าวว่า "ชื่อว่าอานุภาพ ของจันทาภ-พรหามณ์ของท่านทั้งหลาย เป็นอย่างไร ? พระศาสดาของพวกเรา

เท่านั้น มีอานุภาพมาก."

อริยสาวกและพวกพราหมณ์เหล่านั้น ไม่อาจเพื่อยังกันและกัน ให้ยินยอมได้ จึงกล่าวว่า "พวกเราไปสู่วิหารแล้ว จักรู้อานุภาพของจันทาภพราหมณ์ หรือของพระศาสดาของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ได้พาจันทาภพราหมณ์นั้นไปสู่วิหารแล้ว.

[จันทาภพราหมณ์อับเฉาในสำนักพระศาสดา]

พระศาสดา เมื่อจันทาภพราหมณ์นั้น พอเข้าไปสู่สำนักของพระองค์, ได้ทรงทำให้รัศมีเพียงดังพระจันทร์หายไปเสีย. จันทาภ-พราหมณ์นั้น ได้เป็นประหนึ่งกาในกระเช้าถ่าน ในสำนักพระศาสดา.

ครั้งนั้น พราหมณ์ทั้งหลาย จึงนำเขาไปไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. รัศมีได้กลับเป็นปกติอย่างเดิม. พราหมณ์ก็นำมาสู่สำนักพระศาสดาอีก. รัศมีก็หายไปอย่างนั้นเหมือนกัน. จันทาภพราหมณ์ไปแล้วอย่างนั้น ถึง ๓ ครั้ง เห็นรัศมีหายไปอยู่ จึงคิดว่า "ผู้นี้ เห็นจะรู้มนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมี." เขาจึงทูลถามพระศาสดาว่า "พระองค์ทรงทราบมนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมีหรือหนอแล ?"

พระศาสดา. เออ เรารู้.

จันทาภะ. ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงประทานแก่ข้าพระองค์บ้าง.

พระศาสดา. เราไม่อาจเพื่อให้แก่บุคคลผู้ไม่บวช.

จันทาภะนั้น กล่าวกะพวกพราหมณ์ว่า "เมื่อฉันเรียนมนต์นั่น

แล้ว ฉันจักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น, พวกท่านจงรออยู่ที่นี่ก่อน, ฉันจักบวชเรียนมนต์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น." เขาทูลขอการบรรพชากะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดา จึงตรัสบอกอาการ ๓๒ แก่จันทาภภิกษุนั้น. เธอทูลถามว่า "นี่อะไร ?"

พระศาสดา. นี่เป็นบริกรรมแห่งมนต์, เธอควรสาธยาย.

แม้พวกพราหมณ์มาในระหว่าง ๆ แล้ว ถามว่า "ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือ ?"

จันทาภะ. ยังก่อน, ฉันกำลังเรียน.

เขาบรรลุพระอรหัตโดย ๒-๓ วันเท่านั้น ในเวลาที่พวกพราหมณ์มาถามแล้ว กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงไปเถิด, เดี๋ยวนี้ฉันเป็นผู้มีธรรมเครื่องไม่ไปเสียแล้ว."

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลแด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ กล่าวคำไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหัตตผล."

[พระขีณาสพกล่าวแต่คำจริง]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ จันทาภะบุตรของเรา มีอาสวะสิ้นแล้ว ย่อมกล่าวแต่คำจริงเท่านั้น" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราเรียกผู้บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มีภพ
เครื่องเพลิดเพลินสิ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์
ที่ปราศจากมลทิน นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิมลํ** ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีหมอกเป็นต้น.

บทว่า **สุทฺธํ** ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า **วิปฺปสนฺนํ** ได้แก่ มีจิตผ่องใสแล้ว.

บทว่า **อนาวิลํ** ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีกิเลสเป็นต้น.

บทว่า **นนฺทิภวปริกฺขีณํ** ความว่า เราเรียกผู้มีตัณหาในภพทั้ง ๓ สิ้นแล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระจันทาภเถระ จบ.

๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ* [๒๘๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองกุณฑิโกฬิยะ ประทับอยู่ในป่าชื่อกุณฑธาน ทรงปรารภพระสีวลีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย อิมํ"** เป็นต้น.

[พระนางสุปปวาสาทรงอดกลั้นทุกข์ได้ด้วยวิตก ๓ ข้อ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระธิดาของพระโกฬิยวงศ์ พระนามว่าสุปปวาสา ทรงครรภ์สิ้น ๗ ปี มีครรภ์อันหลง (มาอีก) ๗ วัน ถูกทุกขเวทนากล้าเผ็ดร้อนถูกต้องแล้ว, ทรงอดกลั้นทุกข์นั้น ด้วยวิตก ๓ ข้อเหล่านี้คือ "(๑) พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้นี่แหะ, พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบหนอ ; (๒) พระสงฆ์สาวกในปฏิบัติเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้นี่แหละ, พระสงฆ์สาวกนั้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วหนอ; (๓) ทุกข์เห็นปานนี้ ไม่มีในพระนิพพานใด, พระนิพพานนั้น เป็นสุขดีหนอ" ดังนี้แล้ว ทรงส่งพระสวามีไปสู่สำนักของพระศาสดา, เมื่อพระสวามีนั้น กราบทูลการถวายบังคมแด่พระศาสดาตามคำของพระนางแล้ว, ในขณะที่พระศาสดา ตรัสว่า "พระธิดาโกฬิยวงศ์พระนามว่าสุปปวาสา จงเป็นผู้มีสุข ไม่มีโรค, ประสูติพระโอรสซึ่งหาโรคมิได้เถิด" ดังนี้

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๗ [ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์ ป. ธ. ๙] วัดนารถ ฯ แปล.

นั่นแหละ เป็นผู้สบาย หายพระโรค ประสูติพระโอรสผู้หาโรคมิได้แล้ว ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้ทรงถวายมหาทาน สิ้น ๗ วัน.

[พระโอรสได้บรรลุพระอรหัต]

แม้พระโอรสของพระนาง ถือเอาธมกรกรองน้ำถวายพระสงฆ์ได้ จำเดิมแต่วันที่ประสูติแล้ว. ในกาลต่อมา พระโอรสนั้นเสด็จออกบรรพชาแล้วบรรลุพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดู: ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตชื่อเห็นปานนี้ ยังเสวยทุกข์ในท้องของมารดาตลอดกาล ประมาณเท่านี้, จะป่วยกล่าวไปใยเล่าถึงชนเหล่าอื่น; ทุกข์เป็นอันมากหนออันภิกษุนี้ถอนแล้ว"

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เออ บุตรของเราพ้นจากทุกข์ประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้วอยู่" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใด ล่วงทางอ้อม หล่ม สงสาร และโมหะ
นี้ไปแล้ว เป็นผู้ข้ามไปได้ ถึงฝั่ง มีปกติเพ่ง
หากิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ ไม่มีความสงสัย
เป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร ไม่ถือมั่น ดับแล้ว,

เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้) :-

ความว่า ภิกษุใด ล่วงทางคือราคะ หล่มคือกิเลส สังสารวัฏฏ์ และโมหะอันไม่ให้แทงตลอด อริยสัจทั้ง ๔ นี้ไปแล้ว, เป็นผู้ข้ามโอฆะทั้ง ๔ ได้ ถึงฝั่งแล้วโดยลำดับ, มีปกติเพ่งด้วยฌาน ๒ อย่าง, ชื่อว่าหากิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ เพราะไม่มีตัณหา, ชื่อว่า ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร เพราะไม่มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวว่าอย่างไร, ชื่อว่าไม่ถือมั่นแล้ว เพราะไม่มีอุปาทาน, ชื่อว่า ดับแล้วเพราะอันดับไปแห่งกิเลส; เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสีวลีเถระ จบ.

๑๒. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ* [๒๙๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสุนทรสมุทรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โยธ กาเม"** เป็นต้น.

[กุลบุตรออกบวช]

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี กุลบุตรคนหนึ่ง ชื่อสุนทรสมุทรกุมาร เกิดในตระกูลใหญ่ อันมีสมบัติ ๔๐ โกฏิ.

วันหนึ่ง เขาเห็นมหาชนมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ ไปสู่พระเชตวัน เพื่อต้องการฟังธรรม ในเวลาภายหลังภัตร จึงถามว่า "พวกท่านจะไปไหนกัน" ? เมื่อมหาชนนั้น บอกว่า "พวกฉันจะไปสู่สำนักพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม" กล่าวว่า 'ฉันก็จักไป" แล้วไปกับมหาชนนั้น นั่ง ณ ที่สุดบริษัท.

พระศาสดา ทรงทราบอัธยาศัยของเขา จึงทรงแสดงอนุปุพพีกถา. เขาคิดว่า "บุคคลผู้อยู่ครองเรือน ไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นดุจสังข์ที่ขัดแล้วได้." อาศัยพระกถาของพระศาสดา มีความอุตสาหะเกิดแล้วในบรรพชา, เมื่อบริษัทหลีกไปแล้ว, จึงทูลขอบรรพชากะพระศาสดา ได้สดับว่า "พระตถาคตทั้งหลายไม่ยังกุลบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาตให้บรรพชา" จึงไปสู่เรือนแล้ว ยังมารดาบิดาให้อนุญาตด้วยความพยายามมาก เหมือนกุลบุตรชื่อรัฏฐบาลเป็น

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์) วัดนรนารถ ฯ แปล.

ต้น ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว คิดว่า "ประ-โยชน์อะไรของเรา ด้วยการอยู่ในที่นี้" จึงออกจากกรุงสาวัตถีนั้นไปสู่กรุงราชคฤห์ เที่ยวบิณฑบาตอยู่ ยังกาลให้ล่วงไปแล้ว.

[หญิงแพศยารับอาสาจะให้พระเถระสึกให้ได้]

ต่อมาวันหนึ่ง มารดาบิดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้น เห็นพวกกุมารที่เป็นสหายของท่าน กำลังเล่นอยู่สิริโสภาคย์[๑]อันใหญ่ในวันมหสพวันหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี คร่ำครวญว่า "การเล่นชนิดนี้ บุตรของเราได้โดยยาก.

ในขณะนั้น หญิงแพศยาคนหนึ่ง ไปสู่ตระกูลนั้น เห็นมารดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้นกำลังนั่งร้องไห้อยู่ จึงถามว่า "คุณแม่เพราะเหตุไร ? คุณแม่จึงร้องไห้."

มารดาพระสุนทรสมุทร. ฉันคิดถึงลูก จึงร้องไห้.

หญิงแพศยา. ก็บุตรนั้นไปที่ไหนเล่า ? คุณแม่.

มารดาพระสุนทรสมุทร. บวชใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลาย.

หญิงแพศยา. การให้ท่านสึกเสีย ไม่ควรหรือ ?

มารดาพระสุนทรสมุทร. ควร แต่เธอไม่ปรารถนา, เธอออกจากกรุงสาวัตถีนี้ ไปสู่กรุงราชคฤห์;

หญิงแพศยา. ถ้าดิฉันพึงให้ท่านสึกได้ไซร้, คุณแม่พึงทำอะไร ? แก่ดิฉัน.

มารดาพระสุนทรสมุทร. พวกฉันพึงทำเจ้าให้เป็นเจ้าของแห่ง

๑ ความเป็นผู้มีส่วนงามด้วยสิริ.

ขุมทรัพย์ตระกูลนี้.

หญิงแพศยา กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น คุณแม่จงให้สินจ้าง๑แก่ดิฉัน" ถือเอาสินจ้างแล้ว ไปสู่กรุงราชคฤห์ด้วยบริวารหมู่ใหญ่ กำหนดถนนที่เที่ยวบิณฑบาตของท่านได้แล้ว ยึดเอาเรือนเป็นที่พักหลังหนึ่งในที่นั้น ตกแต่งอาหารที่ประณีตไว้แต่เช้าตรู่ แล้วถวายภิกษุในเวลาพระเถระเข้าไปบิณฑบาต โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน นิมนต์ว่า "ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงนั่งในที่นี้นี่แหละ ทำภัตตกิจ" แล้วรับเอาบาตร. ท่านได้ให้บาตรแล้ว.

[หญิงแพศยาออกอุบายเกลี้ยกล่อมพระเถระ]

ครั้งนั้น หญิงแพศยานั้น เลี้ยงพระเถระนั้น ด้วยอาหารอันประณีต เรียนว่า "ท่านเจ้าข้า การเที่ยวบิณฑบาตในที่นี้นี่แหละสะดวกดี" นิมนต์ให้พระเถระนั่งฉันที่ระเบียง ๒-๓ วันแล้ว เอาขนมเกลี้ยกล่อมพวกเด็ก แล้วพูดว่า "พวกเจ้าจงมา, ในเวลาพระเถระมาแล้ว แม้ฉันห้ามอยู่, พวกเจ้าพึงมาในที่นี้ แล้ว (คุ้ย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้น."

ในวันรุ่งขึ้น เวลาพระเถระฉัน พวกเด็กเหล่านั้น แม้ถูกหญิงแพศยานั้นห้ามอยู่ ก็ (คุ้ย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้นแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น หญิงแพศยานั้น เรียนว่า "พวกเด็ก แม้ดิฉันห้ามอยู่ ก็ไม่ฟังคำของดิฉัน ยัง (คุ้ย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้นในที่นี้ได้, ขอท่านจงนั่งภายในเรือนเถิด" ให้ท่านนั่งภายในแล้ว นิมนต์ให้ฉันสิ้น ๒-๓ วัน,

๑. ปริพฺพยํ Waeg สินจ้าง ค่าจ้าง

นางเกลี้ยกล่อมเด็กอีก พูดว่า "พวกเจ้า แม้ถูกฉันห้ามอยู่ พึงทำเสียงอึกทึก ในเวลาพระเถระฉัน." เด็กเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น นางกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ในที่นี้ มีเสียงอึกทึกเหลือเกิน, พวกเด็ก แม้ดิฉันห้ามอยู่ ก็ไม่เชื่อถือถ้อยคำของดิฉัน; นิมนต์ท่านนั่งเสียในปราสาทเบื้องบนเถิด," เมื่อพระเถระรับนิมนต์แล้ว, ทำพระเถระไว้ข้างหน้า เมื่อจะขึ้นไปสู่ปราสาท ปิดประตูทั้งหลายเสีย จึงขึ้นไปสู่ปราสาท.

พระเถระ แม้เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรอย่างอุตกฤษฏ์ ถูกความอยากในรสพัวพันแล้ว จึงขึ้นไปสู่ปราสาท ๗ ชั้นตามคำของนาง.

[หญิงแพศยาแสดงแสดงอาการ๔๐ อย่าง เกี้ยวพระเถระ]

นางให้พระเถระนั่งแล้ว แสดงแง่งอนของหญิง ลีลาศของหญิง ซึ่งมาแล้วอย่างนี้ว่า "เพื่อนผู้มีหน้าเอิบอิ่ม ได้ยินว่า หญิงย่อมเกี้ยวชายด้วยฐานะ ๔๐[1] อย่าง คือ: สะบัดสะบิ้ง ๑ ก้มลง ๑ กรีดกราย ๑ ชะมดชะม้อย ๑ เอาเล็บดีดเล็บ ๑ เอาเท้าเหยียบเท้า ๑ เอาไม้ขีดแผ่นดิน ๑ ชูเด็กขึ้น ๑ ลดเด็กลง ๑ เล่นเอง ๑ ให้เด็กเล่น ๑ จูบเอง ๑ ให้เด็กจูบ ๑ รับประทานเอง ๑ ให้เด็กรับประทาน ๑ ให้ของเด็ก ๑ ขอของคืน ๑ ล้อเลียนเด็ก[2] ๑ พูดดัง ๑ พูดค่อย ๑ พูดคำเปิดเผย ๑ พูดลี้ลับ ๑ (ทำนิมิตร[3]) ด้วยการฟ้อน ด้วยการขับ

๑. มาในอัฏฐกถาชาดก ๘/๒๖๖ กุณาลชาดก. ๒. กตมนุกโรติ ย่อมทำตามซึ่งกรรมอันเด็กทำแล้ว ๓. เติม. นิมิตฺตํ กโรติ ตามนัยอรรถกถา.

ด้วยการประโคม ด้วยการร้องไห้ ด้วยการเยื้องกาย ด้วยการแต่งตัว ๑ ซิกซี้ ๑ จ้องมองดู ๑ สั่นสะเอว ๑ ยังของลับให้ไหว ๑ ถ่างขา ๑ หุบขา ๑ แสดงถัน ๑ แสดงรักแร้ ๑ แสดงสะดือ ๑ ขยิบตา ๑ ยักคิ้ว ๑ เม้มริมฝีปาก ๑ แลบลิ้น ๑ เปลื้องผ้า ๑ นุ่งผ้า ๑ สยายผม ๑ เกล้าผม ๑" ยืนข้างหน้าของพระเถระนั้นแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

"หญิงแพศยาผู้มีเท้าย้อมแล้วด้วยน้ำครั่ง สวม
เขียงเท้า (กล่าวแล้วว่า) แม้ท่านก็เป็นชายหนุ่ม
สำหรับดิฉัน และแม้ดิฉันเป็นหญิงสาวสำหรับท่าน,
แม้เราทั้ง ๒ แก่แล้ว มีไม้เท้ากรานไปข้างหน้า
จึงจักบวช."

[พระเถระชนะหญิงแพศยาเพราะอาศัยพระศาสดา]

ครั้งนั้น ความสังเวชใหญ่ ได้เกิดขึ้นแก่พระเถระว่า "โอหนอ กรรมที่เราไม่ใคร่ครวญแล้วทำ หนัก." ในขณะนั้น พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ในพระเชตวัน ณ ที่ไกลประมาณ ๔๕ โยชน์นั่นแล ทรงเห็นเหตุนั้นแล้ว ได้ทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ.

ลำดับนั้น พระอานนทเถระ ทูลถามพระองค์ว่า "พระเจ้าข้า อะไรหนอแล ? เป็นเหตุ, อะไร ? เป็นปัจจัย แห่งการทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ."

พระศาสดาตรัสว่า. อานนท์ สงครามของภิกษุชื่อสุนทรสมุทรและ

ของหญิงแพศยา กำลังเป็นไปอยู่ บนพื้นปราสาท ๗ ชั้น ในกรุงราชคฤห์.

พระอานนท์ ทูลถามว่า พระเจ้าข้า ความชนะจักมีแก่ใครหนอแล ? ความปราชัยจักมีแก่ใคร ?

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ ความชนะจักมีแก่สุนทรสมุทร, ความปราชัยจักมีแก่หญิงแพศยา" ดังนี้แล้ว ทรงประกาศความชนะของพระเถระ ประทับนั่งในพระเชตวันนั้นนั่นเอง ทรงแผ่พระรัศมีไป ตรัสว่า "ภิกษุ เธอจงหมดอาลัย ละกามแม้ทั้ง ๒ เสีย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"บุคคลใด ละกามทั้งหลายในโลกนี้แล้ว เป็น
ผู้ไม่มีเรือน งดเว้นเสียได้, เราเรียกบุคคลนั้น
ผู้มีกามและภพสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้) :-

ความว่า บุคคลใด ละกามแม้ทั้ง ๒ ในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรือนงดเว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ผู้มีกามสิ้นแล้ว และผู้มีภพสิ้นแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พระเถระ บรรลุพระอรหัตแล้ว เหาะขึ้นไปสู่เวหาส ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ทะลุมณฑลช่อฟ้าออกไปแล้ว ชมเชยพระสรีระพระศาสดาอยู่นั่นเทียว มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว.

[พระศาสดาเป็นที่พึ่งของพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันแม้ในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พระสุนทรเถระ อาศัยรสที่พึงรู้ด้วยลิ้น เกือบเสียท่า.[๑] แต่พระศาสดา เป็นที่พึ่งของเธอ."

พระศาสดา ทรงสดับกถานั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึ่งของสุนทรสมุทรนั่น ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ในกาลก่อน เราเป็นที่พึ่งของสุนทรสมุทรนั่น ผู้ติดอยู่ในรสตัณหาแล้วเหมือนกัน" อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ทรงยังวาตมิคชาดก[๒]นี้ให้พิสดารว่า:-

"ได้ยินว่า สภาพอื่นที่เลวกว่ารสทั้งหลาย คือ
การเคยชินกัน หรือการสนิทสนมกัน ย่อม
ไม่มี, นายอุยยาบาลชื่อสญชัย ย่อมนำเนื้อ
สมัน ตัวอาศัยอยู่ในรกชัฏ มาสู่อำนาจได้ ก็
เพราะรสทั้งหลาย."

ดังนี้แล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ในกาลนั้น สุนทรสมุทรได้เป็นเนื้อสมัน, ส่วนมหาอำมาตย์ของพระราชาผู้กล่าวคาถานี้แล้ว ให้ปล่อยเนื้อนั้นไป ได้เป็นเรานี้เอง."

เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ จบ.

๑. มนํ นฏฺโฐ. มนํ a little nearly เล็กน้อย, เกือบ. ๒. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๕. ตทฏฺฐกถา ๑/๒๗๗.

๓๓. เรื่องพระโชติกเถระ* [๓๙๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระโชติเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โยธ ตณฺหํ"** เป็นต้น.

[บุรพกรรมของ ๒ พี่น้อง]

อนุปุพพีกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า ในอดีตกาล กุฎุมพี ๒ คนพี่น้อง ในกรุงพาราณสี ยังชนให้ทำไร่อ้อยไว้เป็นอันมาก.

ต่อมาวันหนึ่ง น้องชาย ไปยังไร่อ้อย คิดว่า "เราจักให้อ้อยลำหนึ่งแก่พี่ชาย ลำหนึ่งจักเป็นของเรา" แล้ว ผูกลำอ้อยทั้ง ๒ ลำในที่ ๆ ตัดแล้ว เพื่อต้องการไม่ให้รสไหลออก ถือเอาแล้ว.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น กิจด้วยการหีบอ้อยด้วยเครื่องยนต์ ไม่มี, ในเวลาอ้อยลำที่เขาตัดที่ปลายหรือที่โคนแล้วยกขึ้น รส (อ้อย) ย่อมไหลออกเองทีเดียว เหมือนน้ำไหลออกจากธมกรกฉะนั้น. ก็ในเวลาที่เขาถือเอาลำอ้อยจากไร่เดินมา พระปัจเจกพุทธะ ที่ภูเขาคันธมาทน์ออกจากสมาบัติแล้ว ใคร่ครวญว่า "วันนี้ เราจักทำการอนุเคราะห์แก่ใครหนอแล ?" เห็นเขาเข้าไปในข่ายคือญาณของตน และทราบความที่เขาเป็นผู้สามารถเพื่อจะทำการสงเคราะห์ได้ จึงถือบาตรและจีวรแล้ว มาด้วยฤทธิ์ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าของเขา.

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์) วัดนรนารถ ฯ แปล.

[น้องชายถวายอ้อยแก่พระปัจเจกพุทธะ]

เขาพอเห็นพระปัจเจกพุทธะนั้น ก็มีจิตเลื่อมใส จึงลาดผ้าห่มบนภูมิประเทศที่สูงกว่า แล้วนิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธะนั่ง ด้วยคำว่า "นิมนต์นั่งที่นี้ ขอรับ" แล้วก็กล่าวว่า "ขอท่านจงน้อมบาตรมาเถิด" ได้แก้ที่ผูกลำอ้อย วางไว้เบื้องบนบาตร. รสไหลลงเต็มบาตรแล้ว. เมื่อพระปัจเจกพุทธะดื่มรส (อ้อย) นั้นแล้ว, เขาคิดว่า "ดีจริง พระผู้เป็นเจ้าของเราดื่มรส (อ้อย แล้ว, ถ้าพี่ชายของเราจักให้นำมูลค่ามา, เราก็จักให้มูลค่า; ถ้าจักให้เรานำส่วนบุญมา, เราก็จักให้ส่วนบุญ" แล้วกล่าวว่า "นิมนต์ท่านน้อมบาตรเข้ามาเถิด ขอรับ" แล้วได้แก้ลำอ้อยแม้ที่ ๒ ถวายรส.

นัยว่า เขามิได้มีความคิดที่จะลวงแม้มีประมาณเท่านี้ว่า "พี่ชายของเราจักนำอ้อยลำอื่นจากไร่อ้อยมาเคี้ยวกิน" ส่วนพระปัจเจก-พุทธะ เป็นผู้ใคร่จะแบ่งรสอ้อยนั้นกับด้วยพระปัจเจกพุทธะเหล่าอื่น เพราะความที่ตนดื่มรสอ้อยลำแรกนั้น จึงรับไว้เท่านั้น แล้วก็นั่งอยู่. เขาทราบอาการของท่านแล้ว จึงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งความปรารถนาว่า "ท่านขอรับ รสอันเลิศนี้ใด ที่กระผมถวายแล้ว, ด้วยผลแห่งรสอันเลิศนี้ กระผมพึงเสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษยโลก ในที่สุด พึงบรรลุธรรมที่ท่านบรรลุแล้วนั่นแล." แม้พระปัจเจกพุทธะ ก็กล่าวว่า "ขอความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้แล้ว จงสำเร็จอย่างนั้น" แล้วทำอนุโมทนาแก่เขา ด้วย ๒ คาถาว่า **"อิจฺฉิตํ**

ปตฺถิตํ ตุยฺหํ" เป็นต้น, แล้วก็อธิษฐานโดยประการที่เขาจะเห็นได้ แล้วเหาะไปสู่เขาคันธมาทน์โดยทางอากาศ แล้วได้ถวายรส (อ้อย) แก่พระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ รูป. เขาเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ไปสู่สำนักพี่ชาย, เมื่อพี่ชายถามว่า "เจ้าไปไหน ?" จึงบอกว่า "ฉันไปตรวจดูไร่อ้อย" ถูกพี่ชายกล่าวว่า "จะมีประโยชน์อะไรด้วยคนอย่างเจ้าไปไร่อ้อย, เจ้าควรจะถือเอาลำอ้อยมา ๑ ลำ หรือ ๒ ลำมิใช่หรือ ?" กล่าวว่า "พี่ ถูกละ, ฉันถือเอาอ้อยมา ๒ ลำ, แต่ฉันเห็นพระปัจเจกพุทธะองค์หนึ่ง จึงถวายรสแต่ลำอ้อยของฉัน แล้วถวายรสแต่ลำอ้อยแม้ของพี่ ด้วยคิดว่า 'เราจักให้มูลค่าหรือส่วนบุญ;' พี่จักรับเอามูลค่าอ้อยนั้นหรือจักรับเอาส่วนบุญ ?"

พี่ชาย. ก็พระปัจเจกพุทธะ ทำอะไร ?

น้องชาย. ท่านดื่มรสจากลำอ้อยของฉันแล้ว ก็ถือเอารสจากลำอ้อยของพี่ไปสู่เขาคันธมาทน์โดยอากาศ แล้วได้ให้แก่พระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ รูป.

[พี่ชายเลื่อมใสขออนุโมทนาส่วนบุญ]

พี่ชายนั้น เมื่อเขากำลังกล่าวอยู่นั่นแหละ, เป็นผู้มีสรีระอันปีติถูกต้องแล้ว หาระหว่างมิได้ ได้ทำความปรารถนาว่า "การบรรลุธรรมที่พระปัจเจกพุทธะนั้นเห็นแล้วนั่นแหละ พึงมีแก่เรา." น้องชายปรารถนาสมบัติ ๓ อย่าง, ส่วนพี่ชายปรารถนาพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้.

นี้เป็นบุรพกรรมของชนทั้ง ๒ นั้น.

[สองพี่น้องได้เกิดร่วมกันอีกในชาติต่อมา]

ชนทั้ง ๒ นั้น ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก ยังพุทธันดรหนึ่งให้สิ้นไป. ในเวลาชนทั้ง ๒ นั้นไปสู่เทวโลกนั่นแหละ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พี่น้องทั้ง ๒ แม้นั้น เคลื่อนจากเทวโลกแล้ว, ผู้พี่ชายก็คงเป็นพี่ชาย ผู้น้องชายก็คงเป็นน้องชาย ถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ในพันธุมดีนคร.

บรรดาเด็กทั้ง ๒ นั้น มารดาบิดาได้ตั้งชื่อของผู้พี่ชายว่า "เสนะ" ของผู้น้องชายว่า "อปราชิต." เมื่อพี่น้องทั้ง ๒ นั้น กำลังรวบรวมขุมทรัพย์อยู่ ในเวลาเติบโตแล้ว[๑], เสนกุฎุมพี ได้ฟังการป่าวร้องในพันธุมดีนครของอุบาสกผู้โฆษณาธรรมว่า "พุทธรตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก, ธรรมรตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก, สังฆรตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก, พวกท่าน จงให้ทานทั้งหลาย จงทำบุญทั้งหลาย, วันนี้ เป็นดิถีที่ ๑๔ วันนี้ เป็นดิถีที่ ๑๕, พวกท่าน จงทำอุโบสถ จงฟังธรรม" เห็นมหาชนถวายทานในกาลก่อนภัตรแล้ว ไปเพื่อฟังธรรมในกาล ว่า "พวกฉันจะไปสู่สำนักพระศาสดา เพื่อฟังธรรม." จึงพูดว่า "แม้ฉันก็จักไป" แล้วก็ไปพร้อมกับชนเหล่านั้นทีเดียว นั่งแล้วในที่สุดบริษัท.

๑. หมายความว่า ได้ตั้งหลักฐานในการครองเรือนแล้ว.

พระศาสดา ทรงทราบอัธยาศัยของเขา จึงตรัสอนุปุพพีกถา. เขาฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความอุตสาหะในบรรพชา จึงทูลขอบรรพชากะพระศาสดา.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามเขาว่า "ก็พวกญาติที่ท่านจะพึงอำลา มีไหม ?"

เสนกุฎุมพี. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านไปอำลา แล้วจงมา.

[พี่ชายลาน้องชายออกบวชแล้วได้บรรลุพระอรหัต]

เขาไปสู่สำนักของน้องชายแล้ว กล่าวว่า "ทรัพย์สมบัติใด มีอยู่ในตระกูลนี้ ทรัพย์สมบัตินั้นทั้งหมด จงเป็นของเจ้า."

น้องชาย. ก็พี่เล่า ? ขอรับ.

เสนกุฎุมพี ฉันจักบวชในสำนักของพระศาสดา.

น้องชาย. พี่ พูดอะไร ? ฉันเมื่อมารดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนมารดา, เมื่อบิดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนบิดา; ตระกูลนี้ก็มีโภคะมาก, พี่ดำรงอยู่ในเรือนนี่แหละ ก็สามารถจะทำบุญได้, พี่อย่าทำอย่างนั้น.

เสนกุฎุมพี. ฉันฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ฉันดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน ไม่อาจบำเพ็ญธรรมนั้นได้; ฉันจักบวชให้ได้, เจ้าจงกลับ.

เขายังน้องชายให้กลับไปด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต.

ฝ่ายน้องชาย คิดว่า "เราจักทำสักการะแก่บรรพชิตผู้พี่ชาย" จึงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน ไหว้พี่ชายแล้ว กล่าวว่า "ท่านขอรับ ท่านทำการสลัดออกจากภพแห่งตนได้แล้ว, ส่วนกระผม ยังเป็นผู้พัวพันด้วยกามคุณ ๕[๑], ไม่อาจออกบวชได้, ขอท่านจงบอกบุญกรรมอันใหญ่ที่สมควร แก่กระผมผู้ดำรงอยู่ในเรือนนี่แหละ."

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะน้องชายนั้นว่า "ดีละ เจ้าผู้เป็นบัณฑิต เจ้าจงให้สร้างพระคันธกุฎี สำหรับพระศาสดา."

[น้องชายสร้างพระคันธกุฎีถวายพระศาสดา]

น้องชายนั้น รับว่า "สาธุ" แล้วยังชนให้นำไม้ต่าง ๆ มาแล้วให้ถากเพื่อประโยชน์แก่ทัพสัมภาระทั้งหลายมีเสาเป็นต้น ให้ทำเสาทั้งหมดให้ขจิตรด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ ต้นหนึ่งขจิตรด้วยทองคำต้นหนึ่งขจิตรด้วยเงิน ต้นหนึ่งขจิตรด้วยแก้วมณีเป็นต้น แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีด้วยเสาเหล่านั้น ให้มุงด้วยกระเบื้องสำหรับมุงอันขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการเหมือนกัน.

ก็ในเวลาสร้างพระคันธกุฎีนั่นแล หลานชายชื่ออปราชิต ผู้มีชื่อเหมือนกับตนนั่นแล เข้าไปหาอปราชิตกุฎุมพีนั้นแล้ว กล่าวว่า "แม้ฉันก็จักสร้าง, ท่านจงให้ส่วนบุญแก่ฉันเถิด ลุง" เขากล่าวว่า "พ่อ ฉันไม่ให้, ฉันจักสร้างไม่ให้ทั่วไปด้วยชนเหล่าอื่น."

หลานชายนั้น อ้อนวอนแม้เป็นอันมาก เมื่อไม่ได้ส่วนบุญ จึง

๑. คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่.

คิดว่า "การที่เราได้กุญชรศาลา[๑]ข้างหน้าพระคันธกุฎี ย่อมควร" ดังนี้แล้ว จึงให้สร้างกุญชรศาลาที่สำเร็จด้วยแก้ว ๙ ประการ. เขาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีในพุทธุปบาทกาลนี้.

ก็บานหน้าต่างใหญ่ ๓ บาน ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้มีแล้วในพระคันธกุฎี. อปราชิตคฤหบดี ให้สร้างสระโบกขรณี ๓ สระ ที่โบกด้วยปูนขาว ณ ภายใต้ที่ตรงบานหน้าต่างเหล่านั้น ให้เต็มด้วยน้ำหอมอันเกิดแต่ชาติทั้ง ๔[๒] แล้วให้ปลูกดอกไม้ ๕[๓] สี, ให้ย่อยบรรดาแก้ว ๗ ประการ แก้วที่ควรแก่ความเป็นของที่จะพึงย่อยได้ แล้วถือเอาแก้วนอกนี้ทั้งหมดทีเดียว โปรยรอบพระคันธกุฎีโดยถ่องแถวเพียงเข่า ยังบริเวณให้เต็มแล้ว.

คฤหบดีชื่ออปราชิต ยังพระคันธกุฎีให้สำเร็จด้วยอาการอย่านี้แล้ว จึงเข้าไปหาพระเถระผู้พี่ชาย เรียนว่า "ท่านขอรับ พระคันธกุฎีสำเร็จแล้ว, กระผมหวังการใช้สอยพระคันธกุฎีนั้น, ได้ยินว่า บุญเป็นอันมาก ย่อมมีเพราะการใช้สอย."

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "พระเจ้าข้าทราบว่า กุฎุมพีผู้นี้ให้สร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระองค์, บัดนี้เธอหวัง

๑. ศาลามีรูปคล้ายช้าง. ๒. กุงฺคุมํ หญ้าฝรั่น ๑. ยวนปุปฺผํ ดอกไม้เกิดในยวนประเทศ ๑. ตครํ กฤษณา ๑. ตุรุกฺโข กำยาน ๑. ๓ เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก. เพื่อจะโปรยพระสรีระด้วยสายแห่งเกสรทั้งหลาย อันตั้งขึ้นแล้วด้วยกำลังลม ในกาลแห่งพระตถาคตประทับนั่งภายในแล้ว กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎี ได้สำเร็จด้วยทองคำอันสุกปลั่ง. ทาง (กระเบื้อง) สำเร็จด้วยแก้วประพาฬตอนล่าง กระเบื้องมุงสำเร็จด้วยแก้วมณี. พระคันธกุฎีนั้น ได้ตั้งอยู่งดงามดุจนกยูงลำแพน ด้วยประการฉะนี้.

การใช้สอย."

พระศาสดา เสด็จลุกจากอาสนะแล้ว เสด็จไปสู่ที่เฉพาะหน้าพระคันธกุฎี ทอดพระเนตรกองรตนะที่เขากองล้อมรอบพระคันธกุฎีได้ประทับยืนอยู่แล้วที่ซุ้มแห่งประตู๑, ก็เมื่อกุฎุมพีนั้น กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า การรักษาจักมีแก่ข้าพระองค์เอง, ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเถิด." พระศาสดา เสด็จเข้าไปแล้ว.

[เขาตั้งการรักษารตนะที่โปรยไว้รอบพระคันธกุฎี]

แม้กุฎุมพี ก็ตั้งการรักษาไว้โดยรอบ สั่งมนุษย์ทั้งหลายไว้ว่า "พ่อ พวกเธอจงห้ามชนทั้งหลายผู้ถือเอา (รตนะ) ด้วยพก หรือด้วยกระเช้าและกระสอบไป, แต่อย่าห้ามชนผู้ถือเอาด้วยมือไป." แม้ในภายในนคร ก็ให้บอกว่า "รตนะ ๗ ประการ อันเราโปรยลงแล้ว

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก: ลำดับนั้น กุฎุมพี กราบทูลพระองค์ว่า "ขอพระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า" พระศาสดา ประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล ทอดพระเนตรดูพระเถระพี่ชายของกุฎุมพีนั้นถึง ๓ ครั้ง, พระเถระทราบด้วยอาการที่พระองค์ทอดพระเนตรแล้วนั่นแล กล่าวกะน้องชายว่า "มาเถิด พ่อเธอจงทูลพระศาสดาว่า การรักษาจักมีแก่ข้าพระองค์เอง ขอเชิญพระองค์ประทับอยู่ตามสบายเถิด" เขาฟังคำพระเถระแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พวกมนุษย์เข้าไปที่โคนไม้แล้ว ไม่มีความเยื่อใยหลีกไปฉันใด, อนึ่ง พวกมนุษย์ข้ามแม่น้ำ ไม่มีความเยื่อใย สละพ่วงแพเสียได้ฉันใด, ขอพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีความเยื่อใยฉันนั้น ประทับอยู่เถิด." ก็พระศาสดาประทับยืนอยู่เพื่ออะไร ฯ ได้ยินว่า พระองค์ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า "ชนเป็นอันมาก ย่อมมาสู่สำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัตรบ้าง ในเวลาหลังภัตรบ้าง เมื่อชนเหล่านั้นถือเอารตนะทั้งหลายไปอยู่, พวกเราไม่อาจห้ามได้ กุฎุมพีพึงติเตียนว่า 'เมื่อรตนะประมาณเท่านี้เราโปรยลงแล้วที่บริเวณ, พระศาสดาไม่ห้ามปรามอุปัฏฐากของพระองค์ แม้ผู้นำ (รตนะ) ไปอยู่ ดังนี้แล้ว ทำความอาฆาตในเรา พึงเป็นผู้เข้าถึงอบาย' เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงได้ประทับยืนอยู่แล้ว.

ที่บริเวณพระคันธกุฎี, มนุษย์เข็ญใจทั้งหลายผู้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้วไป จงถือเอาเต็มมือทั้ง ๒, มนุษย์ทั้งหลาย แม้ถึงสุขแล้วก็จงถือเอาด้วยมือเดียว,"

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ชนทั้งหลายผู้มีศรัทธาประสงค์จะฟังธรรมก่อนจึงจักไปทีเดียว, ส่วนผู้ไม่มีศรัทธา ไปด้วยความโลภในทรัพย์ ฟังธรรมแล้ว ก็จักพ้นจากทุกข์ได้;" เพราะเหตุนั้น เขาจึงให้บอกอย่างนั้น เพื่อต้องการจะสงเคราะห์ชน.

มหาชน ถือเอารตนะทั้งหลายตามกำหนดที่เขาบอกแล้วนั่นแล. เมื่อรตนะที่เขาโปรยลงไว้คราวเดียว หมดแล้ว เขาจึงให้โปรยลงเรื่อย ๆ โดยถ่องแถวเพียงเข่า ถึง ๓ ครั้ง. อนึ่ง เขาวางแก้วมณีอันหาค่ามิได้ประมาณเท่าผลแตงโม แทบบาทมูลของพระศาสดา.

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ชื่อว่า ความอิ่ม จักไม่มีแก่ชนทั้งหลายผู้แลดูรัศมีแห่งแก้วมณี พร้อมด้วยพระรัศมีอันมีสีดุจทองคำแต่พระสรีระของพระศาสดา;" เพราะฉะนั้น เขาจึงได้ทำอย่างนั้น. แม้มหาชนก็แลดูไม่อิ่มเลย.

[พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิลักแก้วมณี]

ต่อมาวันหนึ่ง พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิคนหนึ่ง คิดว่า "ได้ยินว่าแก้วมณีที่มีค่ามาก อันกุฎุมพีนั้นวางไว้แทบบาทมูลของพระศาสดา, เราจักลักแก้วมณีนั้น" จึงไปสู่วิหาร เข้าไปโดยระหว่างมหาชนผู้มาแล้วเพื่อจะถวายบังคมพระศาสดา.

กุฎุมพี กำหนดได้ว่า "พราหมณ์นี้ มีประสงค์จะถือเอาแก้ว

มณี" ด้วยอาการแห่งการเข้าไปแห่งพราหมณ์นั้นนั่นแล คิดว่า "โอ หนอ ! พราหมณ์ไม่ควรถือเอา."

แม้พราหมณ์นั้น วางมือไว้แทบบาทมูลคล้ายจะถวายบังคมพระศาสดา ถือเอาแก้วมณีซ่อนไว้ในเกลียวผ้า หลีกไปแล้ว. กุฎุมพีไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสในพราหมณ์นั้นได้.

ในกาลจบธรรมกถา กุฎุมพีนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า รตนะ ๗ ประการอันข้าพระองค์โปรยล้อมรอบพระคันธกุฎีสิ้น ๓ ครั้ง โดยถ่องแถวเพียงเข่า, เมื่อชนทั้งหลายถือเอารตนะเหล่านั้น ขึ้นชื่อว่า ความอาฆาตมิได้มีแล้วแก่ข้าพระองค์, จิตยิ่งเลื่อมใสขึ้นเรื่อย ๆ, แต่วันนี้ ข้าพระองค์ คิดว่า "โอหนอ ! พราหมณ์นี้ ไม่ควรถือเอาแก้วมณี," เมื่อพราหมณ์นั้นถือเอาแก้วมณีไปแล้ว, จึงไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสได้."

พระศาสดา ทรงสดับคำของกุฎุมพีนั้นแล้ว ตรัสว่า "อุบาสกท่านไม่อาจเพื่อจะทำของมีอยู่ของตน ให้เป็นของอันชนเหล่าอื่นพึงนำไปไม่ได้ มิใช่หรือ ?" ดังนี้แล้ว ได้ประทานนัยแล้ว.

กุฎุมพีนั้น ดำรงอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ได้ทำการปรารถนาว่า "พระเจ้าข้า พระราชาหรือโจรแม้หลายร้อย ชื่อว่า สามารถเพื่อจะข่มเหงข้าพระองค์ ถือเอาแม้เส้นด้ายแห่งชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ จงอย่ามี นับแต่วันนี้เป็นต้นไป, แม้ไฟก็อย่าไหม้ของ ๆ ข้าพระองค์, แม้น้ำก็อย่าพัด."

แม้พระศาสดา ก็ได้ทรงทำอนุโมทนาแก่กุฎุมพีนั้นว่า "ขอความ

ปรารถนาที่ท่านปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ."

กุฎุมพีนั้น เมื่อทำการฉลองพระคันธกุฎี ถวายมหาทานแก่ภิกษุ ๖๘ แสน ในภายในวิหารนั่นแหละ ตลอด ๙ เดือน ในกาลเป็นที่สุด ได้ถวายไตรจีวรแก่ภิกษุทุกรูป. ผ้าสาฎกสำหรับทำจีวรของภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์ ได้มีค่าถึงพันหนึ่ง.

[อปราชิตกุฎุมพีเกิดเป็นโชติกเศรษฐี]

กุฎุมพีนั้น ทำบุญทั้งหลายจนตลอดอายุอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้น บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย-โลกตลอดกาลประมาณเท่านั้น ในพุทธุปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ อยู่ในท้องของมารดาตลอด ๙ เดือนครึ่ง.

ก็ในวันที่กุฎุมพีนั้นเกิด สรรพอาวุธทั้งหลายในพระนครทั้งสิ้นรุ่งโรจน์แล้ว. แม้อาภรณ์ทั้งหลายที่สวมกาย[๑]ของชนทั้งปวง เป็นราวกะว่ารุ่งโรจน์ เปร่งรัศมีออกแล้ว. พระนครได้รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน. แม้เศรษฐี ก็ได้ไปสู่ที่บำรุงพระราชาแต่เช้าตรู่.

ครั้งนั้น พระราชา ตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า "วันนี้สรรพอาวุธทั้งหลายรุ่งโรจน์แล้ว, พระนครก็รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน; ท่านรู้เหตุในเรื่องนี้ไหม ?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทราบ.

พระราชา. เหตุอะไร ? เศรษฐี.

๑. กายารุฬฺหา อันขึ้นแล้วสู่กาย.

เศรษฐี. ทาสของพระองค์เกิดในเรือนของข้าพระองค์, ความรุ่งโรจน์นั้น ได้มีแล้วด้วยเดชแห่งบุญของเขานั่นแหละ.

พระราชา. เขาจักเป็นโจรกระมัง ?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้อนั้น ไม่มี, สัตว์มีบุญ ได้ทำอภินิหารไว้แล้ว.

พระราชา ทรงตั้งทรัพย์ค่าเลี้ยงดูวันละพัน ด้วยพระดำรัสว่า "ถ้ากระนั้น เธอเลี้ยงเขาไว้ให้ดี จึงจะควร, นี้จงเป็นค่าน้ำนมสำหรับเขา." ครั้นในวันเป็นที่ตั้งชื่อ ชนทั้งหลาย จึงตั้งชื่อของเขาว่า "โชติกะ" นั่นแหละ เพราะพระนครทั้งสิ้น รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน.

ต่อมา ในเวลาที่เขาเติบโตแล้ว เมื่อภาคพื้น อันเขาลงชำระอยู่ เพื่อต้องการปลูกเรือน ภพของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว.

[ท้าวสักกะเสด็จมานิรมิตสมบัติให้โชติกเศรษฐี]

ท้าวสักกะทรงใคร่ครวญดูว่า "นี้เหตุอะไรหนอแล ?" ทรงทราบว่า "ชนทั้งหลาย กำลังจับจองที่ปลูกเรือนเพื่อโชติกะ" ทรงดำริว่า "โชติกะนี้ จักไม่อยู่ในเรือนที่ชนเหล่านั่นทำแล้ว, การที่เราไปในที่นั้น ควร" แล้วเสด็จไปในที่นั้นด้วยเพศแห่งนายช่างไม้ ตรัสว่า "พวกท่านทำอะไรกัน ?"

เหล่าชน. พวกฉันจับจองที่ปลูกเรือน สำหรับโชติกะ.

ท้าวสักกะ ตรัสว่า "พวกท่านจงหลีกไป, โชติกะนี้ จักไม่อยู่ในเรือนที่พวกท่านปลูก" แล้วทอดพระเนตรดูภูมิประเทศประมาณ

๑๖ กรีส. ภูมิประเทศนั้น ได้เป็นที่สม่ำเสมอในทันใดนั้นนั่นอง ดุจวงกสิณ. ท้าวเธอทรงดำริอีกว่า "ขอปราสาท ๗ ชั้นสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงชำแรกแผ่นดินผุดขึ้น ณ ที่นี้" แล้วทอดพระเนตรดู. ปราสาท เห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้วในขณะนั้นนั่นเอง. ท้าวสักกะทรงดำริอีกว่า "ขอกำแพง ๗ ชั้น ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงผุดขึ้นแวดล้อมปราสาทนี้" แล้วทอดพระเนตรดู. กำแพงเห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้ว. ครั้งนั้น ท้าวเธอ ทรงดำริว่า "ขอต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย จงผุดขึ้นในที่สุดรอบกำแพงเหล่านั้น" แล้วทอดพระเนตรดู. ต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้ว. ท้าวเธอทรงดำริว่า "ขุมทรัพย์ ๔ ขุม จงผุดขึ้นที่มุมทั้ง ๔ แห่งปราสาท" แล้วทอดพระเนตรดู. ทุกสิ่งได้มีอย่างนั้นเหมือนกัน.

ก็บรรดาขุมทรัพย์ทั้งหลาย ขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ได้มีประมาณโยชน์หนึ่ง, ขุมหนึ่งได้มีประมาณ ๓ คาวุต, ขุมหนึ่งได้มีประมาณกึ่งโยชน์, ขุมหนึ่งได้มีประมาณคาวุตหนึ่ง๑, ที่ซุ้มประตูทั้ง ๗ ยักษ์ ๗ ตนยึดการรักษาไว้แล้ว. ในซุ้มประตูที่ ๑ ยักษ์ชื่อยมโมลีพร้อมด้วยยักษ์พันหนึ่งที่เป็นบริวารของตน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตู

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก; ก็ประมาณนั่น ได้เป็นประมาณแห่งปากขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์. เบื้องล่างได้มีที่สุดแผ่นดิน, ประมาณขอบปากแห่งขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่โชติกเศรษฐี ท่านมิได้กล่าวไว้. ขุมทรัพย์ทุกขุมเต็มเปี่ยมเทียวผุดขึ้น เหมือนผลตาลที่เขาฝานหัวฉะนั้น, ลำอ้อย ๔. ลำ เป็นวิการแห่งทองคำ ประมาณเท่าต้นตาลรุ่น ๆ เกิดขึ้นที่มุมปราสาททั้ง ๔. ลำอ้อยเหล่านั้นมีใบเป็นวิการแห่งแก้วมณี มีข้อเป็นวิการแห่งทองคำ. นับว่า สมบัตินั้นเกิดขึ้นแล้วเพื่อแสดงบุรพกรรม (ของเขา).

ที่ ๒ ยักษ์ชื่ออุปปละพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๒ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตูที่ ๓ ยักษ์ชื่อวชิระพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๓ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ยักษ์ชื่อวชิรพาหุพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๔ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตูที่ ๕ ยักษ์ชื่อสกฏะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๕ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตูที่ ๖ ยักษ์ชื่อสกฏัตถะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๖ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ซุ้มประตูที่ ๗ ยักษ์ชื่อทิสามุขะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๗ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว. ทั้งภายในและภายนอกแห่งปราสาท ได้มีการรักษาอย่างมั่นคงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

[พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานฉัตรตั้งให้เป็นเศรษฐี]

พระราชา ทรงพระนามว่าพิมพิสาร ทรงสดับว่า "ได้ยินว่าปราสาท ๗ ชั้น ซึ่งสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ผุดขึ้นแล้วเพื่อโชติกะ, กำแพง ๗ ชั้น ซุ้มประตู ๗ ซุ้ม ขุมทรัพย์ ๔ ขุมก็ผุดขึ้นแล้ว (เพื่อโชติกะเหมือนกัน)" ทรงส่งฉัตรตำแหน่งเศรษฐีไป (ให้) แล้ว. เขาได้เป็นผู้ชื่อว่า โชติกเศรษฐี. ก็หญิงผู้มีบุญกรรมอันทำไว้แล้วกับโชติกเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในอุตตรกุรุทวีป.

ครั้งนั้น เทพดา นำนางมาจากอุตตรกุรุทวีปนั้นแล้ว ให้นั่งในห้องอันเป็นสิริ.

หญิงนั้น เมื่อมา ถือเอาทะนานข้าวสารทะนานหนึ่งและแผ่นศิลาอันลุกโพลง ๓ แผ่น (มา), ภัตรของชนทั้ง ๒ นั้น ได้มีแล้วด้วย

ทะนานข้าวสารนั้นนั่นเทียว ตลอดชีวิต.

ดังได้สดับมา ถ้าชนเหล่านั้น เป็นผู้มีประสงค์จะยังแม้เกวียน ๑๐๐ เล่มให้เต็มด้วยข้าวสาร, มันก็คงปรากฏเป็นทะนานอันเต็มด้วยข้าวสารอยู่นั่นเอง, ในเวลาหุงภัตร พวกเขาใส่ข้าวสารในหม้อ แล้ววางไว้เบื้องบนแผ่นศิลาเหล่านั้น. แผ่นศิลาก็ลุกโพลงขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง เมื่อภัตรสักว่าสุกแล้ว ย่อมดับไป พวกเขารู้ความที่ภัตรสุกแล้ว ด้วยสัญญาณนั้นนั่นแหละ. แม้ในเวลาแกงของควรแกงเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. เขาทั้ง ๒ ย่อมหุงต้มอาหารด้วยแผ่นศิลาอันลุกโพลงด้วยอาการอย่างนี้.

ชนเหล่านั้น ย่อมอยู่ด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี, ไม่รู้แสงสว่างของไฟหรือประทีปเลย.

[มหาชนต่างแตกตื่นมาชมสมบัติ]

ได้ยินว่า สมบัติของโชติเศรษฐีเห็นปานนั้น ได้ปรากฏทั่วชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว. มหาชน เทียมยานเป็นต้นมา เพื่อต้องการดู.

โชติกเศรษฐี สั่งให้หุงภัตรด้วยข้าวสารที่นำมาจากอุตตรกุรุทวีปแล้ว ให้ ๆ แก่ชนทั้งหลายผู้มาแล้ว ๆ, สั่งว่า "ชนทั้งหลายจงถือเอาผ้า, จงถือเอาเครื่องประดับ จากต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย," แล้วให้เปิดปากขุมทรัพย์พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้." เมื่อชนทั้งหลายผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถือเอาทรัพย์ไปอยู่ ปากแห่งขุมทรัพย์มิได้พร่องลงแล้ว แม้เพียงองคุลีเดียว.

ได้ยินว่า นั่นเป็นผลแห่งรัตนะที่เขาโปรยลงทำให้เป็นทรายในบริเวณพระคันธกุฎี.

[พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะชมปราสาท]

เมื่อมหาชน ถือเอาผ้าอาภรณ์ และทรัพย์ตามความปรารถนาไปอยู่อย่างนั้น, พระเจ้าพิมพิสาร มีพระประสงค์จะทอดพระเนตรปราสาทของโชติกเศรษฐีนั้นบ้าง เมื่อมหาชนมาอยู่ จึงไม่ได้โอกาสแล้ว.

ในกาลต่อมา เมื่อพวกมนุษย์น้อยลง เพราะถือเอาวัตถาภรณ์และทรัพย์ตามความปรารถนาไปแล้ว พระราชา จึงตรัสกะบิดาของโชติกะว่า "ฉันมีความประสงค์จะชมปราสาทของบุตรของท่าน." บิดาของโชติกะนั้น กราบทูลว่า "ดีละ สมมติเทพ" แล้วไปบอกแก่บุตรว่า "พ่อ พระราชามีพระประสงค์จะทอดพระเนตรปราสาทของเจ้า," เขาพูดว่า "ดีละ คุณพ่อ, ขอพระองค์เสด็จมาเถิด."

พระราชา ได้เสด็จไปในที่นั้นพร้อมด้วยข้าราชบริพารเป็นอันมาก. ทาสีผู้ปัดกวาดเทหยากเยื่อที่ซุ้มประตูที่ ๑ ได้ถวายมือแด่พระราชา. พระราชา ทรงละอาย ด้วยทรงสำคัญว่า "ภรรยาของเศรษฐี" จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ที่แขนของนาง. พระราชา ทรงสำคัญทาสีแม้ที่ซุ้มประตูที่เหลือทั้งหลายว่า "ภรรยาของเศรษฐี" อย่างนั้น จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ที่แขนของทาสีเหล่านั้น.

โชติกเศรษฐี มาต้อนรับพระราชาถวายบังคมแล้ว อยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญเสด็จไปข้างหน้าเถิด" แผ่นดินที่ประดับด้วยแก้วมณี ย่อมปรากฏแก่พระ

ราชา เป็นเหมือนเหวที่ลึกตั้ง ๑๐๐ ชั่วบุรุษ. ท้าวเธอทรงสำคัญว่า "โชติกะนี้ ขุดบ่อไว้เพื่อต้องการจับเรา" จึงไม่อาจเพื่อ[๑]จะเสด็จพระราชดำเนินไปได้"

โชติกะ กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ นี้มิใช่บ่อ, ขอพระองค์จงเสด็จมาข้างหลังพระองค์" แล้วได้เป็นผู้นำเสด็จ[๒].

พระราชา ทรงเหยียบพื้นในเวลาที่โชตกะนั้นเหยียบแล้ว เสด็จเที่ยวทอดพระเนตรปราสาทตั้งแต่พื้นชั้นล่าง.

[พระเจ้าอชาตศัตรูทรงน้อยพระทัย]

ในคราวนั้น พระราชกุมารทรงพระนามว่า อชาตศัตรู ทรงจับองคุลีของพระราชบิดา เสด็จเที่ยวไปอยู่ ทรงดำริว่า "โอ ทูลกระหม่อมของเราเป็นอันธพาล, ชื่อว่าเมื่อคฤหบดียังอยู่ในปราสาทที่ทำด้วยแก้ว ๗ ประการได้ ทูลกระหม่อมของเรานี้ เป็นถึงพระราชา ยังประทับอยู่ในพระราชมณเฑียรที่ทำด้วยไม้, บัดนี้ เราจักเป็นพระราชาแล้ว จักไม่ให้คฤหบดีนี้อยู่ในปราสาทนี้[๓]." เมื่อพระราชากำลังเสด็จขึ้นสู่พื้นปราสาทชั้นบนนั่นแหละ เป็นเวลาเสวยพระกระยาหารเช้า. ท้าวเธอตรัสเรียกเศรษฐีมาแล้ว ตรัสว่า "มหาเศรษฐี พวกเราจักบริโภคอาหารเช้าในที่นี้นี่แหละ."

เศรษฐี ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ก็ทราบอยู่, พระกระยาหารสำหรับสมมติเทพ ข้าพระองค์ตระเตรียมไว้แล้ว."

ท้าวเธอทรงสรงสนานด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ แล้วประทับ

๑. ปาทํ นิกฺขิปิตุํ เพื่ออันวางพระบาทลง. ๒. ปุรโต อโหสิ ได้มีข้างหน้า. ๓. อิมสฺส อิมสฺมึ ปาสาเท วสิตุํ น ทสฺสามิ เราจักไม่ให้อยู่ในปราสาทนี้ แก่คฤหบดีนี้.

นั่งบนบัลลังก์อันเป็นที่นั่งของเศรษฐีนั่นแหละ ที่เขาตกแต่งไว้ในมณฑปเป็นที่นั่งของเศรษฐี ซึ่งทำด้วยแก้ว.

[พระราชาประทับเสวยในบ้านโชติกเศรษฐี]

ครั้งนั้น พวกบุรุษ ถวายน้ำสำหรับล้างพระหัตถ์แด่ท้าวเธอแล้ว คดข้าวปายาสเปียกจากภาชนะทองคำที่มีค่าได้แสนหนึ่ง วางไว้ตรงพระพักตร์. พระราชา ทรงเริ่มจะเสวยด้วยทรงสำคัญว่า "เป็นโภชนะ."

เศรษฐี กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ นี้ไม่ใช่โภชนะ, นี้เป็นข้าวปายาสเปียก. พวกบุรุษคดโภชนะใส่ในภาชนะทองคำใบอื่นแล้ววางไว้บนถาดเดิม."

ได้ยินว่า การบริโภคโภชนะนั้นด้วยไออุ่นที่พลุ่งขึ้นจากภาชนะข้าวปายาสเปียกนั้น ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความสบาย. พระราชาเมื่อ-เสวยโภชนะที่มีรสอร่อย ก็มิได้ทรงรู้ประมาณ.

ลำดับนั้น เศรษฐี ถวายบังคมท้าวเธอแล้ว ประคองอัญชลีกราบทูลว่า "พอที พระเจ้าข้า, เพียงเท่านี้ก็พอ, พระองค์ไม่ทรงสามารถเพื่อจะให้โภชนะที่ยิ่งกว่านี้ไปให้ย่อยได้."

ทีนั้น พระราชา ตรัสกะเขาว่า "คฤหบดี เธอทำความหนักใจหรือ จึงพูดถึงภัตรของตน ?"

เศรษฐี "ข้อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า, เพราะภัตรเพื่อหมู่พลของพระองค์แม้ทั้งหมด ก็อันนี้แหละ, แกงก็อันนี้, ก็แต่ว่าข้าพระองค์กลัวต่อความเสื่อมยศ.

พระราชา. เพราะเหตุไร ?

เศรษฐี. ถ้าว่า เหตุสักว่าความอึดอัดแห่งพระกาย จะพึงมีแก่สมมติเทพเจ้าไซร้, ข้าพระองค์ย่อมกลัวต่อคำว่า 'วานนี้ พระราชาเสวย (ภัตร) ในเรือนของเศรษฐี, เศรษฐีคงจักทำอะไร (ถวายเป็นแน่)' พระเจ้าข้า.

พระราชา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำภัตรไป, จงนำน้ำมา.

ในเวลาเสร็จภัตตกิจของพระราชา ราชบริพารทั้งหมด ก็บริโภคภัตรนั้นนั่นแหละ.

[พระราชาทรงสนทนากับเศรษฐี]

พระราชา ประทับนั่งสนทนาปรารภถึงความสุข ตรัสเรียกเศรษฐีมา แล้วตรัสว่า "ภรรยาของท่านในเรือนนี้ไม่มีหรือ ?"

เศรษฐี. มี พระเจ้าข้า.

พระราชา. นางอยู่ที่ไหน ?

เศรษฐี กราบทูลว่า นางนั่งอยู่ในห้องอันมีสิริยังไม่ทราบเกล้าถึงอย่างนั้น นางก็ยังไม่รู้ว่าท้าวเธอเสด็จมา.

ลำดับนั้น เศรษฐี รู้ว่า "พระราชามีพระประสงค์จะทอดพระเนตรภริยาของเรา" จึงไปสู่สำนักของนางแล้ว บอกว่า "พระราชาเสด็จมาแล้ว, การที่หล่อนเฝ้าพระราชา ไม่ควรหรือ ?"

[ภรรยาเศรษฐีน้อยใจที่ยังมีผู้ใหญ่กว่าตน]

นางนอนอยู่นั่นแล กล่าวว่า "นาย ชื่อว่า พระราชานั้นเป็น

อย่างไร ?" เมื่อเขาบอกว่า "คนที่เป็นใหญ่ของพวกเรา ชื่อว่า พระราชา," จึงแจ้งความที่ตนเป็นผู้มีใจไม่แช่มชื่นอยู่ กล่าวว่า "พวกเรา ยังมีแม้บุคคลผู้เป็นใหญ่ (นับว่า) ทำบุญกรรมทั้งหลายไว้ไม่ดีหนอ, พวกเราทำบุญกรรมทั้งหลายชื่อด้วยไม่มีศรัทธา จึงถึงสมบัติเกิดแล้วในที่ของชนอื่นผู้เป็นใหญ่; ทานจักเป็นของอันเราทั้งหลายไม่เชื่อแล้วให้เป็นแน่, นี่เป็นผลของทานนั้น" แล้วกล่าวว่า "นาย บัดนี้ ฉันจักทำอย่างไร ?"

สามี. หล่อนจงถือเอาพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราชา.

เมื่อนางถือพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราชาอยู่ ลมกลิ่นแห่งพระภูษาสำหรับโพกของพระราชา กระทบนัยน์ตาของนางแล้ว.

[ภรรยาเศรษฐีน้ำตาไหล]

ลำดับนั้น สายแห่งน้ำตา ไหลออกจากนัยน์ตาของนาง. พระราชาทอดพระเนตรเห็นอาการนั้น จึงตรัสกะเศรษฐีว่า "มหาเศรษฐีธรรมดามาตุคาม มีความรู้น้อย ชะรอยจะร้องไห้ เพราะกลัวว่าพระราชาจะพึงยึดเอาสมบัติของสามีของเรา,' ท่านจงปลอบนาง, เราไม่มีความต้องการด้วยสมบัติของท่าน."

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ นางมิได้ร้องไห้.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น นั่นอะไรกันเล่า ?

เศรษฐี. น้ำตาของนางไหลออกแล้ว เพราะกลิ่นแห่งพระภูษาสำหรับโพกของพระองค์, ด้วยว่า ภรรยาของข้าพระองค์นี้ ไม่เคยเห็นแสงสว่างของประทีปหรือแสงสว่างของไฟ ย่อมบริโภค นั่ง

และนอน ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีเท่านั้น; ส่วนสมมติเทพ คงจัก ประทับนั่งด้วยแสงสว่างแห่งประทีป.

พระราชา. ถูกละ เศรษฐี.

เศรษฐี กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น จำเดิม แต่วันนี้ ขอพรองค์จงประทับนั่งด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี" แล้ว ได้ถวายแก้วมณีอันเหาค่ามิได้ ใหญ่ประมาณเท่าผลแตงโม.

พระราชา ทอดพระเนตรเรือนแล้ว ตรัสว่า "สมบัติของ โชติกะมากจริง" แล้วได้เสด็จไป[๑].

นี้เป็นเรื่องเกิดของพระโชติเถระก่อน.

[เด็กชฎิลถูกมารดาเอาลอยน้ำ]

บัดนี้ พึงทราบการอุบัติของพระเถระชื่อชฎิละ:-

ความพิสดารว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีธิดาของเศรษฐีคนหนึ่ง เป็นผู้มีรูปสวย. มารดาบิดาให้หญิงคนใช้ไว้คนหนึ่ง เพื่อต้องการ รักษานาง ในเวลานางมีอายุรุ่นราว ๑๕-๑๖ ปี ให้อยู่ในห้องอันมีสิริ บนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น.

วันหนึ่ง วิทยาธรตนหนึ่ง กำลังเหาะไปทางอากาศ เห็นนาง กำลังเปิดหน้าต่าง แลดูภายนอกอยู่ เกิดความสิเนหา จึงเข้าไปทาง หน้าต่างแล้ว ได้ทำความเชยชิดกับนาง. นางอาศัยการอยู่ร่วม (หลับนอน) กับวิทยาธรนั้น ตั้งครรภ์แล้ว ต่อกาลไม่นานเลย.

ลำดับนั้น หญิงคนใช้นั้น เห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "คุณ

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ เรื่องพระชฎิลเถระ พึงเป็นเรื่องอันท่านเรียงไว้ในภายหลัง.

นาย นี่อะไรกัน ? อันนางบอกว่า "ข้อนั้นจงยกไว้, เจ้าอย่าบอกแก่ใคร ๆ ' จึงได้เป็นผู้นิ่งเสียเพราะกลัว. โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน แม้นางคลอดบุตรแล้ว ให้หญิงคนใช้นำภาชนะใหม่มา ให้เด็กนั้นนอนในภาชนะนั้นแล้ว ปิดภาชนะนั้นเสีย วางพวงดอกไม้ไว้ข้างบน สั่งหญิงคนใช้ว่า "เจ้าจงเอาศีรษะเทินภาชนะนี้ไปลอยเสียในแม่น้ำคงคา, ถ้าถูกใคร ๆ ถามว่า 'นี่อะไร ?' เจ้าพึงบอกว่า 'พลีกรรมของคุณนายของฉัน." หญิงคนใช้นั้นได้ทำอย่างนั้น.

[หญิง ๒ คนเถียงกันเพราะเด็กชฎิละ]

ก็หญิง ๒ คน กำลังอาบน้ำอยู่ในภายใต้แม่น้ำคงคา เห็นภาชนะนั้น ถูกน้ำพัดมาอยู่, หญิงคนหนึ่ง พูกว่า "ภาชนะนั้น เป็นของฉัน." คนหนึ่งพูดว่า "สิ่งที่มีอยู่ในภาชนะนั้น เป็นของฉัน," เมื่อภาชนะ (ลอยมา) ถึงแล้ว, จึงจับภาชนะนั้นวางไว้บนบก เปิดดู เห็นเด็ก, หญิงคนหนึ่ง พูดว่า "เด็กเป็นของฉันทีเดียว เพราะฉันกล่าวว่า 'ภาชนะเป็นของฉัน. คนหนึ่ง พูดว่า "เด็กเป็นของฉันเพราะฉันกล่าว-ว่า 'สิ่งที่มีอยู่ในภาชนะเป็นของฉันทีเดียว."

หญิงทั้ง ๒ นั้นเถียงกัน ไปสู่ศาลวินิจฉัยแล้ว แจ้งเนื้อความนั้น เมื่อพวกอำมาตย์ไม่สามารถจะวินิจฉัยได้, จึงได้ไปสู่สำนักพระราชา.

พระราชา ทรงสดับคำของหญิงทั้ง ๒ นั้น จึงตรัสว่า "เจ้าจงเอาเด็ก, เจ้าจงเอาภาชนะ."

ก็หญิงผู้ที่ได้เด็ก ได้เป็นอุปัฏฐายิกาของพระมหากัจจายนเถระ.

เพราะเหตุนั้น หญิงนั้น จึงเลี้ยงทารกนั้นไว้ ด้วยคิดว่า "จักให้เด็กนี้บวชในสำนักของพระเถระ."

[เหตุที่เด็กนั้นได้รับตั้งชื่อว่าชฎิละ]

ผมของเด็กนั้น ได้ปรากฏรุงรัง เพราะมลทินแห่งครรภ์อันเขาล้างออกไม่หมด ในวันที่เด็กนั้นเกิด. เพราะเหตุนั้น ชนทั้งหลาย จึงตั้งชื่อเขาว่า "ชฎิละ" นั้นแหละ.

ในเวลาที่เขาเดินได้ พระเถระ เข้าไปสู่เรือนนั้น เพื่อบิณฑบาต. อุบาสิกา นิมนต์พระเถระให้นั่งแล้ว ได้ถวายอาหาร.

พระเถระ เห็นเด็ก จึงถามว่า "อุบาสิกา ท่านได้เด็กหรือ ?"

อุบาสิกา เรียนว่า "ได้ เจ้าค่ะ, ดิฉันเลี้ยงเด็กนี้ไว้ด้วยหวังว่า 'จักให้บวชในสำนักของท่าน,' ขอท่านจงให้เขาบวช" ดังนี้แล้ว ได้ถวายแล้ว.

[พระมหากัจจายนะรับเด็กไปมอบให้อุปัฏฐาก]

พระเถระ รับว่า "ดีละ" แล้วพาเด็กนั้นไป ตรวจดูว่า "บุญกรรมที่จะเสวยสมบัติของคฤหัสถ์ของเด็กนี้ มีอยู่หรือหนอแล ?" คิดว่า "สัตว์ผู้มีบุญมาก จักเสวยสมบัติใหญ่, เด็กนี้ยังเล็กนัก, แม้ญาณของเขาก็ยังไม่ถึงความแก่รอบ" จึงได้พาเด็กนั้น ไปสู่เรือนของอุปัฏฐากคนหนึ่ง ในกรุงตักกสิลา. อุปัฏฐากนั้น ไหว้พระเถระแล้วยืนอยู่, เห็นเด็กนั้นแล้ว เรียนถามว่า "ท่านได้เด็กหรือขอรับ ?"

พระเถระ ตอบว่า "เออ อุบาสก เขาจักบวช, แต่ยังเป็นเด็กเล็กนัก, จงอยู่ในสำนักของท่านเถิด."

อุบาสกนั้น รับว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วตั้งเด็กไว้ในฐานะเพียงดังบุตร บำรุงแล้ว.

ก็สินค้าในเรือนของอุบาสกนั้น เป็นของที่สั่งสมไว้แล้วสิ้น ๑๒ ปี. เขาไปสู่ระหว่างแห่งบ้าน นำเอาสินค้าแม้ทั้งหมดไปสู่ตลาด ให้เด็กนั่งในตลาดแล้ว บอกราคาแห่งสินค้านั้น ๆ แล้วกล่าวว่า "เจ้าพึงถือเอาทรัพย์ชื่อมีประมาณเท่านี้ แล้วจึงให้สิ่งนี้แหละสิ่งนี้" ดังนี้แล้วหลีกไป.

[เทพดาช่วยให้เด็กขายของให้หมด]

ในวันนั้น เทพดาผู้รักษาพระนคร ทำให้ชนผู้มีความต้องการ (ด้วยวัตถุ) โดยที่สุดแม้สักว่าพริกและผักชี ให้บ่ายหน้าไปสู่ตลาดของเด็กเท่านั้น. เด็กนั้น ขายสินค้าที่สะสมไว้สิ้น ๑๒ ปี (หมด) โดยวันเดียวเท่านั้น. กุฎุมพี มาไม่เห็นอะไร ๆ ในตลาด จึงกล่าวว่า "พ่อ สินค้าทั้งหมด เจ้าให้ฉิบหายเสียแล้วหรือ."

เด็กตอบว่า "ฉันไม่ได้ให้สินค้าฉิบหาย, ฉันขายสินค้าทั้งหมดตามนัยที่ท่านบอกไว้แล้วนั่นแหละ, นี้เป็นค่าของสินค้าชื่อโน้น. นี้เป็นค่าของสิ้นค้าชื่อโน้น." กุฎุมพี ปลื้มใจ คิดว่า "บุรุษที่หาค่ามิได้สามารถเพื่อจะเป็นอยู่ในที่ใดที่หนึ่งได้" จึงให้ลูกสาวผู้เจริญวัยแล้วในเรือนของตนแก่เขา สั่งพวกบุรุษว่า "พวกเจ้าจงสร้างเรือนแก่เขา" เมื่อเรือนสำเร็จแล้ว จึงบอกว่า "พวกเจ้าจงไป, จงอยู่ในเรือนของตน."

[ชฎิลกุมารได้เป็นเศรษฐีเพราะภูเขาทองผุดใกล้เรือน]

ครั้นในเวลาที่ชฎิลกุมารนั้นเข้าไปสู่เรือน เมื่อธรณีประตูพอเขา

เหยียบแล้วด้วยเท้าข้างหนึ่ง ภูเขาทองประมาณ ๘๐ ศอก ชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นแล้ว ณ ที่ส่วนอันมีข้างหลังเรือน.

พระราชา พอสดับว่า "ข่าวว่า ภูเขาทองชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นใกล้เรือนของชฎิลกุมาร" จึงทรงส่งฉัตรสำหรับเศรษฐีไปประทานแก่เขา. เขาได้เป็นผู้มีชื่อว่า ชฎิลเศรษฐี. เขาได้มีบุตร ๓ คน.

[ชฎิลเศรษฐีให้บุรุษเที่ยวสืบหาเศรษฐีที่เสมอกับตน]

เขายังจิตให้เกิดขึ้นในการบวช ในเวลาที่บุตรเหล่านั้นเจริญวัยแล้ว คิดว่า "ถ้าตระกูลเศรษฐีที่มีโภคะเสมอด้วยเราทั้งหลายจักมีไซร้, บุตรทั้งหลายก็จักให้บวชได้; ถ้าไม่มีไซร้, บุตรทั้งหลายก็จักไม่ให้; ในชมพูทวีป ตระกูลที่มีโภคะเสมอด้วยเราทั้งหลาย มีอยู่หรือหนอ" จึงให้ช่างทำอิฐที่สำเร็จด้วยทองคำ ด้ามปฏักที่สำเร็จด้วยทองคำ และเขียงเท้าที่สำเร็จด้วยทองคำ เพื่อต้องการจะทดลองดู ให้ในมือของบุรุษทั้งหลายแล้ว ส่งไปว่า "พวกเจ้าจงไป, จงถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นเหล่านี้ ทำเป็นเหมือนแลดูอะไร ๆ นั่นเทียว เที่ยวไปในพื้นชมพูทวีป รู้ความที่ตระกูลแห่งเศรษฐีที่มีโภคะเสมอด้วยเรามีอยู่หรือไม่มีแล้ว จงมา." บุรุษเหล่านั้น เที่ยวจาริกไปถึงภัททิยนคร.

[พวกบุรุษพบเมณฑกเศรษฐี]

ครั้งนั้น เมณฑกเศรษฐีเห็นบุรุษเหล่านั้นแล้ว ถามว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปทำอะไรกัน ?" เมื่อพวกเขาบอกว่า "พวกฉันเที่ยวดูของสิ่งหนึ่ง," รู้ว่า "กิจด้วยการถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นเหล่านี้เที่ยวไป เพื่อจะตรวจดูสิ่งอะไร ๆ นั่นแหละ ของบุรุษ

เหล่านี้ ย่อมไม่มี, บุรุษเหล่านี้ เที่ยวสืบสวนดูเศรษฐี" จึงกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงเข้าไปตรวจดูหลังเรือนของเรา."

บุรุษเหล่านั้น เห็นแพะทองคำทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้ว ในหนหลัง มีขนาดเท่าช้าง ม้า และโคอุสุภะ ซึ่งเอาหลังจดหลัง ชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นแล้วในที่ประมาณ ๘ กรีส ที่หลังเรือนนั้นแล้ว เที่ยวไปในระหว่าง ๆ แพะเหล่านั้นแล้วออกไป.

ลำดับนั้น เศรษฐี ถามบุรุษเหล่านั้นว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปตรวจดูผู้ใด, ผู้นั้น พวกท่านเห็นแล้วหรือ ?" เมื่อพวกเขากล่าวว่า "เห็น นาย" จึงส่งไปแล้วด้วยพูดว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไป."

บุรุษเหล่านั้นไปจากที่นั้นนั่นแหละแล้ว, เมื่อเศรษฐีของตนพูดว่า "พ่อทั้งหลาย ตระกูลเศรษฐีที่มีโภคะเสมอเราทั้งหลาย พวกเจ้าเห็นแล้วหรือ ?" บอกว่า "นาย ท่านจะมีอะไร ? สมบัติชื่อเห็นปานนี้ของเมณฑกเศรษฐีมีอยู่ ในภัททิยนคร" แล้วบอกเรื่องราวนั้นทั้งหมด.

[ชฎิลเศรษฐีให้สืบเสาะเป็นครั้งที่ ๒]

เศรษฐี ฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีใจแช่มชื่น คิดว่า "ตระกูลเศรษฐี เราได้ไว้ก่อนแล้วตระกูลหนึ่ง, ตระกูลเศรษฐีแม้อื่นอีกมีอยู่หรือหนอ ?" แล้วให้ผ้ากัมพลมีค่าได้แสนหนึ่ง ส่งไปว่า "พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไป, จงเสาะหาตระกูลเศรษฐีแม้อื่น." พวกเขาไปสู่กรุงราชคฤห์แล้ว ทำกองฟืนในที่ไม่ไกลแต่เรือนของโชติกเศรษฐี ติดไฟ

แล้วได้ยืนอยู่.

ก็ในเวลาพวกชนถามว่า "นี้อะไรกัน ?" ก็บอกว่า "เมื่อพวกฉันจะขายผ้ากัมพลซึ่งมีค่ามากผืนหนึ่ง ผู้ซื้อไม่มี, พวกฉันแม้จะถือเที่ยวไปอยู่ ก็กลัวโจร, เพราะเหตุนั้น พวกฉันจักเผามันเสียแล้วจึงจักไป."

[พวกบุรุษพลโชติกเศรษฐี]

ครั้งนั้น โชติเศรษฐี เห็นพวกเขาจึงถามว่า "พวกนี้ ทำอะไรกัน ?" ฟังเนื้อความนั้นแล้ว ให้เรียกมา ถามว่า "ผ้ากัมพลมีค่าเท่าไร ?" เมื่อพวกเขาบอกว่า "มีค่าแสนหนึ่ง" จึงสั่งให้ ๆ ทรัพย์แสนหนึ่ง บอกว่า "พวกท่านจงให้ (ผ้าผืนนั้น) แก่ทาสีผู้กวาดซุ้มประตูเทหยากเยื่อ" แล้วส่งให้ในมือของพวกเขานั่นแล. ทาสีนั้นรับเอาผ้ากัมพลแล้วร้องไห้ ไปสู่สำนักของนาย บอกว่า "นาย เมื่อความผิดมีอยู่ ประหารดิฉันเสีย ไม่ควรหรือ.? เพราะเหตุไร จึงส่งผ้ากัมพลเนื้อหยาบอย่างนี้แก่ดิฉัน, ? ดิฉันจักนุ่งหรือจักห่มผ้ากัมพลผืนนี้อย่างไรได้ ?"

โชติเศรษฐี. ฉันมิได้ส่งไปให้เจ้าเพื่อประโยชน์แก่การนุ่งหรือการห่มนั่น, แต่ส่งผ้ากัมพลผืนนั้นไปให้เจ้า เพื่อต้องการจะให้พับเข้าแล้ววางไว้ใกล้ที่นอนของเจ้า ในเวลาจะนอน เช็ดเท้าที่ล้างแล้วด้วยน้ำหอม (ต่างหาก), เจ้าไม่อาจทำกิจแม้นั่นได้หรือ ?

ทาสีนั้น กล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ดิฉันอาจเพื่อจะทำกิจนั่นได้" จึงได้รับเอาไปแล้ว.

ฝ่ายบุรุษเหล่านั้น เห็นเหตุนั้นแล้ว จึงไปสู่สำนักเศรษฐีของ

ตน เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ตระกูลแห่งเศรษฐีอันพวกเจ้าเห็นแล้วหรือ ?" เรียนว่า "นาย ท่านจะมีอะไร, สมบัติชื่อเห็นปานนี้ ของเศรษฐีชื่อโชติกะ มีอยู่ในกรุงราชคฤห์" จึงบอกสมบัติในเรือนทั้งหมด แล้วบอกเรื่องราวนั้น.

เศรษฐี ฟังคำของบุรุษเหล่านั้นแล้วมีใจยินดี คิดว่า "บัดนี้เราจักได้บวช" จึงไปสู่สำนักของพระราชา กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพข้าพระองค์มีประสงค์จะบวช."

พระราชา ตรัสว่า "ดีละ มหาเศรษฐี ท่านจงบวชเถิด."

เศรษฐีนั้น ไปสู่เรือนแล้ว ให้เรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว วางจอบมีด้ามเป็นทองคำ ตัวจอบเป็นเพ็ชร ไว้ที่มือของบุตรคนใหญ่แล้วกล่าวว่า "พ่อ เจ้าจงขุดเอาลิ่มทองจากภูเขาทองที่หลังเรือน." ลูกชาย-คนใหญ่นั้น ถือเอาจอบไปสับภูเขาทอง. เวลาเขาสับภูเขาทองนั้นได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับที่หินดาดฉะนั้น.

เศรษฐี รับจอบจากมือของลูกชายคนใหญ่นั้น ส่งให้ในมือของ-ลูกชายคนกลาง. เมื่อลูกชายคนกลางแม้นั้น สับภูเขาทองอยู่, เวลาเขาสับนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับหินดาดฉะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐี จึงส่งจอบนั้นให้ในมือของลูกชายคนเล็ก. เมื่อลูกชายคนเล็กนั้น รับเอาจอบนั้นฟันอยู่ เวลาที่เขาฟันนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับดินเหนียวที่เขาทำให้เป็นกองไว้ฉะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐี จึงกล่าวกะลูกชายคนเล็กนั้นว่า "มาเถิดพ่อ, พอละ ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านี้" แล้วให้เรียกพี่ชาย ๒ คน

นอกนี้มาแล้ว บอกว่า "ภูเขาทองลูกนี้ ไม่ใช่เกิดเพื่อพวกเจ้า, เกิดขึ้นเพื่อพ่อและลูกชายคนเล็ก, พวกเจ้าจงใช้สอยรวมกันกับลูกชายคนเล็กนี้เถิด."

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร ภูเขาทองนั้นจึงเกิด เพื่อบิดาและลูกชายคนเล็กเท่านั้น ? เพราะเหตุไร ชฎิลเศรษฐี จึงถูกโยนลงไปในน้ำในเวลาเกิดแล้ว.?

แก้ว่า เพราะกรรมที่ตนทำแล้วนั่นเอง.

[บุรุพกรรมของชฎิลเศรษฐี]

ความพิสดารว่า เมื่อมหาชนกำลังสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ พระขีณาสพองค์หนึ่ง ไปสู่เจติยสถานแลดูแล้วถามว่า "พ่อทั้งหลาย เพราะเหตุไร มุขทางทิศอุดรแห่งเจดีย์จึงยังไม่ก่อขึ้น ?"

มหาชน. ทองยังไม่พอ.

พระขีณาสพ. ฉันจักเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้วชักชวน, พวกท่านจงทำกรรมโดยเอื้อเฟื้อเถิด.

ท่านกล่าวอย่างนั้นแล้วเข้าไปสู่พระนคร ชักชวนมหาชนว่า "แม่และพ่อทั้งหลาย ทองที่หน้ามุขข้างหนึ่งแห่งพระเจดีย์ของพวกเรายังไม่พอ, พวกท่านจงรู้ทองเถิด" ได้ไปสู่ตระกูลแห่งนายช่างทองแล้ว ฝ่ายนายช่างทอง กำลังนั่งทะเลาะกับภรรยาอยู่ในขณะนั้นเอง.

ครั้งนั้น พระเถระ กล่าวกะเขาว่า "ทองสำหรับหน้ามุขที่พระเจดีย์อันท่านทั้งหลายรับไว้ยังไม่พอ, การที่ท่านรู้ทองนั้นย่อมควร."

เขากล่าวด้วยความโกรธต่อภรรยาว่า "ท่านจงโยนพระศาสดาของท่านลงในน้ำแล้วไปเสีย."

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะเขาว่า "ท่านทำกรรมอย่างสาหัสยิ่ง, ท่านโกรธดิฉัน ควรจะด่าหรือควรจะเฆี่ยนดิฉันเท่านั้น, เหตุไฉนท่านจึงทำเวรในพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันเล่า ?" ทันใดนั้นเอง นายช่างทอง เป็นผู้ถึงความสลดใจแล้ว กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงอดโทษแก่กระผม" แล้วหมอบลงแทบเท้าของพระเถระ.

พระเถระ. โยม ฉันหาถูกท่านว่ากล่าวอะไร ๆ ไม่, ท่านจงยังพระศาสดาให้อดโทษเถิด.

นายช่างทอง. ท่านเจ้าข้า กระผมจะทำอย่างไรเล่า จึงจะให้พระศาสดาอดโทษได้ ?

พระเถระ. ท่านจงทำหม้อดอกไม้ทองคำ ๓ หม้อ บรรจุเข้าไว้ภายในที่บรรจุพระธาตุแล้ว เป็นผู้มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อดโทษเถิด โยม.

เขารับว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วเมื่อจะทำดอกไม้ทองคำ ให้เรียกบุตรชายคนใหญ่ในบุตร ๓ คนมาแล้ว กล่าวว่า "มานี่แน่ะ พ่อ, พ่อได้กล่าวกะพระศาสดาด้วยคำเป็นเวร, เพราะฉะนั้น พ่อจักทำดอกไม้เหล่านี้ บรรจุในที่บรรจุพระธาตุ ให้พระศาสดาอดโทษ, แม้เจ้าแล ก็จงเป็นสหายของเรา."

ลูกชายคนใหญ่นั้น บอกว่า "พ่ออันฉันใช้ให้กล่าวคำเป็นเวร

หามิได้, พ่อทำแต่ลำพังเถิด" แล้วไม่ปรารถนาจะทำ.

ช่างทอง ให้เรียกลูกชายคนกลางมาแล้ว กล่าวเหมือนอย่างนั้น. แม้ลูกชายคนกลางนั้น ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้น แล้วไม่ปรารถนาจะทำ. เขาจึงให้เรียกลูกชายคนเล็กมาแล้ว ก็กล่าว (เหมือนไม่ปรารถนา).

ลูกชายคนเล็กนั้น คิดว่า "ธรรมดาว่ากิจที่เกิดขึ้นแก่บิดา ย่อมเป็นภาระของบุตร" จึงเป็นสหายของบิดา ได้ทำดอกไม้ทั้งหลายแล้ว. นายช่างทอง ยังหม้อดอกไม้ขนาดคืบหนึ่ง ๓ หม้อ ให้สำเร็จแล้ว บรรจุในที่บรรจุพระธาตุ มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อดโทษแล้ว. เขาได้ผูกโยนลงไปในน้ำ ในเวลาเกิดถึง ๗ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้.

ก็อัตภาพของเขาที่ตั้งอยู่แล้วในที่สุดนี้ แม้ในบัดนี้ ก็ถูกโยนลงไปในน้ำ เพราะผลของกรรมนั้นเหมือนกัน. ส่วนบุตรของเขา ๒ คนใด ไม่ปรารถนาจะเป็นสหาย ในเวลาทำดอกไม้ทองคำ, เพราะเหตุนั้น ภูเขาทองจึงไม่เกิดสำหรับบุตรทั้ง ๒ นั้น, แต่เกิดสำหรับลูกชายคนเล็ก เพราะความที่เขาทำดอกไม้ทองคำ ร่วมกัน (กับบิดา).

[ชฎิลเศรษฐีออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

เศรษฐีนั้น พร่ำสอนบุตรแล้ว บวชในสำนักพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้วโดย ๒-๓ วันเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

โดยสมัยอื่น พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของบุตรทั้งหลายของเศรษฐีนั้น. บุตรเหล่านั้น ได้ถวายภิกษาหารแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

ประมุขตลอดกึ่งเดือน.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า "ชฎิละ ผู้มีอายุ แม้ในวันนี้ ความทะยานอยากในภูเขาทองประมาณ ๘๐ ศอก และในบุตรทั้งหลายของท่านยังมีอยู่หรือ ?

พระชฎิละ. ผู้มีอายุ ตัณหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้นของผม ย่อมไม่มี.

ภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า "พระชฎิลเถระนี้ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล."

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้นของบุตรของเรา ย่อมไม่มี" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใด ละตัณหาในโลกนี้ได้แล้ว เป็นผู้ไม่มี
เรือน เว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหา
และภพอันสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

ผู้ใดละตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ ในโลกนี้เสียได้ เป็นผู้ไม่มีความต้องการอยู่ครองเรือน ชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีเรือน เว้นเสียได้ เราเรียกผู้ชื่อว่า มีตัณหาและภพอันสิ้นแล้ว เพราะความที่ตัณหาและภพเป็นของสิ้นแล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นดังนี้แล๑.

[พระเจ้าอชาตศัตรูจะยึดเอาบ้านเศรษฐี]

ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูกุมาร สมคบกับพระเทวทัต ปลงพระชนม์พระราชบิดา ดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ทรงดำริว่า "เราจักยึดเอาปราสาทของโชติกเศรษฐี" จึงทรงเตรียมการรบแล้วเสด็จออกไป พอทอดพระเนตรเห็นพระฉายของพระองค์พร้อมด้วยบริวารที่กำแพงแก้ว เข้าพระทัยว่า "คฤหบดี เป็นผู้เตรียมการรบคุมพลออกมาแล้ว" จึงไม่ทรงสามารถจะเสด็จเข้าไปได้.

ในวันนั้น แม้เศรษฐี เป็นผู้รักษาอุโบสถ บริโภคอาหารเช้าแต่เช้าตรู่ ไปสู่วิหาร นั่งฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา.

ส่วนยักษ์ชื่อยมโมลี ผู้ยึดการรักษายืนอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๑ เห็นพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น จึงถามว่า "ท่านจะไปไหน ?" แล้วกำจัดพระเจ้าอชาตศัตรูพร้อมด้วยราชบริพาร ติดตามไปในทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย. พระราชา ได้เสด็จไปสู่วิหารแล้วเหมือนกัน.

ครั้งนั้น เศรษฐี พอเห็นท้าวเธอ จึงทูลว่า "เรื่องอะไรกัน ? พระเจ้าข้า" ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ยืนอยู่แล้ว.

พระราชา. คฤหบดี ท่านบังคับพวกบุรุษของท่านว่า 'จงรบกับเรา' แล้วมาในที่นี้ นั่งทำเป็นเหมือนฟังธรรมอยู่หรือ ?

เศรษฐี. ก็สมมติเทพ เสด็จไปเพื่อยึดเอาเรือนของข้าพระองค์

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ บัณฑิตพึงเห็นความสืบต่อด้วยเรื่องเดิม.

มิใช่หรือ ?

พระราชา. เออ เราไป.

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ แม้พระราชาตั้งพัน ก็ไม่สามารถเพื่อจะยึดเอาเรือนของข้าพระองค์ได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

[พระราชาทรงถอดแหวนไม่ออก]

ท้าวเธอ กริ้วว่า "ก็ท่านจักเป็นพระราชหรือ ?"

เศรษฐี. ข้าพระองค์ไม่เป็นพระราชา, แต่พระราชาหรือโจรไม่สามารถจะถือเอาแม้เส้นด้ายที่ชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

พระราชา. ก็ฉันจักถือเอาตามความพอใจของท่านได้ อย่างไร ?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าอย่างนั้น แหวน ๒๐ วงเหล่านี้ที่นิ้วมือทั้ง ๑๐ ของข้าพระองค์มีอยู่, ข้าพระองค์ไม่ถวายแหวนเหล่านี้แก่พระองค์: ถ้าพระองค์ทรงสามารถไซร้, ขอพระองค์จงทรงถือเอาเถิด.

ก็พระราชานั้น ประทับนั่งกระโหย่งบนพื้น เมื่อจะทรงกระโดดย่อมทรงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๑๘ ศอกได้, ประทับยืน เมื่อจะทรงกระโดดย่อมทรงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๘๐ ศอกได้. พระราชา แม้ทรงมีพระกำลังมากอย่างนี้ ทรงกระโดดไปมาอยู่ข้างโน้นและข้างนี้ ก็ไม่ทรงสามารถเพื่อจะถอดแม้ซึ่งแหวนวงหนึ่งได้.

[เศรษฐีสลดใจใคร่จะบวช]

ลำดับนั้น เศรษฐี กราบทูลกะท้าวเธอว่า "ข้าแต่สมมติเทพ

ขอพระองค์ทรงลาดผ้าสาฎก" แล้วได้ทำนิ้วทั้งหลายให้ตรง. แหวนแม้ทั้ง ๒๐ วง หลุดออกแล้ว.

ลำดับนั้น เศรษฐี กราบทูลท้าวเธอว่า "ข้าแต่สมมมติเทพ ใคร ๆ ไม่สามารถเพื่อจะถือเอาทรัพย์สมบัติอันเป็นของข้าพระองค์ด้วยอาการอย่างนั้นได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา" ดังนี้แล้ว เกิดสลดใจเพราะพระกิริยาของพระราชา จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตเพื่อการบวชแก่ข้าพระองค์." ท้าวเธอทรงดำริว่า "เมื่อเศรษฐีนี้บวชแล้ว, เราจักยึดเอาปราสาทได้สะดวก" จึงตรัสว่า "จงบวชเถิด" ด้วยพระดำรัสคำเดียวเท่านั้น. เศรษฐีนั้นบวชในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัต มีชื่อว่า พระโชติกเถระ.

ในขณะที่ท่านบรรลุพระอรหัตแล้วนั่นแล สมบัตินั้นแม้ทั้งหมดก็อันตรธานไป. พวกเทพดา ก็นำภรรยาของเศรษฐีนั้น ชื่อสตุลกายะแม้นั้นไปสู่อุตตรกุรุทวีปนั่นแล.

[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระเถระอวดอุตตริมนุสสธรรม]

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เรียกพระโชติกเถระนั้นมาแล้วถามว่า "โชติกะผู้มีอายุ ก็ตัณหาในปราสาทหรือในหญิงนั้นของท่านยังมีอยู่หรือ ? เมื่อท่านบอกว่า "ไม่มี ผู้มีอายุทั้งหลาย" จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระโชติกะนี้ กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีตัณหาใน

ปราสาทหรือในหญิงนั้นเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใด ละตัณหาได้แล้ว ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มี
เรือน เว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหา
และภพอันสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโชติกเถระ จบ

๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑* [๒๙๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"หิตฺวา มานุสกํ"** เป็นต้น.

[นักฟ้อนออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

ได้ยินว่า นักฟ้อนนั้น เที่ยวเล่นกีฬาคือการฟ้อนชนิดหนึ่ง ฟังธรรมกถาของพระศาสดา บวชแล้ว บรรลุพระอรหัต. เมื่อภิกษุนั้นกำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาตกับภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ภิกษุทั้งหลาย เห็นบุตรของนักฟ้อนคนหนึ่ง กำลังเล่นอยู่ จึงถามว่า "ผู้มีอายุ บุตรของนักฟ้อนนั่น เล่นกีฬาที่ท่านเล่นแล้ว ๆ, ท่านยังมีความเยื่อใยในกีฬาชนิดนี้อยู่หรือหนอแล ?" เมื่อภิกษุนั้น ตอบว่า "ไม่มี," จึงพูดกันว่า "ท่านผู้เจริญ ภิกษุนี้ กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล."

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราก้าวล่วงกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้ว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ผู้ใด ละกิเลสเครื่องประกอบ อันเป็นของ
มนุษย์ ล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของทิพย์

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็น พระธรรมวราภรณ์) วัดนรนารถสุนทริการาม แปล.

ได้แล้ว, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งพรากกิเลสเครื่อง
ประกอบทั้งปวงได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มานุสกํ โยคํ** ได้แก่ อายุและกามคุณทั้ง ๕ อันเป็นของมนุษย์. แม้ในกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อุปจฺจคา** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดละกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของมนุษย์ ก้าวล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ได้แล้ว, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งพรากกิเลสเครื่องประกอบทั้งหมดแม้ ๔ อย่างได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ จบ.

๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒* [๒๙๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนเหมือนกันรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"หิตฺวา รติญฺจ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ละความยินดีและไม่ยินดีได้]

เรื่องเป็นเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั่นแล. แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราละความยินดี และความไม่ยินดีได้แล้ว ดำรงอยู่" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งละความยินดีและความ
ไม่ยินดีได้แล้ว ผู้เย็น ไม่มีอุปธิ ครอบงำโลก
ทั้งปวง ผู้แกล้วกล้า ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รตึ** ได้แก่ ความยินดีในกามคุณ ๕.

บทว่า **อรตึ** ได้แก่ ผู้ระอาในการอยู่ป่า.

บทว่า **สีติภูตํ** ได้แก่ ผู้ดับแล้ว.

บทว่า **นิรูปธึ** ได้แก่ ผู้ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า **วีรํ** ความว่า เราเรียนบุคคลผู้ครอบงำขันธโลกทั้งหมดได้แล้ว ดำรงอยู่ ผู้มีความแกล้วกล้านั้น คือเห็นปานนั้น ว่า เป็น

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๘ (ปัจจุบันเป็น พระธรรมวราภรณ์) วัดนรนารถสุนทริการาม แปล.

พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ จบ.

๓๖. เรื่องพระวังคีสเถระ* [๒๙๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระวังคีสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จุตึ โย เวทิ"** เป็นต้น.

[วังคีสพราหมณ์เป็นนักทำนาย]

ได้ยินว่า พราหมณ์ในกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ชื่อวังคีสะ เคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้ได้ว่า "นี้เป็นศีรษะของผู้เกิดในนรก, นี้เป็นศีรษะของผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน, นี้เป็นศีรษะของผู้เกิดในเปรตวิสัย, นี้เป็นศีรษะของผู้เกิดในมนุษยโลก, นี้เป็นศีรษะของผู้เกิดในเทวโลก."

พวกพราหมณ์ คิดว่า "พวกเราอาศัยวังคีสพราหมณ์นี้ ก็สามารถหากินกะชาวโลกได้" จึงให้เขานุ่งห่มผ้าแดง ๒ ผืนแล้วพาเที่ยวไปชนบท กล่าวกะพวกมนุษย์ว่า "พราหมณ์ชื่อวังคีสะนั่น เคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้จักที่เกิด, พวกท่านจงถามถึงที่พวกญาติของตน ๆ เกิดแล้วเถิด."

พวกมนุษย์ ให้กหาปณะ ๑๐ บ้าง ๒๐ บ้าง ๑๐๐ บ้าง ตามกำลังแล้ว จึงถามถึงที่พวกญาติเกิดแล้ว. พราหมณ์เหล่านั้น ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว ยึดเอาที่พักในที่ไม่ไกลแห่งพระเชตวัน. พวกเขา เห็นมหาชนผู้บริโภคอาหารเช้าแล้ว มีมือถือของหอมและระเบียบ

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์) วัดนรนาถสุนทริการาม แปล.

ดอกไม้เป็นต้น กำลังเดินไปเพื่อฟังธรรม จึงถามว่า "พวกท่านไปไหนกัน ?" เมื่อมหาชนนั้น บอกว่า "ไปสู่วิหาร เพื่อฟังธรรม," จึงกล่าวว่า "พวกท่านจักไปในที่นั้นทำอะไร ? บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคีสพราหมณ์ของพวกเรา ย่อมไม่มี, เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้ที่เกิดได้, พวกท่านจงถามถึงที่พวกญาติเกิดเถิด."

มนุษย์เหล่านั้น กล่าวว่า "วังคีสะจะรู้อะไร ? บุคคลผู้ทัดเทียมกับพระศาสดาของพวกเรา ไม่มี," เมื่อพวกพราหมณ์แม้นอกนี้ กล่าวว่า "บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคีสะ ไม่มี, เถียงกัน๑แล้ว กล่าวว่า "มาเถิดบัดนี้ พวกเราจักรู้ว่าวังคีสะของพวกท่าน หรือพระศาสดาของพวกเรามีความรู้" แล้วได้พาพราหมณ์เหล่านั้นไปสู่วิหาร.

[เขายอมจำนนพระศาสดา]

พระศาสดา ทรงทราบว่าชนเหล่านั้นมา จึงรับสั่งให้นำ (กะโหลก) ศีรษะมา ๕ ศีรษะคือ "ศีรษะของสัตว์ผู้เกิดในฐานะทั้ง ๔ คือ 'ในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในมนุษยโลก ในเทวโลก' ๔ ศีรษะ และ (กะโหลก) ศีรษะของพระขีณาสพ" รับสั่งให้วางไว้ตามลำดับ ในเวลาที่วังคีสะมาแล้ว จึงตรัสถามวังคีสะว่า "ทราบว่า ท่านเคาะ (กะโหลก) ศีรษะแล้ว รู้ที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายผู้ตายแล้วหรือ ?"

วังคีสะ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้ได้.

พระศาสดา. นี้ (กะโหลก) ศีรษะของใคร ?

๑. กถํ วฑฺเฒตฺวา ยังถ้อยคำให้เจริญ.

เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะนั้นแล้ว กราบทูลว่า "ของสัตว์ผู้เกิดในนรก." ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการแก่เขาว่า "ดีละ" จึงตรัสถามถึงศีรษะทั้ง ๓ นอกนี้ ในขณะที่เขากราบทูลแล้ว ๆ ไม่ผิด ก็ประทานสาธุการเหมือนอย่างนั้น จึงทรงแสดง (กะโหลก) ศีรษะที่ ๕ ตรัสถามว่า "นี้ (กะโหลก) ศีรษะของใคร ?" เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะนั้นแล้ว ไม่รู้ที่เกิด. ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า "วังคีสะ ท่านไม่รู้หรือ ?" เมื่อเขากราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่รู้" จึงตรัสว่า "ฉันรู้."

วังคีสะ. พระองค์ทรงทราบด้วยอะไร ?

พระศาสดา. ทราบด้วยกำลังมนต์.

ลำดับนั้น วังคีสะ ทูลวิงวอนพระองค์ว่า "ขอพระองค์จงประทานมนต์นี้แก่ข้าพระองค์." พระศาสดา ตรัสว่า "เราไม่สามารถจะให้มนต์แก่บุคคลผู้ไม่บวชได้."

[วังคีสะบวชเพื่อเรียนพุทธมนต์]

เขาคิดว่า "เมื่อเราเรียนมนต์นี้แล้ว เราก็จักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น" จึงส่งพราหมณ์เหล่านั้นไป ด้วยคำว่า "พวกท่านจงอยู่ในที่นั้นนั่นแหละสิ้น ๒-๓ วัน, ฉันจักบวช" แล้วได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดา ได้เป็นผู้มีนามว่า วังคีสเถระ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานกัมมัฏฐานมีอาการ ๓๒ เป็นอารมณ์แก่เธอแล้ว ตรัสว่า "เธอจงสาธยายบริกรรมมนต์."

[พระเถระบรรลุพระอรหัต]

พระวังคีสเถระนั้น สาธยายมนต์อยู่ ถูกพวกพราหมณ์ถามในระหว่าง ๆ ว่า "ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยัง ? จึงบอกว่า "พวกท่านจงรอก่อน, ฉันกำลังเรียน" ต่อกาล ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัต ถูกพราหมณ์ทั้งหลายถามอีก จึงกล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ บัดนี้ ฉันไม่ควรเพื่อจะไป."

พวกภิกษุ ได้ยินคำนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระวังคีสเถระนี้ พยากรณ์พระอรหัตตผล ด้วยคำไม่จริง."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ากล่าวอย่างนั้น, ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ บุตรของเราฉลาดในการจุติและปฏิสนธิแล้ว" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ผู้ใด รู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดย
ประการทั้งปวง, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่ข้อง
ไปดี รู้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์. เทพดา
คนธรรพ์และหมู่มนุษย์ ย่อมไม่รู้คติของผู้ใด,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้ไกลกิเลส
ว่า เป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โย เวทิ** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างแจ้งชัด[๑],

๑. ปากฏํ กตฺวา ทำให้ปรากฏ.

เราเรียกบุคคลผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า ไม่ข้อง เพราะความเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง ชื่อว่า ไปดีแล้ว เพราะความเป็นผู้ไปดีแล้วด้วยการปฏิบัติ ชื่อว่า ผู้รู้แล้ว เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

บทว่า **ยสฺส** เป็นต้น ความว่า เทพดาเป็นต้นเหล่านั้น ไม่รู้คติของผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะความที่อาสวะทั้งหลายสิ้นแล้ว ชื่อว่า ผู้ไกลกิเลส เพราะความเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระวังคีสเถระ จบ.

๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี* [๓๐๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุณีชื่อธรรมทินนา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺส ปุเร จ"** เป็นต้น.

[วิสาขอุบาสกบรรลุอนาคามิผล]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ในเวลานางเป็นคฤหัสถ์ วิสาข-อุบาสกผู้เป็นสามี ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา บรรลุอนาคามิผลแล้ว คิดว่า "การที่เราให้นางธรรมทินนารับทรัพยสมบัติทั้งปวง ควร" ในกาลก่อนแต่นั้น อุบาสกนั้น เมื่อมา เห็นนางธรรมทินนาผู้แลดูอยู่ทางหน้าต่าง ย่อมทำความยิ้มแย้ม. แต่ในวันนั้น ไม่แลดูนางผู้ยืนอยู่ที่หน้าต่างเลย ได้ไปแล้ว.

นางคิดว่า "นี่เรื่องอะไรกันหนอ ? คิดว่า "ข้อนั้นจงยกไว้, เราจักรู้ในเวลาบริโภค" แล้วนำภัตรเข้าไปในเวลาบริโภค.

ในวันอื่น ๆ อุบาสกนั้น พูดว่า "มาเถิด, เราบริโภคด้วยกัน. แต่ในวันนั้น เป็นผู้นิ่งเฉย บริโภคแล้ว. นางคิดว่า "สามีคงจักโกรธด้วยเหตุอะไร ๆ แน่นอน."

ครั้งนั้น วิสาขอุบาสก เรียกนางในเวลานั่งตามสบายมาแล้ว กล่าวกะนางว่า "ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพยสมบัติทั้งปวงในเรือนนี้

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๔ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์) วัดนรนาถสุนทริการาม แปล.

เถิด." นางคิดว่า "ธรรมดาว่า คนทั้งหลายโกรธแล้ว ย่อมไม่ให้ใครรับทรัพยสมบัติ, นี่เรื่องอะไรกันหนอ ?" จึงกล่าวว่า "นายก็ท่านเล่า ?"

อุบาสก. จำเดิมแต่นี้ ฉันจักไม่จัดแจงอะไร ๆ.

ธรรมทินนา. ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง, เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านก็จงอนุญาตการบวชแก่ดิฉันเถิด.

อุบาสกนั้น รับว่า "ดีละ นางผู้เจริญ" แล้วนำนางไปสู่สำนักภิกษุณีด้วยสักการะเป็นอันมาก ให้บวชแล้ว. นางได้อุปสมบทแล้วได้มีชื่อว่าธรรมทินนาเถรี.

[วิสาขอุบาสกถามปัญหาในมรรคกะพระเถรี]

นางไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ประสงค์วิเวก เมื่ออยู่ในชนบทนั้น ไม่นานเท่าไร ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย กลับมาสู่กรุงราชคฤห์อย่างเดิมอีก ด้วยคิดว่า "บัดนี้ พวกชนผู้เป็นญาติ อาศัยเราแล้ว จักทำบุญทั้งหลาย."

อุบาสก ได้ทราบความที่พระเถรีมาแล้ว คิดว่า "พระเถรีมาเพราะเหตุไรหนอ ?" จึงไปสู่สำนักภิกษุณี ไหว้พระเถรีแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง คิดว่า "การที่เราจะพูดว่า 'แม่เจ้า ท่านกระสันหรือหนอ' ดังนี้ ก็เป็นการไม่สมควร, เราจักถามปัญหาสักข้อหนึ่งกะพระเถรีนั้น' แล้วถามปัญหาในโสดาปัตติมรรค. พระเถรี เฉลยปัญหาข้อนั้นได้. อุบาสก จึงถามปัญหาแม้ในมรรคที่เหลือ โดยอุบายนั้นนั่น

แล เมื่อพระเถรีนั้นกล่าวในเวลาปัญหาอันอุบาสกนั้นถามก้าวล่วง (วิสัย) ว่า "วิสาขะผู้มีอายุ ท่านแล่นเลย (วิสัย) ไปแล" แล้วกล่าวว่า "เมื่อท่านจำนง ก็พึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามปัญหานี้" ไหว้พระเถรีแล้ว ลุกจากอาสนะ ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลการสนทนาปราศรัยนั้นทั้งหมด แด่พระผู้มีพระภาค.

[พระศาสดาทรงยกย่องพระธรรมทินนาเถรี]

พระศาสดา ตรัสว่า "ธรรมทินนาธิดาของเรากล่าวดีแล้ว, ด้วยเรา เราเมื่อจะแก้ปัญหานั่น ก็จะพึงแก้อย่างนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และในท่าม
กลาง ของผู้ใด ไม่มี, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มี
ความกังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์"

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุเร** ความว่า ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอดีต.

บทว่า **ปจฺฉา** คือ ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอนาคต.

บทว่า **มชฺเฌ** ได้แก่ ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน.

สองบทว่า **นตฺถิ กิญฺจนํ** เป็นต้น ความว่า ความกังวลกล่าวคือความยึดถือด้วยตัณหาในฐานะ ๓ เหล่านั้น ของผู้ใด ไม่มี, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความกังวลด้วยกิเลสเครื่องกังวลคือราคะ

เป็นต้น ผู้ชื่อว่า ไม่มีความยึดมั่น เพราะไม่มีความยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมทินนาเถรี จบ.

๓๘. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ* [๓๐๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังคุลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อุสภํ"** เป็นต้น.

[พระอังคุลีมาลไม่กลัวช้าง]

เรื่อง ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคาถาวรรณนาว่า **"น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ๑"** เป็นต้นนั่นแล.

จริงอยู่ ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลายถามพระอังคุลิมาลว่า "ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างตัวดุร้าย ยืนกั้นฉัตรอยู่แล้ว ไม่กลัวหรือหนอ ?" พระอังคุลิมาล ตอบว่า "ไม่กลัว ผู้มีอายุ."

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระอังคุลิมาล พยากรณ์พระอรหัตด้วยคำไม่จริง."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อังคุลิมาลบุตรของเราย่อมไม่กลัว, เพราะว่า ภิกษุทั้งหลายเช่นกับบุตรของเรา ผู้องอาจที่สุดในระหว่างพระขีณาสพผู้องอาจทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า :-

"เราเรียกบุคคลผู้องอาจ ประเสริฐ แกล้วกล้า
แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ไม่
หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้รู้ นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบัน เป็นพระธรรมวราภรณ์ ป. ธ. ๙ วัดนรนาถสุนทริการาม) แปล. ๑. มาในพระธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๖ โลกวรรค.

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

เราเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่าองอาจ เพราะความเป็นผู้เช่นกับโคอุสภะ ด้วยอรรถว่าเป็นผู้ไม่หวาดเสียว ชื่อว่าประเสริฐ เพราะอรรถว่าสูงสุด ชื่อว่า ผู้แกล้วกล้า เพราะถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้กล้าหาญ ชื่อว่า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ เพราะความเป็นผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ มีศีลขันธ์เป็นต้น ชื่อว่า ผู้ชนะโดยวิเศษ เพราะความที่มารทั้ง ๓ อันตชนะแล้ว ชื่อว่า ผู้ล้างแล้ว เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว ชื่อว่า ผู้รู้ เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ จบ.

๓๙. เรื่องเทวหิตพราหมณ์* [๓๐๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของเทวหิตพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปุพฺเพนิวาสํ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ทูลถามทักษิณาที่มีผลมาก]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงอาพาธด้วยพระวาโย (กำเริบ) ทรงส่งพระอุปวานเถระไปสู่สำนักของเทวหิต-พราหมณ์ เพื่อต้องการน้ำร้อน. ท่านไปบอกความที่พระศาสดาทรงอาพาธแล้วขอน้ำร้อน.

พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีใจยินดี คิดว่า "การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่ง (พระอุปวานเถระ) มาสู่สำนักของเรา เพื่อต้องการน้ำร้อน เป็นลาภของเราหนอ" จึงให้บุรุษให้ถือเอาหาบน้ำร้อนและห่อน้ำอ้อย มอบถวายแก่พระอุปวานเถระ.

พระเถระ ให้ชนถือเอาน้ำร้อนเป็นต้นนั้น ไปสู่วิหาร กราบทูลพระศาสดาให้ทรงสรงด้วยน้ำร้อนแล้ว ละลายน้ำอ้อยด้วยน้ำร้อนถวายแด่พระผู้มีพะภาค.

ในขณะนั้นนั่นเอง อาพาธนั้นของพระองค์ ก็สงบระงับ. พราหมณ์คิดว่า "ไทยธรรมเราให้แก่ใครหนอแล ? จึงมีผลมาก,

* พระมหาสนั่น ป. ธ. ๗ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์ ป. ธ. ๙ วัดนรนาถ ฯ) แปล.

เราจักทูลถามพระศาสดา." พราหมณ์นั้น ไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว เมื่อจะทูลถามเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"บุคคลควรให้ไทยธรรมในบุคคลไหน ? ไทย-
ธรรมวัตถุอันบุคคลให้ในบุคคลไหน จึงมีผล
มาก ? ทักษิณาของบุคคลผู้บูชาอยู่อย่างไรเล่า ?
จะสำเร็จได้อย่างไร ?"

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า "ไทยธรรมวัตถุ ที่บุคคลให้แล้วแก่พราหมณ์ ผู้เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศบุคคลผู้เป็นพราหมณ์แก่พราหมณ์นั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลใด รู้ขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อน, ทั้งเห็น
สวรรค์และอบาย, อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่ง
ชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี, เราเรียก
บุคคลนั้น ซึ่งมีพรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพ
แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

บุคคลใด รู้ขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนอย่างแจ้งชัด เห็นสวรรค์

ต่างด้วยเทวโลก ๒๖[๑] ชั้น และอบาย ๔ ด้วยทิพยจักษุ อนึ่ง บรรลุพระอรหัตกล่าวคือความสิ้นไปแห่งชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่งซึ่งธรรมควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือบรรลุพระนิพพานหรือบรรลุพรหมจรรย์อันตนอยู่จบแล้ว ชื่อว่า เป็นมุนี เพราะเป็นผู้บรรลุภาวะแห่งผู้รู้ ด้วยปัญญาอันเป็นเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะ, เราเรียกบุคคลนั้นซึ่งชื่อว่า มีพรหมจรรย์อยู่เสร็จสรรพแล้ว เพราะความเป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์ อันเป็นที่สุดแห่งกิเลสทั้งสิ้น คือพระอรหัตตมรรคญาณ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลายประกาศความเป็นอุบาสกแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องเทวหิตพราหมณ์ จบ.

พราหมณวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๖ จบ.

๑. กามาพจร ๖ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔ รวมเป็น ๒๖.

[รวมเรื่องทั้งหมด]

อรรถกถาแห่งพระธรรมบท มีประมาณ ๗๒ ภาณวาร อันข้าพเจ้าประกาศเรื่อง ๒๙๙ เรื่อง[๑] คือ "ในยมกวรรค อันเป็นวรรคทีแรกของวรรคทั้งปวง ๑๔ เรื่อง, ในอัปปมาทวรรค ๙ เรื่อง, ในจิตตวรรค ๙ เรื่อง, ในปุปผวรรค ๑๒ เรื่อง, ในพาลวรรค ๑๕ เรื่อง, ในบัณฑิตวรรค ๑๑ เรื่อง, ในอรหันตวรรค ๑๐ เรื่อง, ในสหัสสวรรค ๑๔ เรื่อง, ในปาปวรรค ๑๒ เรื่อง, ในทัณฑวรรค ๑๑ เรื่อง, ในชราวรรค ๙ เรื่อง, ในอัตตวรรค ๑๐ เรื่อง, ในโลกวรรค ๑๑ เรื่อง, ในพุทธวรรค ๙ เรื่อง ในสุขวรรค ๘ เรื่อง, ในปิยวรรค ๙ เรื่อง, ในโกธวรรค ๘ เรื่อง, ในมลวรรค ๑๒ เรื่อง, ในธัมมัฏฐวรรค ๑๐ เรื่อง, ในมัคควรรค ๑๐ เรื่อง, ในปกิรณกวรรค ๙ เรื่อง, ในนิรยวรรค ๙ เรื่อง, ในนาควรรค ๘ เรื่อง, ในตัณหาวรรค ๑๒ เรื่อง, ในภิกขุวรรค ๑๒ เรื่อง, ในพราหมณวรรค ๓๙ เรื่อง" รจนาไว้พอเหมาะ ด้วยสามารถไม่ย่อนักไม่พิสดารนัก จบแล้ว ด้วยคำมีประมาณเท่านี้.

๑. ในเรื่องเหล่านี้นับรวมทั้งหมดมี ๓๐๒ เรื่อง.

[คำอุทิศของผู้เรียบเรียง]

ธรรมบทอันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดผู้พระธรรมราชา ทรงบรรลุแล้ว, พระคาถาเหล่าใดในพระธรรมบท มีประมาณ ๔๒๓ พระคาถา ตั้งขึ้นแล้ว ในเพราะเรื่อง ๒๙๙ เรื่อง อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ทรงยังสัจจะทั้ง ๔ ให้แจ่มแจ้ง ทรงภาษิตไว้แล้ว, ข้าพเจ้าผู้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริกูฏ ในวิหาร อันพระอธิราชเจ้าผู้มีพระกตัญญู ตรัสให้สร้างไว้แล้ว เรียบเรียงอรรถกถานี้ แห่งพระคาถาเหล่านั้น ให้ถึงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ ให้หมดมลทินด้วยดี ตามพระบาลีมีประมาณ ๗๒ ภาณวาร เพื่อประโยชน์และเพื่อเกื้อกูลแก่โลก เพราะความที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ใคร่เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมของพระโลกนาถเจ้าได้บรรลุกุศลใดแล้ว, ด้วยอำนาจกุศลนั้น ขอความดำริอันเป็นกุศลทั้งปวง จงเผล็ดผลที่น่าจับใจ สำเร็จแก่สัตว์ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้.

[พรรณนาคุณสมบัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้]

พระเถระผู้ทรงนามอันครูทั้งหลายขนานแล้วว่า "พุทธโฆสะ" ผู้ประดับด้วยศรัทธา ความรู้ และความเพียร อันบริสุทธ์อย่างยิ่ง มีคุณสมุทัย มีศีล อาจาระ ความเป็นผู้ซื่งตรง และความเป็นผู้อ่อนโยน เป็นต้น พรั่งพร้อมแล้ว สามารถหยั่งลงในการถือเอาลัทธิของตนและลัทธิอื่น ประกอบด้วยความเฉลียวฉลาดด้วยปัญญา ประกาศญาณอันไม่ขัดข้อง ในสัตถุสาสน์ อันต่างด้วยปริยัติธรรม คือพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ผู้ชำนาญในไวยากรณ์มาก ผู้ประกอบด้วยความกลมเลี้ยงแห่งถ้อยคำที่ไพเราะยิ่ง อันเปล่งออกได้สะดวก ที่ยังกรณสมบัติให้เกิด ผู้มีปกติพูดถูกต้องคล่องแคล่ว ประเสริฐในทางพูด เป็นมหากวี เป็นผู้ประดับวงศ์ของพระเถระทั้งหลาย ผู้อยู่ในมหาวิหารโดยปกติ ผู้เพียงดังประทีปในวงศ์ของพระเถระ ผู้มีความรู้อันไม่ขัดข้องในอุตตริมนุสสธรรม อันประดับด้วยคุณต่างด้วยอภิญญา ๖ และปฏิสัมภิทาเป็นต้น มีความรู้ไพบูลทั้งหมดจด ได้เรียบเรียบอรรถวรรณนาแห่งพระธรรมบทนี้ไว้แล้ว.